

XƏZƏR UNIVERSİTETİ

Fakültə: Təbiət Elmləri, Sənət, Texnologiya yüksək təhsil

Departament: Təhsil departamenti

İxtisas : Pedaqogika Nəzəriyyəsi və tarixi

MAGİSTR TEZİSİ

Mövzu: Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər və onların tədris prosesində idarə olunması

Magistrant: Qocayeva Aysel Namiq qızı

Elmi rəhbər: pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Leyla Xudadat qızı Əliyeva

Bakı 2024

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
FƏSİL I. Ədəbiyyat xülasəsi, Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin elmi ədəbiyyatlarda araşdırılması və təhlili.....	8
1.1 Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin mahiyyət və məzmunu.....	8
1.1.1 Elmi pedaqoji ədəbiyyatlarda tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər barəsində yanaşmalar.....	10
1.1.2 Ali təhsil müəsisələrində tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər və mövcud vəziyyət.....	17
1.1.3 Sosial-iqtisadi göstəricilərin akademik fəaliyyətə təsiri.....	26
1.2. Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin tədris prosesində idarə olunması.....	28
1.2.1. Tələbələrin akademik fəaliyyətinin təlim prosesində idarə olunması.....	28
1.2.2 Ali təhsil müəsisələrində tələbələrin akademik fəaliyyətində maraqlı tərəflərin rolu.....	33
1.2.3 Bəzi psixoloji göstəricilərin tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsiri.....	41
FƏSİL II. Metodologiya, Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər ilə bağlı pedaqoji tədqiqatın aparılması, nəticələrin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	45
2.1 Aparılan araşdırmanın modeli və tədqiqatın iştirakçıları.....	45
2.2 Məlumatların təhlili.....	45
2.3 Kəmiyyət tədqiqat.....	46
2.4 Nəticələrin təhlili.....	46
NƏTİCƏ.....	59
TƏKLİFLƏR.....	61
İSTİNAD EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	63

GİRİŞ

Təhsil sahəsində tələbələrin akademik uğurları əsas məqsəd kimi dayanır. Lakin bu məqsədə nail olmaq təkcə təhsil sistemləri və müəssisələrinin effektivliyindən asılı deyil; daha doğrusu, o, həm tələbələrə, həm də onları əhatə edən mühitlərə xas olan müxtəlif amillərin çoxşaxəli qarşılıqlı təsirindən asılıdır. Bu dissertasiya tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə təsir edən elementlərin mürəkkəb şəbəkəsini və onların təhsil prosesində effektiv idarə olunması strategiyalarını araşdırır. Tələbələrin akademik fəaliyyəti şəxsi motivasiya və öyrənmə üslublarından tutmuş sosial-iqtisadi vəziyyətə və mədəni mənşəyə qədər daxili və xarici amillərin birləşməsi ilə formalaşır. Bu amillərin bir-birinə necə qarışdığını və tələbələrin fəaliyyətinə necə təsir etdiyini başa düşmək, akademik mükəmməlliyə kömək edən mühitin yaradılmasına sərmayə qoyan müəllimlər və maraqlı tərəflər üçün çox vacibdir. Üstəlik, müasir təhsil mənzərəsi texnologiyanın inkişafı, pedaqoji yanaşmaların dəyişməsi və dəyişən sosial paradigmalardan təsiri altında sürətlə inkişaf edir. Beləliklə, tələbələrin akademik fəaliyyətinə nəzarət etmək müasir təhsil kontekstlərində qarşılaşılan müxtəlif tələblərə və problemlərə cavab verən dinamik və çevik həllər tələb edir. Bu tədqiqat, tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən elementlərin mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəsini araşdırmaq və effektiv idarəetmə yanaşmalarını aşkar etməklə, təhsil nəticələrinin yaxşılaşdırılması və hərtərəfli tələbə inkişafı ilə bağlı müzakirələrə töhvə verməyi ümid edir. O, müxtəlif kontekstlərdə və demoqrafiklərdə tələbələr üçün təhsil təcrübəsini təkmilləşdirməyə yönəlmiş təhsil təcrübələrini, müdaxilələri və siyasətləri məlumatlandırma biləcək fikirlər və tövsiyələr verməyə çalışır. Bu dissertasiya tələbənin akademik fəaliyyətinin müxtəlif komponentlərinin hərtərəfli yoxlanılmasını, eləcə də öyrənmə, inkişaf və nailiyyətlər üçün əlverişli mühit yaratmaq məqsədilə bu amillərə səmərəli nəzarət etmək üçün yol xəritəsini təqdim edir.

Tələbələrin akademik fəaliyyətinə ənənəvi sinif otaqlarının hüdudlarından kənara çıxan saysız-hesabsız amillər təsir edir. Bu amilləri başa düşmək və idarə etmək təhsil nəticələrinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu buraxılış işində tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə təsirlərin mürəkkəb şəbəkəsini və təhsil prosesi çərçivəsində effektiv idarəetmə strategiyalarını araşdırır. Bu strategiyalardan bir neçəsi aşağıda verilmişdir.

Sosial-iqtisadi vəziyyət: Tədqiqatlar sosial-iqtisadi vəziyyətin tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsirini ardıcıl olaraq vurğulayır. Sirin (2005) tərəfindən aparılan bir araşdırma göstərdi ki, aztəminatlı ailələrdən olan tələbələr tez-tez təhsil resurslarına məhdud çıxış, qeyri-adekvat qidalanma və qeyri-sabit həyat şəraiti kimi problemlərlə üzləşirlər ki, bu da onların akademik tərəqqisinə mane ola bilər (S.R.Sirin.,2005). Sosial-iqtisadi vəziyyət (SES) yəqin ki, təhsil tədqiqatlarında ən çox istifadə olunan kontekstual dəyişəndir. Tədqiqatçılar getdikcə daha

çox təhsil proseslərini, o cümlədən akademik nailiyyətləri sosial-iqtisadi fonla əlaqəli şəkildə araşdırırlar (Bornstein & Bradley, 2003; Brooks-Gunn & Duncan, 1997; Coleman, 1988; McLoyd, 1998).

Öyrənmə mühiti: tələbələrin öyrənmə təcrübələrini və nəticələrini əhəmiyyətli dərəcədə formalaşdırır. Fraser (1987) tərəfindən aparılan bir araşdırma müəllim-tələbə münasibətləri, həmyaşıdların qarşılıqlı əlaqəsi və sinif dinamikası kimi faktorlar da daxil olmaqla, dəstəkləyici və əlverişli öyrənmə mühitinin akademik fəaliyyət və nailiyyətlərin artırılmasında vacibliyini vurğulamışdır (Fraser, B. J., Walberg, H. J., Welch, W. W., & Hattie, J. A.,1987). Bundan əlavə tədris mühiti tələbələrin təhsil təcrübələrinə və nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən müxtəlif aspektləri də əhatə edir. Bu aspektlər aşağıdakılardır:

- Sinif atmosferi
- Müəllim-Tələbə Münasibətləri
- Qrupyoldaşları ilə qarşılıqlı əlaqə
- Fiziki Mühit
- Mədəni cavabdehlik

Sınıf atmosferi: Sınıfdəki atmosfer öyrənmə tonunu təyin edir. Müsbət və qonaqpərvər mühit aidiyyət hissini artırır və fəal iştiraka təşviq edir. Əksinə, neqativ mühit tələbələrin dərəcə cəlb olunmasına və onların akademik fəaliyyətinə mane ola bilər. Deci və Ryan (2000) tərəfindən aparılan tədqiqatlar sinif daxilində daxili motivasiyanın təşviqində muxtariyyət, səriştə və əlaqəliliyin vacibliyini vurğulayaraq, tələbələrin öyrənmə təcrübələrini artırmaqda dəstəkləyici mühitlərin rolunu vurğulamışdır (Richard M. Ryan and E. L. Deci.,2000).

Müəllim-Tələbə Münasibətləri: Tədris mühitinin formalaşmasında müəllimlər və tələbələr arasında münasibətlərin keyfiyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Güvən, hörmət və empatiya üzərində qurulan güclü, müsbət münasibətlər effektiv ünsiyyəti, şəxsi dəstəyi və akademik rəhbərliyi asanlaşdırır. Hamre və Pianta (2001) tərəfindən aparılan araşdırmalar göstərmişdir ki, müsbət müəllim-tələbə münasibətləri daha yüksək səviyyəli tələbə cəlbi, motivasiyası və nailiyyətləri ilə əlaqələndirilir. Əksinə, gərgin və ya pis münasibətləri tələbələrin inamını sarsıda və onların akademik irəliləyişinə mane ola bilər (B.K. Hamre and R. C. Pianta.,2001).

Qrupyoldaşları ilə qarşılıqlı əlaqələri: Qrupyoldaşları ilə qarşılıqlı əlaqəsi tələbələrin sosial və idrak inkişafının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Birgə öyrənmə fəaliyyətləri, qrup layihələri və həmyaşıdlarla əks əlaqə mexanizmləri tək-cə fəal iştirakı təşviq etmir, həm də tənqidi düşüncəni, ünsiyyət bacarıqlarını və komanda işini təşviq edir. Vygotsky-nin sosial-mədəni nəzəriyyəsi öyrənmə prosesində sosial qarşılıqlı əlaqənin əhəmiyyətini vurğulayır,

həmyaşdların əməkdaşlığının öyrənməni necə gücləndirə biləcəyini və yüksək səviyyəli düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirə biləcəyini vurğulayır (Vygotsky, L. S., 1978).

Fiziki Mühit: Sinifin fiziki tərtibatı, dizaynı tələbələrin rahatlığına, diqqətinə və ümumi öyrənmə təcrübəsinə təsir göstərə bilər. Oturacaq yerləri, işıqlandırma, temperatur, sinif estetikası kimi amillər şagirdlərin diqqətinə, əhval-ruhiyyəsinə və motivasiyasına təsir göstərir. Barrett və başqalarının tədqiqatı (2015) təklif etdi ki, çeviklik, əlçatanlıq və hərəkət imkanları təklif edən yaxşı dizayn edilmiş öyrənmə məkanları əlaqəni gücləndirə və effektiv öyrənməni təşviq edə bilər (Barrett, P., Davies, F., Zhang, Y., & Barrett, L. (2015).

Mədəni cavabdehlik: Tələbələrin mədəni mənşəyini, təcrübələrini, şəxsiyyətlərini tanımaq və qiymətləndirmək inklüziv və mədəni cəhətdən həssas öyrənmə mühiti yaratmaq üçün vacibdir. Mədəni cəhətdən uyğun kurikulum materialları, müxtəlif baxışlar və inklüziv tədris yanaşmaları tələbələrin yaşadıkları təcrübələri qanuniləşdirməyə kömək edir, eyni zamanda təhsil ədalətini və sosial ədaləti təşviq edir. Ladson-Billings (1995) mədəni cəhətdən uyğun pedaqogikanı, az xidmət göstərən icmalardan olan uşaqların imkanlarını genişləndirmək və ev və məktəb arasında mədəni uçurumu aradan qaldırmaq yolu kimi təbliğ edir (Ladson-Billings, G., 1995).

Psixoloji amillər: Tələbələrin psixoloji rifahı, o cümlədən motivasiya, özünə təsir və psixi sağlamlıq kimi amillər onların akademik performansında həlledici rol oynayır. Məsələn, Robbins və başqalarının (2004) meta-analizi tələbələrin öz qabiliyyətlərinə inamının artırılmasının vacibliyini vurğulayaraq, öz-özünə effektivlik inancları ilə akademik uğur arasında güclü korrelyasiya nümayiş etdirdi (Robbins, S.P., 2004).

Texnoloji təsirlər: Texnologiyanın inkişafı ilə tələbələrin akademik fəaliyyətləri getdikcə rəqəmsal alətlər və platformalar vasitəsilə həyata keçirilir. Texnologiyanın təhsil prosesinə inteqrasiyası məşğulluğu, əməkdaşlığı və öyrənmə nəticələrini artırmağı təklif edir. Bununla belə, giriş fərqləri və rəqəmsal yayındırmalar kimi texnoloji amillər də diqqətli idarəetmə tələb edən problemlər yaradır (Means və dig., 2010).

Bu amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirini idarə edərkən, müəllimlər tələbələrin müxtəlif ehtiyaclarına cavab verən və akademik uğura kömək edən dəstəkləyici öyrənmə mühiti yaradan vahid yanaşmalar qəbul etməlidirlər. Bu təsirlərin çoxşaxəli xarakterini başa düşmək və məqsədyönlü müdaxilələri həyata keçirməklə maraqlı tərəflər tələbələrin akademik fəaliyyətlərini effektiv şəkildə idarə edə və təkmilləşdirilmiş təlim nəticələri üçün təhsil prosesini optimallaşdırmağa bilərlər.

Tədqiqatın aktuallığı: “Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər və onların tədris prosesində idarə olunması” mövzusu olduqca aktual bir mövzudur.

Birincisi, bu amilləri başa düşmək tələbələrin fəallığını və akademik uğurunu təşviq edən effektiv strategiyalar hazırlamaq üçün vacibdir. Müəllimlər motivasiya, öyrənmə mühiti, sosial-iqtisadi zəmin və təlim metodları kimi amilləri müəyyən edərək onlara müraciət etməklə, tələbənin optimal fəaliyyətinə kömək edən dəstəkləyici təlim mühiti yarada bilərlər.

İkincisi, akademik fəaliyyətə təsir edən amillərin müxtəlifliyini dərk etmək təhsilə şəxsi yanaşmaların zəruriliyini vurğulayır. Tələbələr müxtəlif mühitlərdən gəlirlər və unikal öyrənmə üslublarına və üstünlüklərinə malikdirlər. Bu fərqləri qəbul edərək və onlara uyğunlaşaraq, pedaqoqlar öz tədris metodlarını tələbələrin şəxsi ehtiyaclarını daha yaxşı ödəmək üçün uyğunlaşdırırlar və nəticədə onların akademik fəaliyyətini artırır bilərlər.

Üstəlik, sürətli texnoloji tərəqqi və inkişaf edən təhsil paradigmaları dövründə tələbənin akademik fəaliyyətini formalaşdıran amillərin başa düşülməsi pedaqoji təcrübələrin müasir tələbənin tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün çox vacibdir. İnnovativ texnologiyaların inteqrasiyası və sübuta əsaslanan tədris strategiyalarından istifadə müəllimlərə tələbələri effektiv şəkildə cəlb etməyə və daha dərin öyrənmə təcrübələrini asanlaşdırmağa kömək edə bilər.

Bundan əlavə, tələbənin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin araşdırılması təhsildə bərabərlik və əlçatanlığın həlli istiqamətində davamlı səylərə töhfə verir. Sosial-iqtisadi vəziyyət və mədəni fon kimi amillərin akademik fəaliyyətə necə təsir etdiyini araşdıraraq, bərabərsizlikləri azaltmaq və bütün tələbələrin akademik uğur qazanmaq üçün bərabər imkanlara malik olmasını təmin etmək üçün məqsədyönlü tədbirlər görülməlidir.

Yekun olaraq qeyd edək ki, “Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər” mövzusunun aktuallığı onun təhsil təcrübələrinin təkmilləşdirilməsi, tələbə uğurlarının və inklüzivliyin təşviqi və tələbələrin getdikcə mürəkkəb və dinamikləşən dünyada uğura hazırlanması kimi əhəmiyyətli amillərdən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədi. “Təhsil prosesində tələbələrin akademik fəaliyyətinə və onların idarə edilməsinə təsir edən amillər” tədqiqatının məqsədi təhsil mühitində tələbələrin fəaliyyətinə və bu fəaliyyətə təsir edən müxtəlif elementləri araşdırmaqdır. Bu tədqiqatın məqsədi tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə təsir edən müxtəlif amilləri, o cümlədən, sosial-iqtisadi mənşəyi, şəxsi xüsusiyyətlərini, öyrənmə üslublarını, sinif mühitini, tədris metodologiyalarını və məktəbdənkənar iştirakları müəyyən etmək və təhlil etməkdir. Bu amilləri hərtərəfli tədqiq etməklə, tədqiqat tələbələrin akademik səylərini idarə etmək və optimallaşdırmaq üçün effektiv strategiyalar haqqında anlayışlar təqdim etməyə, nəticədə təhsil prosesinin ümumi

keyfiyyətinin artırılmasına töhfə verməyə çalışır. Bundan əlavə, tədqiqat müəllimlərin, idarəçilərin, pedaqoqların tələbələrə akademik məqsədlərinə çatmaqda və əlverişli öyrənmə mühitini inkişaf etdirməkdə dəstək olmaq üçün həyata keçirə biləcəkləri tövsiyələr və müdaxilələr təklif etmək məqsədi daşıyır. Tədqiqatın məqsədi istiqamətində müəyyən edilmiş tədqiqat sualları aşağıdadır:

1. Hansı sosial-iqtisadi amillər tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir göstərir?
2. Motivasiya, özünütənzimləmə və möhkəmlik kimi şəxsi xüsusiyyətlər tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə necə təsir edir?
3. Təlim üsulları tələbələrin akademik uğurunda və təhsil fəaliyyətlərində hansı rolu oynayır?
4. Sınıf mühiti tələbələrin akademik tapşırıqlara cəlb edilməsinə və məhsuldarlığına necə təsir edir?
5. Tələbələrin akademik fəaliyyətlərini asanlaşdırmaq və onların öyrənmə proseslərini idarə etmək üçün hansı tədris metodologiyaları daha effektivdir?
6. Dərsdən kənar iştirak tələbələrin akademik fəaliyyətinə və vaxtı idarə etmə bacarıqlarına nə dərəcədə təsir edir?
7. Tələbələr tədris prosesi çərçivəsində öz akademik fəaliyyətlərinin idarə olunmasını necə qəbul edirlər?
8. Tələbələrin akademik fəaliyyətlərini səmərəli idarə etməkdə müəllimlər və idarəçilər hansı çətinliklərlə üzləşirlər?
9. Müəyyən edilmiş amilləri həll etmək və tələbələrin akademik fəaliyyətini optimallaşdırmaq üçün hansı müdaxilələr və strategiyalar həyata keçirilə bilər?
10. Bu tədqiqatın nəticələri təhsil prosesinin ümumi keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına və tələbə uğurunun artırılmasına necə kömək edə bilər?

Tədqiqatın əhəmiyyəti. “Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər və onların tədris prosesində idarə olunması” dissertasiyası təhsil tədqiqatları sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu dissertasiyanın əsas yeniliklərindən biri onun tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin öyrənilməsinə vahid yanaşmasıdır. Yalnız sosial-iqtisadi fon və ya sinif mühiti kimi ənənəvi amillərə diqqət yetirməkdənsə, bu tədqiqat psixoloji, sosial, mədəni və institusional aspektlər də daxil olmaqla, geniş spektrli amilləri nəzərə alır.

Tədqiqatın məhdudiyyəti: Bu tədqiqat Xəzər Universiteti 2023-2024 təhsil ilində Humanitar, Təhsil və Sosial Elmlər fakültəsi IV kurs tələbələrinin sorğusu ilə məhdudtur.

FƏSİL I. Ədəbiyyat xülasəsi, Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin elmi ədəbiyyatlarda araşdırılması və təhlili

1.1. Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin mahiyyət və məzmunu

Təhsil şəxsi və sosial ehtiyac və gözləntilərə uyğun olaraq məqsədi, məzmunu, funksiyaları, prosesi və müddəti dəyişən sosial qurumdur. Təhsil vasitəsilə əldə edilən bilik, bacarıq və davranışlar və onların əldə edilmə üsulları cəmiyyətdən cəmiyyətə və yaşıdan yaşa görə dəyişir. Bununla belə, cəmiyyətin yeni nəsillərinin maarifləndirilməsi ehtiyacı hələ də mövcuddur. Şəxsi, sosial və ümumbəşəri ehtiyaclar şəxsin hansı istiqamətdə təhsil almalı olduğunu müəyyən edir.

Akademik fəaliyyət tələbələrin dərslərdə fəal iştirak etməsi, tədris materialları ilə qarşılıqlı əlaqədə olması və tədris prosesində fəal iştirak etməsi deməkdir. Tələbələrin dərslərdə fəal iştirakı təlim prosesini yaxşılaşdırır. Fəal iştirak tələbələrə fənn materiallarını daha yaxşı başa düşməyə və məlumatları daha dərinlən öyrənməyə imkan verir. Dərslərdə fəal iştirak həmçinin, tələbələrin dərse marağını artırır və onları dərslər oxumağa, araşdırma aparmağa həvəsləndirir. Beləliklə, onlar öyrənmə prosesinə daha çox maraq göstərirlər. Tələbələr dərslərdə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqə qurduqca, onlar müxtəlif perspektivləri görə bilir və öyrənmə təcrübələrini zənginləşdirə bilirlər. Fəal iştirak eyni zamanda, tələbələrə müstəqil şəkildə tədris materialları ilə qarşılıqlı əlaqə vərdisi yaradır və təlim prosesini daha effektiv idarə etməyə imkan verir. Bu isə onlara dərslərdən kənar da öyrənməyə davam etməyə kömək edir. Tədqiqatlar göstərir ki, dərslərdə fəal iştirak edən tələbələr ümumiyyətlə daha yüksək qiymətlər alırlar. Auditoriyada qarşılıqlı əlaqə tələbələrin sosial bacarıqlarını, müzakirələrdə iştirak etmək, suallar vermək və digər tələbələrlə ünsiyyət qurmaq bacarıqlarını təkmilləşdirir və əməkdaşlıq etmək qabiliyyətini artırır. Bu səbəblərə görə, akademik fəaliyyət tələbələrin ümumi öyrənmə təcrübəsini zənginləşdirir və onları daha bacarıqlı şəxslər edir (Şevik, 2014; Wang, 2004).

Akademik müvəffəqiyyət öyrənmə sürəti və intellekt kimi psixi amillərlə, özünə hörmət, şəxsiyyət quruluşu, özünə təsir, motivasiya və dərslər vərdisləri kimi effektiv faktorlar və valideyn münasibəti, ailənin sosial-iqtisadi vəziyyəti kimi ətraf mühit amilləri ilə bağlıdır.

Təhsil tədqiqatlarında tələbələr, xüsusən də birinci və ikinci kurs tələbələri üçün dərslər davamiyyətin həqiqətən də vacib olub-olmadığı sual olaraq qalır. Davamiyyət məlumatları ilə tələbə nailiyyətləri arasındakı əlaqəni başa düşmək vacibdir. Bakalavr proqramlarına daxil olan orta məktəb məzunları məsuliyyət səviyyələri ilə üzləşirlər, burada onların davamiyyətlə bağlı qərarları akademik fəaliyyətlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə bilər.

Tələbələrin akademik fəaliyyətinə və tədris prosesi zamanı onların idarə olunmasına təsir edən faktorların reallığı çoxşaxəlidir və müxtəlif elementlərin, o cümlədən şəxsi, institusional və sosial amillərin təsiri altındadır. Şəxsi amillər dedikdə tələbələrin motivasiyası, öyrənmə tərzini, sağlamlığı və sosial-iqtisadi vəziyyəti kimi şəxsi xüsusiyyətləri başa düşülür. Məsələn, əlverişsiz şəraitdə yaşayan tələbələr dərslərlər, internet bağlantısı və hətta qidalanma və yaşayış yeri kimi əsas ehtiyac resurslarına çıxışla bağlı çətinliklərlə üzləşə bilər ki, bu da onların akademik tapşırıqlarla səmərəli məşğul olmaq qabiliyyətinə təsir edə bilər.

Öyrənmə mühitinə gəldikdə isə, auditoriya şəraiti, tədris metodları və tədris müəssisələrinin infrastrukturunu daxil etməklə öyrənmə mühitinin keyfiyyəti tələbələrin akademik təcrübələrinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Dəstəkləyici və stimullaşdırıcı mühitlər təmin edən tədris müəssisələri qeyri-adekvat resursları olan tədris müəssisələri ilə müqayisədə daha yaxşı akademik nəticələr əldə etməyə meyllidirlər.

Texnologiyanın təhsilə inteqrasiyası akademik fəaliyyətə təsir edən digər amillərdən biridir. Tələbələrin akademik fəaliyyətinə müsbət və mənfi təsirləri var. Texnologiya şəxsiləşdirilmiş öyrənmə və geniş təhsil resurslarına çıxış imkanları təklif etsə də, o, həmçinin rəqəmsal diqqəti yayındıran amillər, məlumatın həddən artıq yüklənməsi və rəqəmsal uçurum kimi problemlər də təqdim edir ki, burada əlverişsiz ailələrdən olan tələbələrin lazımı texnologiya alətlərinə çıxış əldə edə bilməməsi ilə nəticələnir.

Vaxtın İdarə Edilməsi və İş Yüku: Akademik məsuliyyətləri dərindən fəaliyyətlər, yarımstart iş, ailə öhdəlikləri və şəxsi maraqlarla balanslaşdırmaq bir çox tələbələr üçün əhəmiyyətli problem yaradır. Zəif vaxt idarəetmə bacarıqları və hədsiz iş yükü stressə, tükənməyə və akademik fəaliyyətin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Psixi Sağlamlıq və Rifah: Narahatlıq, depressiya və stress kimi psixi sağlamlıq problemləri getdikcə daha çox akademik uğur üçün əhəmiyyətli maneələr kimi tanınır. Uşaqların psixi sağlamlıq problemləri yüksək akademik təzyiqlə, ictimai gözləntilərlə və rəqabətlə daha da ağırlaşa bilər. Bu amillər həmçinin uşaqların diqqətini cəmləmək, biliyi yadda saxlamaq və yaxşı akademik performans göstərmək qabiliyyətini zəiflədə bilər.

Dəstək Sistemləri və Resursları: Akademik məsləhət, repetitor xidmətləri, həmyaşıdların mentorluğu və valideynlərin iştirakı daxil etməklə dəstək sistemləri və resurslarının mövcudluğu tələbələrin akademik uğurlarına böyük təsir göstərə bilər. Bu resurslara giriş təhsil müəssisələri və cəmiyyətlər arasında dəyişir, bəzi tələbələr digərlərindən daha çox dəstəyə malikdir.

Bu amillərin effektiv şəkildə idarə edilməsi tələbələrin müxtəlif ehtiyac və şəraitlərinə cavab verən dəstəkləyici və inklüziv öyrənmə mühitləri yaratmaq üçün müəllimlər, idarəçilər,

ailələr və cəmiyyətlər arasında əməkdaşlığı tələb edir. Bu, həm təkcə akademik nailiyyətləri deyil, həm də tələbələrin ümumi rifahını və inkişafını prioritetləşdirən təhsilə vahid yanaşmanı tələb edir.

Bu səbəblərə görə, akademik fəaliyyət tələbələrin kurs fəaliyyətini yaxşılaşdırmaqla yanaşı, onların ümumi öyrənmə təcrübəsini zənginləşdirir və onları daha bacarıqlı şəxslər edir.

1.1.1 Elmi pedaqoji ədəbiyyatlarda tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər barəsində yanaşmalar

Universitet dövrü şəxsin ən vacib təhsil mərhələlərindən biridir. Universitet təhsili insanların gələcək həyatlarına istiqamət verməkdə böyük rol oynayır. Ona görə də tələbələrin uğurlarına təsir edən amilləri bilmək böyük əhəmiyyət kəsb edir. Tələbələrin uğuruna bir çox amillər (fiziki, mənəvi, sosial, iqtisadi, coğrafi, ekoloji və s.) təsir göstərir. Tələbələrin uğur qazanması üçün bu amillər onlara mənfəət təsir göstərməməlidir.

Alkan və Kurt (1998) bildirmişlər ki, öyrənmə tələbə ilə onu əhatə edən mühitin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində baş verir, ona görə də təhsil mühitini məqsədlərə uyğun təşkil etmək lazımdır. Alkan və Kurt (1998) tərəfindən irəli sürülən iddia tələbələrin təhsil təcrübələrinin və nəticələrinin formalaşmasında öyrənmə mühitinin əsas rolunu vurğulayır. Onlar öyrənmənin interaktiv xarakterini vurğulayaraq, tələbələr və onların ətraf mühiti arasındakı dinamik əlaqəni müəyyən edir, öyrənmənin təkcə şəxsi bir cəhd olmadığını, həm də xüsusi kontekstdə inkişaf edən əməkdaşlıq prosesi olduğunu göstərir.

Öyrənmənin tələbələrlə onların ətrafları arasında qarşılıqlı əlaqə nəticəsində baş verməsi ideyası akademik məqsədlərə uyğun olan öyrənmə mühitinin yaradılmasının nə qədər vacib olduğunu vurğulayır. Bu o deməkdir ki, təhsil mühitləri tələbələr arasında əlaqəni, əməkdaşlığı və fəal iştirakını asanlaşdırmaq və bununla da öyrənmə təcrübəsini optimallaşdırmaq üçün məqsədyönlü şəkildə təşkil edilməlidir. Alkan və Kurtun təhsil mühitinin məqsədlərə uyğun təşkilini vurğulaması təhsil məqsədləri ilə təlim praktikaları arasında uyğunlaşmanın vacibliyini göstərir. Təhsil mühitini xüsusi təlim məqsədləri ilə uyğunlaşdırmaqla pedaqoqlar tələbələrin müxtəlif ehtiyac və bacarıqlarına cavab verən mənalı öyrənmə təcrübələri yarada, dəstəkləyici və zənginləşdirici öyrənmə mühitini inkişaf etdirə bilərlər.

Ümumilikdə, Alkan və Kurtun iddiası tələbələrin öyrənmə təcrübələrinin formalaşdırılmasında təhsil mühitinin əhəmiyyətini vurğulayır və effektiv tədris və öyrənmə təcrübələrinin təşviqində məqsədyönlü dizayn və təşkilatın əhəmiyyətini vurğulayır.

Özbay (1997) universitet tələbələrinin müvəffəqiyyətinə təsir edən amilləri ailə ilə bağlı problemlər, akademik və peşə problemləri, nevroitik hazırlıq, depressiya, tələbələrin digər şəxslərlə münasibətləri və kömək istəmə davranışları kimi müəyyən etmişdir. Bu amillər universitet tələbələrinin akademik, sosial və şəxsi həyatına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Ailə problemlərini, akademik və peşəkar çətinlikləri, nevroitik hazırlıq və depressiya kimi psixoloji faktorları, eləcə də tələbələrin münasibətlərini və yardım axtarma davranışını müəyyən etməklə Özbay tələbələrin həyatında şəxsi, sosial və akademik sahələr arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni vurğulayır. Bu amillər tələbələrin rifahına və akademik fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Bu isə təhsil müəssisələrində hərtərəfli dəstək sistemləri və dəstək resurslarına ehtiyac olduğunu vurğulayır.

Üstəlik, Özbayın nevroitik hazırlıq və depressiya kimi psixoloji faktorları tanınması akademik müvəffəqiyyətin psixi sağlamlıq ölçülərinə işıq salır. Tələbələrin emosional rifahının həlli və psixi sağlamlıq xidmətlərinə çıxışın təmin edilməsi tələbələrin hərtərəfli inkişafı və akademik nailiyyətlərinin dəstəklənməsinin vacib komponentləridir.

Bundan əlavə, tələbələrin başqaları ilə münasibətlərinin və onların kömək axtaran davranışlarının qeyd edilməsi sosial dəstək şəbəkələrinin əhəmiyyətini və tələbələrin ehtiyac olduqda kömək axtarmaq bacarığını vurğulayır. Tələbələrin kömək axtarmaq və müsbət əlaqələr qurmaqda rahat hiss etdikləri dəstəkləyici və inklüziv korpus mühitinin təşviqi tələbə uğurunu və rifahını artırmaq üçün çox vacibdir.

Ümumiyyətlə, Özbayın universitet tələbələrinin uğuruna təsir edən amilləri müəyyən etməsi tələbə təcrübələrinin mürəkkəbliyini və ali təhsil mühitində tələbələrin akademik, sosial və şəxsi inkişafını dəstəkləmək üçün vahid yanaşmalara ehtiyac olduğunu vurğulayır.

Silah (2003), Türnüklü (2001) və Gençtürk (2001) öz araşdırmalarında dərslərdə iştirak faktorunun tələbə uğuruna təsirini, eləcə də tələbələrin akademik uğurlarına təsir edən fiziki, psixoloji və sosial amilləri araşdırmışlar. Fikrimcə, dərslə getməmək bir çox fiziki, psixoloji və sosial amillərin səbəb ola biləcəyi və tələbənin akademik uğuruna mənfi təsir göstərdiyi düşünülməz arzuolunmaz tələbə davranışdır. Tələbələrin dərslərdən yayınmasının qarşısını almaq üçün onların dərslə gəlməməsinin səbəbləri araşdırılmalıdır.

Güvəndirin fikrincə müxtəlif tədqiqatlar göstərir ki, sosial-iqtisadi xüsusiyyətlər tələbələrin akademik uğurunda təsirli olur. Bu xüsusiyyətlər tələbənin yaşadığı yerin inkişaf səviyyəsi, ailəsinin sosial-iqtisadi vəziyyəti, şəxsi xüsusiyyətləri, oxuduğu tədris müəssisəsi və ya sinif ola bilər. Ona görə də tələbənin akademik uğuru ilə bağlı ola biləcək bu xüsusiyyətləri birlikdə nəzərə almaq lazımdır. Bundan əlavə, tələbələrin şəxsi dərslə alması, özəl məktəbdə və

ya özəl tədris müəssisəsində oxuması, ailədəki insanların sayı və ev şəraiti tələbələrin müvəffəqiyyətinə təsir göstərir (Güvəndir, M. A. 2014: 165). Araşdırmada sosial-iqtisadi xüsusiyyətlərin tələbələrin akademik uğurlarına çoxşaxəli təsiri vurğulanır, təhsilin nəticələrinə təsir edə biləcək müxtəlif amillərə diqqət yetirilir. Güvəndir, akademik nailiyyətləri anlamaqda tələbələrin ailələrinin sosial-iqtisadi vəziyyəti, onların yaşayış mühitinin inkişaf səviyyəsi, şəxsi keyfiyyətlər kimi müxtəlif aspektlərin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayır.

Xüsusi təhsil proqramlarında oxuyan, özəl məktəblərdə oxuyan və ya böyük ailələrdən olan uşaqlar kimi dəyişənlərin daxil edilməsi sosial-iqtisadi mühitin nə qədər mürəkkəb olduğunu və onun təhsilə necə təsir etdiyini vurğulayır. Doğrudur, bu dəyişənlər tələbələrin resurslara, öyrənmə imkanlarına və dəstək şəbəkələrinə çıxışını müəyyən etməklə onların akademik yollarına təsir etmək gücünə malikdir. Sosial-iqtisadi atributların akademik nailiyyətlərə təsirini dərk edərək, tədqiqat təhsil sistemində qeyri-bərabərlik və qərəzliliyin aradan qaldırılmasının zəruriliyini vurğulayır. Müəllimlər kənar amillərin tələbə nəticələrinə təsirini dərk etdikdə təhsilə daha inklüziv və ədalətli yanaşmaları qəbul etməyə məcbur olurlar. Əsas məqsəd hər bir uşağa akademik uğur qazanması üçün lazım olan resursları və yardımı verməkdir. Bütövlükdə, Güvəndirin iddiası sosial-iqtisadi amillərin və akademik müvəffəqiyyətin bir-biri ilə əlaqəli təbiətinə işıq salır, müxtəlif sosial-iqtisadi mənşəli tələbələrin müxtəlif ehtiyac və şəraitlərinə cavab verən hərtərəfli strategiyalara ehtiyac olduğunu vurğulayır.

Karatash və Erdenə görə akademik motivasiya tələbələrin akademik fəaliyyətini və uğurunu müəyyən edən həyati bir anlayışdır (Karatash, Erden, 2014:67). Bir çox tədqiqatlar akademik motivasiyanın performans, öyrənmə və uğur kimi müxtəlif dəyişənlərlə əlaqəli olduğunu ortaya qoymuşdur. Akademik motivasiyanı performans, öyrənmə və müvəffəqiyyətlə əlaqələndirən müxtəlif araşdırmaların qeyd edilməsi iddiaya əlavə dəstək verir və bu mövzu ilə bağlı çoxlu ədəbiyyatın mövcud olduğunu göstərir. Bu, akademik motivasiyanın tələbələrin təhsil təcrübələrinin və nailiyyətlərinin formalaşmasında çoxşaxəli rol oynadığını müəyyən edir.

Bununla belə, akademik motivasiyanın vacibliyi qəbul edilsə də, xüsusi motivasiya amilləri və onların tələbə uğuru üçün təsirləri üzərində işləmək faydalı olardı. Motivasiyanın akademik nəticələrə təsir etdiyi əsas mexanizmləri araşdırmaq təhlilin dərinliyini və nüansını artırır. Ümumilikdə, akademik motivasiyanın tələbələrin akademik performansının və uğurunun əsas müəyyənədicisi kimi tanınması motivasiya amilləri və təhsil nəticələri arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni başa düşməyimizə kömək edir.

Bununla yanaşı, Lavasani, Mirhosseini, Hejazi, Davoodinin araşdırmalarına görə özünütənzimləmə strategiyalarının öyrədilməsinin daha yüksək akademik motivasiya ilə nəticələndiyi də qeyd edilə bilər (Lavasani, Mirhosseini, Hejazi, Davoodi, 2011:627). Özünə yüksək inam nümayiş etdirən və təhsillərinə çalışqan yanaşma nümayiş etdirən tələbələr çox vaxt güclü akademik motivasiya nümayiş etdirirlər. Şəxsiləşdirilmiş motivasiya sürücüləri tələbələrin akademik fədakarlığının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Akademik uğur tələbənin təhsil məqsədlərinə nail olmaq bacarığı ilə ölçülür. Şübhəsiz ki, akademik motivasiya bu uğurun əsas şərti kimi önə çıxır. Qeyd edək ki, akademik motivasiyanın olmaması tez-tez tələbələrin aşağı performansına səbəb olan amil kimi ortaya çıxır.

Fidan (1996) tələbələrin akademik səylərinin istiqamətini, intensivliyini və ardıcılığını formalaşdıran güclü qüvvə kimi akademik motivasiyanın əsas rolunu vurğulamışdır. Əksinə, Uyulgan (2014) iddia edir ki, tələbələrin akademik motivasiyası onların akademik qabiliyyətləri və məşğuliyyətləri ilə sıx əlaqəlidir. Akademiya daxilində şəxslər oxumaq, imtahana hazırlaşmaq, ev tapşırıqlarını yerinə yetirmək və tədqiqat işləri kimi çoxsaylı vəzifələrlə üzləşirlər. Wentzel, Wigfieldə görə isə bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün güc və qətiyyətlə səciyyələnən akademik motivasiya tələbələrin davamiyyətinə, hazırlığına, dərstdə iştirakına, əldə edilmiş biliklərin tətbiqinə və ümumi akademik nailiyyətlərinə təsir edən kritik müəyyənedici amil kimi ortaya çıxır.

Ateş və başqaları müxtəlif parametrlərlə akademik fəaliyyəti müzakirə ediblər. Əvvəlcə cinsiyyətləri oğlan və qızlara ayıraraq qiymətləndirdilər. Daha sonra əhval pozğunluqları, psixoloji problemlər, intihar davranışları və piylənmə kimi amillərin akademik fəaliyyətə müsbət və ya mənfi təsirlərini ölçməyi hədəflədilər. Cinsiyyətdən asılı olaraq akademik fəaliyyətdən bəhs edən araşdırma, fərqli cinsiyyətlərin eyni psixoloji vəziyyət altında akademik fəaliyyətlərini araşdırmaq məqsədi daşıyır (Ateş, H., Kırılmaz, H., & Aydın, S. (2007).

Ateş və həmkarları tərəfindən aparılan araşdırma akademik fəaliyyətlərlə müxtəlif parametrlər, o cümlədən gender və psixoloji amillər arasında mürəkkəb əlaqəni araşdırır. Tələbələr müxtəlif cinslərə, yəni oğlan və qızlara təsnif etməklə və əhval pozğunluqlarının, psixoloji problemlərin, intihar davranışının akademik performansına təsirini araşdıraraq, tədqiqatın bu amillər və təhsil nəticələri arasında nüanslı qarşılıqlı əlaqəni açmaq məqsədi daşıyır.

Tələbələrin cinsiyyətə görə seqmentasiyası akademik performansın genderə xas faktorların və ya ictimai gözləntilərin necə təsir edə biləcəyini incəlikli yoxlamağa imkan verir. Oxşar psixoloji şəraitdə olan oğlan və qızların akademik göstəricilərini müqayisə edərək, tədqiqat

təhsil nailiyyətlərində potensial gender bərabərsizliyinə işıq salmağa və fərqli nəticələrə səbəb ola biləcək əsas amilləri müəyyən etməyə çalışır.

Ümumilikdə, Atəş və həmkarlarının tədqiqatları akademik performansın çoxşaxəli mahiyyətini dərk etməyimizə töhfə verir və təhsil mühitində tələbələrə müxtəlif ehtiyaclarının qarşılınmasında müxtəlif sosial-psixoloji amillərin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayır.

Okçabol və digərləri tərəfindən aparılan bu araşdırmada ətraf mühit faktorlarından başqa, əsas genetik səbəblərdən asılı olaraq akademik fəaliyyəti araşdırdılar. Bu araşdırma ilə akademik fəaliyyətə həm ətraf mühit, həm də genetik faktorlar baxımından yanaşaraq, qeyri-kafi akademik fəaliyyəti olan şəxslərin ətraf mühit faktorlarından başqa genetik səbəblərdən öləri aşağı fəaliyyət göstərə biləcəyi qənaətinə gəldi (Okçabol, R. və digərləri., 2003). Akademik performansını genetik obyektivindən tədqiq etməklə, tədqiqat akademik nəticələri yalnız ətraf mühit faktorlarına aid edən adi perspektivlərə meydan oxuyur. Nəticələr göstərir ki, akademik performansını aşağı olan şəxslərin ətraf mühitin təsirlərindən asılı olmayaraq performanslarına töhfə verən əsas genetik meyillər ola bilər.

Bu ikili perspektiv akademik performansın multifaktorial təbiətinin dərk edilməsinin vacibliyini, təhsil nəticələrini başa düşmək və onlara müraciət etmək üçün vahid yanaşmanın zəruriliyini vurğulayır. Ətraf mühit faktorları ilə yanaşı genetikanın rolunu etiraf etməklə, tədqiqat akademik nailiyyətlərin mürəkkəbliyini irəli sürür və şəxsi ehtiyaclara uyğunlaşdırılmış şəxsi müdaxilələrin vacibliyini müəyyən edir.

Bütövlükdə, Okçabol və digərlərinin tədqiqatı genetik və ətraf mühit amilləri arasındakı qarşılıqlı əlaqəni vurğulayaraq akademik performans haqqında anlayışımızı genişləndirir.

Desai və digərləri Aerobik fitnessin uşaqların sağlamlığına bir sıra müsbət faydaları olduğunu aşkar etdikdən sonra, aerobik fitness və akademik nailiyyətlər arasındakı əlaqəni araşdıraraq, qidalanmayan və inkişaf etməkdə olan ölkələrə diqqət yetirdi. Məktəb şagirdləri əsasında aparılan araşdırmada fiziki fəaliyyətin şagirdlərin məktəb nailiyyətlərinə müsbət təsir göstərdiyi və məktəblərdə fiziki aktivlik artdıqca akademik fəaliyyətdəki müsbət tendensiyanın araşdırıldığı bir nəticəyə gəlinmişdir (Billington R. (1997).

Tədqiqatın sosial-iqtisadi çətinliklərlə səciyyələnən kontekstlərdə bu əlaqənin araşdırılmasına vurğulanmasına fiziki fəaliyyətin müxtəlif əhali arasında akademik performansına necə təsir etdiyini başa düşməyimizə aydınlıq gətirir. Fiziki fəaliyyət səviyyələri ilə təhsil nailiyyətləri arasında müsbət əlaqəni aşkar edərək, Desai və digərləri təhsil mühitində, xüsusən də aztəminatlı cəmiyyətlərdə fiziki hazırlıq təşəbbüslərinə üstünlük verilməsinin vacibliyini vurğulayır. Tədqiqatın nəticələri fiziki fəaliyyətin ümumi rifah və koqnitiv fəaliyyət üçün bütöv faydalarını vurğulayan daha geniş araşdırma ilə üst-üstə düşür. Ali təhsil

müəssisələrində fiziki fəaliyyətin artırılmasını müdafiə edərək və onun akademik nəticələrə müsbət təsirini vurğulayaraq, tədqiqat akademik mükəmməlliklə yanaşı, tələbələrin fiziki sağlamlığını prioritetləşdirən təhsilə kompleks yanaşmanın tərəfdarıdır. Desai və digərlərinin tədqiqatı fiziki hazırlığın və akademik performansın kəsişməsinə dair dəyərli fikirlər verir, tələbələrin hərtərəfli inkişafını və təhsil uğurlarını dəstəkləmək üçün aktiv həyat tərzinin təşviqinin vacibliyini vurğulayır.

Yıldırım şəxslərin müvəffəqiyyətlərinə şəxsiyyət və ailə keyfiyyətləri, ata və ananın təhsil səviyyəsi və peşəsi, ailənin orta aylıq gəliri, bacı-qardaş sayı, zəka kimi bir çox amillərin təsir etdiyini ortaya qoyur. Carter, Good və Wolmanın fikrincə müvəffəqiyyət şəxsin məktəb mühitində müəyyən bir kurs və ya akademik proqramdan nə dərəcədə faydalandığının göstəricisidir və ya arzu olunan nəticəyə nail olmaq yolunda irəliləyişdir (Carter and Good, 1973; Wolman, 1973). Erdoğanya görə isə akademik müvəffəqiyyət şəxsin psixomotor və effektiv inkişafından başqa bütün proqram sahələrində davranış dəyişikliklərinə aiddir (Erdoğan, 2006). Müvəffəqiyyətli insanlar daha çox işləməyə və diqqətli olmağa həvəslənirlər. Şəxslərin öz idrak qabiliyyətlərini istifadə etmək və inkişaf etdirmək istəməməsi uğura təsir edir və uğura olan inamını itirən şəxslər istedadları olsa belə, uğursuzluğa düşər olurlar. Akademik uğur, yeniyetmənin bütün həyatına təsir edən vacib bir anlayışdır. Yeniyetmənin hərtərəfli inkişafı üçün dəstək verildikdə, onun idrak və psixososial inkişafı çox sağlam şəkildə davam edir və uğur qazanılır. Şəxslər müvəffəqiyyət qarşısında xoşbəxtlik, güvən və şəxsi məmnuniyyəti yaşayır; Uğursuzluq qarşısında kədər, məyusluq və depressiya kimi emosional reaksiyalar inkişaf edir və bu duyğular müvəffəqiyyət və uğursuzluq səbəblərini qəbul etmə tərzinə görə dəyişə bilər. Donald və Erdoğan bildirir ki, yüksək nailiyyəti olan şəxslər akademik nailiyyətləri aşağı olanlara nisbətən daha az antisosial davranış nümayiş etdirirlər. Bu səbəblə, akademik uğursuzluq nəticəsində bu davranışları nümayiş etdirən şəxslərin akademik müvəffəqiyyətinə təsir edən amilləri ortaya çıxarmaq vacibdir (Donald, 1986; Erdoğan, 2006).

Yıldırım şəxsi atributlar, ailə keçmişi və ətraf mühit faktorları arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni vurğulayaraq şəxsi uğura təsir edən çoxşaxəli amillərin hərtərəfli icmalını təqdim edir. Şəxsiyyət xüsusiyyətləri, valideyn təhsili və peşəsi, ailə gəliri, bacı-qardaşların sayı və zəka kimi dəyişənləri nəzərə alaraq, tədqiqat akademik nailiyyətləri və ümumi uğuru formalaşdırən müxtəlif təsirləri vurğulayır. Bütövlükdə, tədqiqat şəxsi, ailə və ətraf mühit amilləri arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni aşkar etməklə, tələbələrin hərtərəfli inkişafını dəstəkləmək və müsbət nəticələr əldə etmək istəyən müəllimlər, pedaqoqlar və maraqlı tərəflər üçün dəyərli fikirlər təqdim edir.

Carter, Good, Wolman və Erdoğdu müvəffəqiyyət anlayışına dəyərli perspektivlər təqdim edərək, onun çoxölçülü təbiətini və akademik performansdan kənar əhəmiyyətini vurğulayırlar. Bu alimlərin müəyyən etdiyi kimi, uğur təkə akademik tərəqqi deyil, həm də davranış dəyişiklikləri, koqnitiv inkişaf və psixososial rifahı əhatə edir. Müvəffəqiyyətin bu vahid anlayışı onun şəxslərin həyatına dərin təsirini vurğulayır, onların xoşbəxtlik, inam və şəxsi məmnunluq hissini formalaşdırır.

Tədqiqat həmçinin müvəffəqiyyət və uğursuzluğun emosional nəticələrini araşdırır və bu təcrübələrin şəxslərə göstərə biləcəyi dərin psixoloji təsirləri vurğulayır. Uğur xoşbəxtlik və güvən kimi müsbət emosiyalarla, uğursuzluq isə kədər, məyusluq və depressiya hissləri ilə əlaqələndirilir.

Bundan əlavə, Donald və Erdoğdunun akademik nailiyyət və antisosial davranış arasındakı əlaqəyə dair tədqiqatları akademik müvəffəqiyyətin daha geniş ictimai nəticələrinə dair dəyərli fikirlər irəli sürür. Yüksək nailiyyətli şəxslərin aşağı nailiyyətli həmkarları ilə müqayisədə daha az antisosial davranışlar nümayiş etdirdiyi bildirilir, bu da akademik müvəffəqiyyətin mənfi nəticələrə qarşı qoruyucu amil kimi həll edilməsinin vacibliyini müəyyən edir.

Tələbə müvəffəqiyyətinə təsir edən amillər arasında, tədris liderliyi çərçivəsində rəhbərliyin töhfəsi müzakirə edilir və tədris müəssisəsinin böyüklüyü, tələbələrin sosial-iqtisadi səviyyələri kimi bütün dəyişənlərin təsiri araşdırılır. Gaziələ görə bu zaman tədrisin keyfiyyəti, tələbələrin hazırlığı və diqqət səviyyəsi, öyrənmə imkanları və müəllimlərin motivasiya səviyyələri də nəzərə alınır (Gaziel, 2007). Son illərdə tədrisin inkişafı və tələbə uğuru ilə bağlı hesabatlılıq müzakirələri təlim rəhbərliyini gündəmə gətirdi və tədris müəssisələrində daha keyfiyyətli təlim-tədris mühitini dəstəkləyəcək şəraitin necə yaradılmasına dair axtarımlar davam edir. Ailənin maraq və gözləntilərinin tələbənin uğurunda təsirli olduğu bilinsə də, ailələrin uşaqlarından gözləntilərini formalaşdıran amillərlə bağlı kifayət qədər araşdırma aparılmadığı bildirilir. Araşdırmalarda vurğulanır ki, inkişaf etmiş ölkələrdə bu gözlənti məktəbəqədər dövrdən başlayaraq formalaşır (Raty & Kasanen, 2010). Məktəbəqədər dövrdən başlayaraq ailənin iştirakı uşaqların ev fəaliyyətinin daha səmərəli qiymətləndirilməsinə, ailə ünsiyyətinin daha keyfiyyətli və məqsədyönlü olmasına və gələcək təhsil həyatına müsbət başlanğıcın yaranmasına şərait yaradır (Suh-Ruu & Reynolds, 2005). Akademik cəhətdən müvəffəqiyyətli olan tələbələrin ailələrinin tədris müəssisəsinə daha çox cəlb olunması, uşaqlarına daha emosional dəstək olması və onun müvəffəqiyyəti ilə bağlı uşaqları ilə oxşar məqsədləri mənimsəmələri gözlənilir.

Nəticədə, şəxsin akademik uğuruna təsir edən çoxlu dəyişənlər var. Uluğa görə öyrənmə dəyişənləri kimi də adlandırılan bu dəyişənlər demək olar ki, tamamilə fizioloji, psixoloji və

sosial vəziyyət və şəraitlə bağlıdır. Öyrənmə dəyişənləri şəxsin öyrənmə statusuna və buna görə də onun uğur səviyyəsinə müsbət və ya mənfi təsir göstərir (Uluğ, 1999).

Uluğun iddiası fizioloji, psixoloji və sosial dəyişənlər arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni vurğulayaraq, şəxsin akademik uğuruna təsir edən çoxsaylı amillərə işıq salır. Böyüklər üçün öyrənmə dəyişənləri kimi istinad edilən bu amillər şəxsin öyrənmə fəaliyyətini və nəticədə nailiyyət səviyyəsini gücləndirə və ya maneə törədə bilən geniş təsir spektrini əhatə edir.

Bu dəyişənləri fizioloji, psixoloji və sosial olaraq təsnif edərək, Uluq insan təcrübəsinin akademik uğura töhfə verən müxtəlif ölçülərini vurğulayır. Fizioloji amillər sağlamlıq, qidalanma və fiziki rifah kimi aspektləri əhatə edə bilər, psixoloji dəyişənlər isə idrak proseslərini, emosiyaları və motivasiyanı əhatə edir. Sosial amillər isə ailənin, həmyaşıdların, mədəni mənşəyinin və cəmiyyət normalarının təlim nəticələrinə təsirini əhatə edir.

Bu dəyişənlərin öyrənməyə həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərə biləcəyinin tanınması öyrənmə prosesinin mürəkkəbliyini və şəxslərin akademik uğurlarını dəstəkləməyə çalışarkən çoxsaylı amilləri nəzərə almağın vacibliyini vurğulayır. Fiziki sağlamlıq, əqli rifah, motivasiya və sosial dəstək kimi amillər tələbələrin öyrənmə və təhsil məqsədlərinə çatmaq qabiliyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Ümumilikdə, Uluğun iddiası akademik uğura təsir edən müxtəlif amilləri başa düşmək və onlara müraciət etmək üçün vahid yanaşmanın vacibliyini vurğulayır.

1.1.2 Ali təhsil müəsisələrində tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər və mövcud vəziyyət

Akademik fəaliyyət həm daxili, həm də xarici elementləri əhatə edən saysız-hesabsız amillərin təsiri altında olan çoxşaxəli nəticədir. O, təhsil sistemlərinin effektivliyini və şəxsi tələbə nailiyyətlərini qiymətləndirmək üçün əsas meyar kimi xidmət edir. Akademik fəaliyyət tez-tez qiymətlərlə sinonim olsa da, idrak qabiliyyətləri, öyrənmə strategiyaları və sosial-emosional rifah da daxil olmaqla daha geniş spektri əhatə edir.

Akademik fəaliyyətə təsir edən amillərin mürəkkəb qarşılıqlı təsirini başa düşmək həm müəllimlər, həm də maraqlı tərəflər üçün çox vacibdir. Bu amillərin müəyyən edilməsi tələbə nəticələrini artırmaq və əlverişli öyrənmə mühitini inkişaf etdirmək üçün məqsədyönlü müdaxilələrin işlənilməsinə dair anlayışlar təmin edir.

Bu dissertasiya tələbələrin akademik fəaliyyətinə töhfə verən müxtəlif amillərin tədqiqini araşdırır. Motivasiya və təhsil vərdişləri kimi şəxsi xüsusiyyətlərdən tutmuş ailə dinamikası və sosial-iqtisadi vəziyyət kimi ətraf mühitə təsirlərə qədər hər bir aspekt tələbələrin təhsil trayektoriyalarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Akademik fəaliyyətin altında yatan mürəkkəblikləri üzə çıxarmaqla, bu iş maraqlı tərəflərə problemlərin həlli və akademik

irəliləyiş üçün effektiv strategiyaların həyata keçirilməsi üçün hərtərəfli çərçivə təklif etmək məqsədi daşıyır (Erarslan, İ., (2015).

Akademik fəaliyyət insanların akademik məqsədlərə çatmaq üçün intellektual, motivasiya və yaradıcılıq qabiliyyətləri ilə formalaşan və əsasən onların əqli və fiziki infrastrukturunu ilə əlaqəli bir fenomendir. Akademik fəaliyyəti qiymətləndirmək üçün çoxlu araşdırmalar aparılmış və buna uyğun olaraq bir sıra nəticələr ortaya çıxmışdır. Bu nəticələr əsasında aşağıdakı amillərə nəzər yetirək:

Əhval-ruhiyyə və Akademik Fəaliyyət

Əhval-ruhiyyə və akademik fəaliyyət arasındakı əlaqə mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Əhval-ruhiyyə, şübhəsiz ki, akademik fəaliyyətə təsir edə bilsə də, bu əlaqənin istiqaməti və gücü şəxsi fərqlər, əhval-ruhiyyənin təbiəti və xarici şərtlər də daxil olmaqla çoxsaylı amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər. Burada nəzərə alınmalı bəzi əsas məqamlar var: (Billington R., (1997).

Müsbət əhval-ruhiyyədə olan şəxslər inkişaf etmiş idrak fəaliyyəti, daha yaxşı diqqət və təkmilləşdirilmiş problem həll etmə qabiliyyətləri ilə qarşılaşa bilər. Bu, məhsuldarlığı, motivasiyanı və ümumi rifahı artırmaqla akademik fəaliyyətə müsbət təsir göstərir. Əksinə, stress, narahatlıq və ya depressiya kimi mənfi əhval-ruhiyyə halları yaşayan şəxslər diqqət etməkdə, məlumatı saxlamaqda və yaxşı akademik fəaliyyət göstərməkdə çətinlik çəkə bilər. Davamlı mənfi əhval-ruhiyyə motivasiyanın azalmasına, yorğunluğa və qərar qəbul etmə qabiliyyətinin pozulmasına səbəb ola bilər ki, bunların hamısı akademik fəaliyyətə mane ola bilər. Əhval-ruhiyyə ilə akademik fəaliyyət arasındakı əlaqə çox vaxt iki yönlü olur, yəni əhval-ruhiyyə təkcə akademik fəaliyyətə deyil, akademik fəaliyyət də əhval-ruhiyyəyə təsir edə bilər. Məsələn, zəif akademik fəaliyyət mənfi əhval-ruhiyyə vəziyyətini daha da gücləndirərək stress və narahatlığın artmasına səbəb ola bilər. Şəxsi fərqlər əhval-ruhiyyənin akademik fəaliyyətə necə təsir etməsində mühüm rol oynayır. Şəxsiyyət xüsusiyyətləri, mübarizə strategiyaları, sosial dəstək və əvvəlki təcrübələr kimi amillər akademik şəraitdə şəxslərin müxtəlif əhval-ruhiyyə vəziyyətlərinə necə reaksiya verdiyinə təsir göstərə bilər. Ailə dinamikası, maliyyə stressi, sosial münasibətlər və fiziki sağlamlıq kimi xarici amillər də həm əhval-ruhiyyəyə, həm də akademik fəaliyyətə təsir edə bilər. Bu xarici stressorları həll etmək və lazım olduqda dəstək axtarmaq onların akademik fəaliyyətə təsirini azaltmağa kömək edə bilər. Əhval-ruhiyyənin dəyişməsinə idarə etmək üçün effektiv mübarizə strategiyalarının hazırlanması akademik fəaliyyəti qorumaq üçün vacibdir. Buna özünə qulluq etmək, sosial dəstək axtarmaq, istirahət üsulları ilə məşğul olmaq, sağlam həyat tərzi saxlamaq və lazım olduqda peşəkar kömək axtarmaq daxil ola bilər.

Əhval-ruhiyyə ilə akademik fəaliyyət arasındakı əlaqəni araşdıran bir çox tədqiqat var. Məsələn, Petri və başqaları müsbət emosiyaların riyazi uğura müsbət təsir etdiyini göstərdilər. Struktur tənlik modelləşdirməsi müsbət emosiyaların (zövq, qürur) sonrakı nailiyyətlərə müsbət təsir etdiyini ortaya qoydu. Mənfi emosiyaların (hirs, narahatlıq, utanc, cansıxıcılıq, ümitsizlik) uğura mənfi təsir etdiyini müəyyən etdilər. Oettingen və başqaları müsbət xəyalların və düşüncələrin depressiyanın azalmasına töhfə verərək müvəffəqiyyətə və akademik fəaliyyətə müsbət təsir etdiyini ortaya qoydular (Petri, H.L. & Govern, J.M., 2004).

Akademik fəaliyyət göstəricilərinə müsbət təsir edən və buna görə də akademik fəaliyyətlə əlaqəli olan daxili və xarici amillər vardır. Daxili amillərə sağlamlıq, qidalanma vəziyyəti, idman, fiziki göstəricilər və s., xarici amillərə dinc iş mühiti, adekvat istirahət imkanlarını təmin edən və motivasiyaya töhfə verən sosial infrastruktur və s. aid etmək olar.

McMillan və başqalarının qeyd etdiyi kimi, hərbi məktəblərdə təhsil alan gənclər (yeniyetmələr) və onların ailələri digər şəxslərə nisbətən daha çox stress keçirirlər. Onlar araşdırmalarında yeniyetməlik dövrü olacağı proqnozlaşdırılan yaş aralığında və müəyyən bir intizam daxilində təhsil alan gənclərin ailə, sosial və ictimai təzyiqlər, stress və s. kimi faktorlardan mənfi təsirləndiyini iddia ediblər (McMillan, J. H., & Schumacher, S., 2010).

Lewis və digərlərinin tədqiqatı müəllimlərin akademik fəaliyyətinin qiymətləndirilməsini araşdırdı. Orta Məktəb Akademik və Davranış Hazırlığı ilə müəllimlərin hazırlığını, yəni yeni dövrə hazır olub-olmadığını qiymətləndirmək üçün effektiv üsul təqdim etməyə çalışdılar. Tədris ilində tək-cə tələbənin deyil, müəllimin də semestrə hazır olmasının vacibliyi və bunun semestrin əvvəlində sınaq imtahanı ilə yoxlanılması və akademik göstəricilərin müsbət istiqamətə yönəldilməsinə çalışıldığı yoxlanılıb (Lewis CG, H. K., 2017).

Bu araşdırmada Rəşid və başqaları Malayziyadakı akademiklərin fəaliyyətinə şəxsiyyət və xoşbəxtlik faktorlarının təsirlərini araşdırdılar. Malayziyadakı bir araşdırma universitetində 317 professor-müəllim heyətinə tətbiq edilən bu araşdırmanın akademiklər arasında rəqabəti artırmaq və fəaliyyətlərini müsbət şəkildə yaxşılaşdırmaq üçün onları təşviq etməli və əhvallarına müsbət təsir etməli olduğu qənaətinə gəldi.

Salasiah və digərləri tərəfindən edilən bu araşdırmada iş həyatından qaynaqlanan stressin müxtəlif aspektlərə görə bütün iş həyatında olduğu kimi akademiklər arasında da eyni olduğu ortaya çıxdı. Akademiklərin stressin karyeralarına və fəaliyyətlərinə mənfi təsir göstərdiyini irəli sürən bu araşdırma, onların daşdıqları stressi idarə edib-etməmələri və ya bu stressi necə idarə etmələri ilə bağlı təlimat verir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, alimlərin keçirdiyi stress onları fiziki və emosional cəhətdən yorur və bu yorğunluq onların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir (Salasiah H, I. Z., 2014).

- **Ətraf Mühit Faktorları və akademik fəaliyyət**

Ətraf mühit amilləri müxtəlif yollarla akademik fəaliyyətə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Bu amillərə aşağıdakılar daxil ola bilər:

Ev mühiti tələbənin akademik fəaliyyətinin formalaşmasında həlledici rol oynayır. Valideynlərin iştirakı, sosial-iqtisadi vəziyyət, ailə quruluşu və evdə təhsil resurslarının mövcudluğu kimi amillər tələbənin akademik uğur qazanma qabiliyyətinə təsir edə bilər. Valideynlərin təhsilin vacibliyini vurğuladığı və öyrənmə üçün təşviq və resurslar təmin etdiyi dəstəkləyici ev mühiti akademik fəaliyyətə müsbət təsir göstərə bilər. Tədris mühitinin keyfiyyəti, o cümlədən sinif ölçüsü, müəllim keyfiyyəti, tədris imkanları və dərsliklər və texnologiya kimi resurslara çıxış kimi amillər akademik fəaliyyətə təsir edə bilər. Dəstəkləyici və stimullaşdırıcı öyrənmə mühitləri təklif edən tədris müəssisələri, tələbələr arasında daha yaxşı akademik nəticələr əldə etməyə meyllidirlər. Həmyaşıdlar akademik fəaliyyətə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər. Müsbət həmyaşıl münasibətləri akademik nailiyyətlər üçün dəstək və təşviq təmin edə bilər, həmyaşıdların təzyiqi və ya qanunu pozan həmyaşıdları ilə əlaqə kimi mənfi həmyaşıl təsirləri isə akademik müvəffəqiyyətə mane ola bilər. Tələbənin yaşadığı daha geniş cəmiyyət də akademik fəaliyyətə təsir edə bilər. Təhsil müəssisəsindən kənarında təhsil imkanlarına çıxış, təhsil üçün cəmiyyətin dəstəyi, cinayət və ya zorakılığa məruz qalma kimi amillər tələbənin diqqətini dərslərinə yönəltmək və akademik uğur qazanma qabiliyyətinə təsir edə bilər. Mədəni inanclar və normalar təhsilə və akademik nailiyyətlərə münasibəti formalaşdırır. Bəzi mədəniyyətlərdə akademik müvəffəqiyyətə güclü vurğu və təhsil nailiyyətləri üçün yüksək gözləntilər ola bilər, digərlərində isə akademik fəaliyyətə mane olan mədəni maneələr və ya problemlər ola bilər. Fiziki və psixi sağlamlıq da akademik fəaliyyətə təsir edə bilən amillərdəndir. Sağlamlıq problemləri və ya psixi sağlamlıq problemləri ilə məşğul olan tələbələr tədris müəssisəsində cəmləşmək və akademik fəaliyyət göstərmək üçün mübarizə apara bilərlər. Sağlamlıq, qidalanma və fiziki fəaliyyət imkanlarına çıxış bütün tələbələrin ümumi rifahının və akademik uğurunun dəstəklənməsində rol oynaya bilər. Texnologiyanın və medianın geniş təsiri akademik fəaliyyətə həm müsbət, həm də mənfi təsir göstərə bilər. Texnologiya qiymətli təhsil resursları və öyrənmə alətləri təmin edə bilsə də, həddindən artıq ekran vaxtı və sosial media və əyləncə akademik diqqəti və məhsuldarlığı azalda bilər (Abdullayeva.S.,2019)

Bu araşdırma göstərir ki, tədris müəssisəsinin daxilində və xaricində ekoloji sağlamlıq təhlükələri ciddi problemdir. Əslində, bir araşdırma mikro-ekoloji çirklənmənin idrak funksiyalarına mənfi təsir etdiyini göstərdi. Təkcə bu tədqiqat göstərir ki, bizim fərqiində

olmadığımız və bəzən əhəmiyyət vermədiyimiz ekoloji iqlim də akademik fəaliyyətə təsir edir (Ayık, A., 2007).

Bu tədqiqatlar Grineski və digərlərinə nailiyyət ballarının hətta ətrafdakı havadan təsirləndiyini göstərməklə daha da irəli getməyə imkan verdi.

- **Fiziki Mühitin Akademik Fəaliyyətə Təsiri**

Fiziki mühit akademik fəaliyyətə təsir etməkdə mühüm rol oynayır. Tədris metodlarına, kurrikuluma və tələbə cəlbinə çox diqqət yetirilsə də, öyrənmənin baş verdiyi fiziki mühitin təsirini qiymətləndirməmək olmaz. Fiziki mühitin akademik fəaliyyətə təsir edə biləcəyi bir neçə yol var:

Tədris mühitinin estetikası tələbələrin əhval-ruhiyyəsinə, motivasiyasına və ümumi rifahına böyük təsir göstərə bilər. Işıqlı, təmiz və yaxşı təşkil olunmuş auditoriyalar darıxdırıcı, darmadağın yerlərdən daha çox öyrənməyə kömək edir. Yaxşı atmosfer tələbələr arasında aidiyyət və məşğulluq hissini gücləndirə bilər ki, bu da öz növbəsində onların akademik fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir. Rahat oturma tənzimləmələri və əlverişli mebel tələbələrin fiziki rifahına və konsentrasiya səviyyələrinə kömək edir. Narahat oturma və ya qeyri-adekvat işıqlandırma fiziki narahatlığa və diqqətin yayınmasına səbəb ola bilər ki, bu da tələbələrin diqqətini cəmləməsinə və məlumatı effektiv şəkildə mənimsəməsinə mane olur. Həddindən artıq səs-küy öyrənmə mühitində diqqəti əhəmiyyətli dərəcədə yayındıra bilər. Kənar trafikdən, qonşu sinif otaqlarından və ya sinifin özündən gələn yüksək səslər konsentrasiyanı poza və məlumatın işlənməsinə mane ola bilər. Əksinə, sakit mühit daha yaxşı diqqət və konsentrasiyaya kömək edir və akademik fəaliyyətin yaxşılaşmasına səbəb olur. Temperatur və havanın keyfiyyəti koqnitiv funksiyaya və məhsuldarlığa təsir göstərə bilər. Həddindən artıq isti və ya soyuq temperatur, eləcə də zəif hava sirkulyasiyası diskomfort və yorğunluğa səbəb ola bilər ki, bu da tələbələrin diqqətini cəmləmək və məlumatı yadda saxlamaq qabiliyyətini azaldır. Optimal öyrənmə mühiti yaratmaq üçün yaxşı tənzimlənən temperatur və yaxşı hava keyfiyyəti vacibdir. Dərslilər, texnologiya və tədris materialları kimi resursların mövcudluğu akademik fəaliyyətə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Bu resurslara adekvat çıxış tələbələrin kurrikuluma effektiv şəkildə qoşulmaq və tapşırıqları uğurla yerinə yetirmək üçün lazım olan alətlərə malik olmasını təmin edir. Fiziki mühitin mədəni və sosial aspektləri də akademik fəaliyyətə təsir göstərə bilər. Müxtəlifliyi qeyd edən, inklüzivliyi təşviq edən və müsbət sosial qarşılıqlı əlaqələri təşviq edən mühitlər müxtəlif mənşəli tələbələr arasında aidiyyət hissəsinə və akademik iştiraka kömək edir. Bu təsirlər haqqında bəzi ədəbiyyat araşdırmalarına baxaq.

Erdem öz araşdırmasında İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyalarının ali təhsil sənayesi üçün sürətlə dəyişən və yenilikçi bir texnologiyaya çevrildiyini müdafiə etdi. Texnologiyanın inkişafı ilə sosial media mühüm bir ünsiyyət vasitəsi kimi inkişaf etmiş və xüsusilə ali təhsildə tədris və öyrənmə üçün asanlaşdırıcı bir vasitə kimi meydana çıxmışdır (Erdem, A. R.,2013).

Buna görə də, akademik qurumlar və fakültələr tələbələrlə əlaqə saxlamaq və tədris məzmununu çatdırmaq üçün Facebook və LinkedIn kimi sosial şəbəkələrdən istifadə etmək məcburiyyətindədir. Akademiklər sosial media və digər texnoloji əsaslı vasitələrdən səmərəli və uğurlu şəkildə birgə öyrənmə və istifadə etmək üçün indi həmişəkindən daha çox təzyiqləndirirlər. Bu araşdırma, sosial-texniki nəzəriyyə və rol anlayışlarından istifadə edərək birgə tədris və öyrənmə mühitində hindli akademiklər arasında Texnostress yaradıcıları, Texnostress inhibitorları və texnostress effekti arasındakı əlaqəni araşdırır.

Nəticə olaraq, fiziki mühit tələbələrin akademik fəaliyyətinin formalaşmasında həlledici rol oynayır. Estetik baxımdan xoş, rahat, diqqəti cəmləşdirməyə imkan verən və lazımı resurslarla təchiz olunmuş mühitlər yaratmaqla pedaqoqlar tələbələrin öyrənməsinə dəstək ola və onların akademik potensialını maksimum dərəcədə artırmaqla bilirlər. Bundan əlavə, təhlükəsizlik, inklüzivlik və müsbət sosial qarşılıqlı əlaqəyə üstünlük vermək aidiyyət hissini artırır və akademik uğur üçün vacib olan ümumi rifahı təşviq edir.

- **Sosial Mühit və akademik fəaliyyət**

Cankurtaran və Özbək tələbələrin akademik fəaliyyətini fərqli perspektivdən müzakirə etdilər. ABŞ-da bir tədris müəssisəsində tələbələrlə aparılan araşdırmada tələbələrin sosial mühiti, dostları ilə münasibətləri araşdırılmış və dostları ilə olan bu əlaqələrin onların akademik fəaliyyətlərinə necə təsir etdiyi araşdırılmışdır (Cankurtaran, T., Özbək, O.,2015).

Sosial mühitə və dostluqlara diqqət yetirməklə, tədqiqat tələbələrin təhsil təcrübələrinin formalaşmasında şəxsiyyətlərarası münasibətlərin əhəmiyyətini etiraf edir. Dostluqlar dəstək, motivasiya və sosial əlaqə mənbəyi kimi xidmət edə bilər, tələbələrin öyrənməyə münasibətinə və onların ümumi akademik fəaliyyətinə təsir göstərə bilər.

Tədqiqatın dostlarla münasibətlərin akademik fəaliyyətlərə necə təsir etdiyini başa düşməyi vurğulaması təhsil mühitində sosial amillərin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayır. Tədqiqat tələbələrin akademik həyatında həmyaşıdların qarşılıqlı əlaqələrinin rolunu tədqiq etməklə, sosial dinamika və təhsil nəticələri arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqə haqqında dəyərli fikirlər təqdim edir.

Ümumilikdə, Cankurtaran və Özbəkin tədqiqatı sosial mühitlərin və dostluqların təsirini vurğulamaqla tələbələrin akademik fəaliyyətlərinin çoxşaxəli təbiətini dərk etməyimizə kömək

edir. Həmyaşlılarla münasibətlərin akademik fəaliyyətə təsirinin qəbul edilməsi təhsil müəssisələrində dəstəkləyici və inklüziv sosial şəbəkələrin təşviq edilməsinin vacibliyini vurğulayır.

- **Sağlamlıq Parametrləri və Akademik Fəaliyyət**

Sağlamlıq parametrlərinin akademik fəaliyyətə təsiri təhsil, psixologiya, ictimai, səhiyyə və tibb kimi müxtəlif sahələrdə geniş şəkildə öyrənilmiş mürəkkəb və çoxşaxəli mövzudur. Sağlamlıq parametrləri fiziki sağlamlıq, psixi sağlamlıq, qidalanma, yuxu keyfiyyəti və ümumi rifah da daxil olmaqla geniş bir sıra amilləri əhatə edir. Sağlamlıq parametrləri ilə akademik fəaliyyət arasındakı əlaqə ilə bağlı nəzərə alınmalı bəzi əsas məqamlar bunlardır: (Grineski, S. E., 2016).

Yaxşı fiziki sağlamlıq optimal akademik fəaliyyət üçün çox vacibdir. Xroniki xəstəliklər, əlilliklər və ya kəskin xəstəliklər kimi sağlamlıq problemləri tələbənin müntəzəm olaraq dərslərdə iştirak etməsinə, diqqətini cəmləməsinə və öyrənmə fəaliyyəti ilə məşğul olmasına mane ola bilər. Bundan əlavə, fiziki hazırlıq və fəaliyyət səviyyələri koqnitiv funksiyaya və akademik nailiyyətlərə təsir göstərə bilər. Psixi sağlamlıq akademik fəaliyyətdə mühüm rol oynayır. Depressiya, narahatlıq, DƏHS (Diqqət Əksikliyi və Hiperaktivlik Sindromu) və stress kimi vəziyyətlər idrak funksiyalarını, yaddaşı, diqqəti və motivasiyanı poza bilər ki, bunların hamısı öyrənmə və akademik uğur üçün vacibdir. Ali təhsil müəssisələrinin psixi sağlamlıq problemləri ilə mübarizə aparan tələbələrə dəstək və resurslar təmin etməsi vacibdir. Stress, sosial dəstək, təhlükəsizlik və səhiyyə xidmətlərinə çıxış kimi amillər tələbənin ümumi rifahına təsir edə bilər ki, bu da öz növbəsində onların akademik fəaliyyətinə təsir göstərə bilər. Dəstəklənən, təhlükəsiz və emosional cəhətdən yaxşı hiss edən tələbələr, xroniki stress, sosial dəstəyin olmaması və ya təhlükəli mühitlərlə üzləşən tələbələrlə müqayisədə akademik cəhətdən daha çox inkişaf edir. Təhsil müəssisələri tələbələrin sağlamlığını və rifahını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif müdaxilələr və dəstək sistemləri tətbiq edə bilər. Buraya səhiyyə xidmətlərinə çıxışın təmin edilməsi, psixi sağlamlıq üzrə məsləhətlər, sağlam qida seçimləri, fiziki fəaliyyət proqramları, yuxu gigiyenası, dəstəkləyici və inklüziv öyrənmə mühitinin yaradılması daxil ola bilər.

İnkişaf etməmiş, inkişaf etməkdə olan və inkişaf etmiş ölkələrdə tələbələrin qidalanma vərdişlərinin araşdırılması ilə aparılan bir araşdırmada ölkələrin inkişafından asılı olaraq tələbələrin yemək vərdişlərinin dəyişildiyi diqqətə çatdırılmışdır. Müvafiq olaraq, inkişaf etmiş bir ölkədə yeyilə bilən keyfiyyətli qida, inkişaf etməmiş bir ölkədə keyfiyyətsiz qida kimi insana eyni fayda vermir. Bu vəziyyət insanın sağlamlığına mənfi təsir göstərəcəyi üçün

araşdırma bu qeyri-sağlam vəziyyətin akademik fəaliyyətə mənfi təsir göstərəcəyini irəli sürür (Gaffron, P., & Niemeier, D.,2015).

Pəhriz keyfiyyəti ilə akademik performans arasındakı əlaqəyə diqqəti cəlb etməklə, tədqiqat qeyri-sağlam yemək vərdişlərinin geniş təsirlərini vurğulayır. Pis qidalanma təkcə fiziki sağlamlığı təhlükə altına salmır, həm də koqnitiv funksiyaya və akademik nailiyyətlərə mane ola bilər. Bu tədqiqat təhsildə bərabərlik və tələbə uğurunu təşviq etmək vasitəsi kimi qidalanma fərqlərinin aradan qaldırılmasının vacibliyini vurğulayır.

Bundan əlavə, tədqiqat qida təhlükəsizliyinin üstünlük təşkil etdiyi aztəminatlı ailələrdə sağlam qidaya çıxışı yaxşılaşdırmaq üçün məqsədyönlü müdaxilələrə ehtiyac olduğunu bildirir. Bu əsas problemi həll etməklə, meüəllimlər və pedaqoqlar zəif qidalanmanın akademik performansına mənfi təsirlərini azalda və tələbələrin hərtərəfli inkişafını dəstəkləyə bilərlər.

Ümumiyyətlə, tədqiqatın nəticələri pəhriz vərdişləri, sosial-iqtisadi amillər və akademik nəticələr arasında mürəkkəb əlaqəni müəyyən edir. Qidalanmanın təhsil nailiyyətlərinə təsirini dərk edərək, maraqlı tərəflər sağlam qidalanma vərdişlərini dəstəkləyən və tələbələrin ümumi rifahını yaxşılaşdıran mühitlərin yaradılması istiqamətində işləyə bilərlər.

- **Təhsil və akademik fəaliyyət**

Təhsil və akademik fəaliyyət arasındakı əlaqə çoxsaxəlidir və müxtəlif amillərdən təsirlənir. Lakin tədqiqat ardıcıl olaraq göstərir ki, təhsil akademik fəaliyyətin formalaşmasında həlledici rol oynayır. Təhsil tələbələrə bilik əldə etməyə və idrak bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edən strukturlaşdırılmış öyrənmə təcrübələrinə çıxış imkanı verir. Keyfiyyətli təhsil alan tələbələr, mövzunu daha yaxşı başa düşdükləri üçün daha yaxşı akademik fəaliyyət göstərirlər. Təlim akademik uğur üçün zəruri olan tənqidi düşünmə və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Təhsil vasitəsilə tələbələr məlumatları təhlil etməyi, sübutları qiymətləndirməyi və əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyi öyrənirlər ki, bunların hamısı akademik fəaliyyətin yaxşılaşmasına kömək edir. (Nəzərov və digərləri. 2021)

Qeyd etmək vacibdir ki, təhsil akademik fəaliyyətdə mühüm rol oynasa da, sosial-iqtisadi vəziyyət, ailə dəstəyi, şəxsi motivasiya və öyrənmə mühiti kimi digər amillər də tələbələrin nəticələrinə kömək edir. Bundan əlavə, təhsilin keyfiyyəti və tədris təcrübələri dəyişə bilər ki, bu da tələbələrin akademik fəaliyyətinə fərqli təsir göstərə bilər.

Kraag və başqaları öz araşdırmasında akademiklərin karyera fəaliyyəti ilə iş fəaliyyətinə təsir edən insan resursları təcrübələri arasındakı əlaqəni araşdırdı. İnsan resursları təcrübələri və bu istiqamətdə həyata keçirilən təlimlər akademik fəaliyyətin yaxşılaşdırılması anlayışı ilə başlanmışdır. Bu tədqiqat akademik heyətin yüksək uğurunu təmin etmək üçün insan resursları

təcrübələrinin inkişafında rol oynamışdır (Kraag, G., Zeegers, M. P., Kok, G., Hosman, C. & Abu-Saad, H. H.,2006).

- **Demoqrafik Faktorlar və Akademik Fəaliyyət**

Demoqrafik amillərin akademik fəaliyyətə təsiri müxtəlif təsirlərin mürəkkəb qarşılıqlı təsiriidir. Sosial-iqtisadi status, irq, etnik mənsubiyyət, cins və coğrafi yer kimi demoqrafik amillər tələbənin təhsil nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Bu amillərin akademik fəaliyyətə təsir edə biləcəyi bəzi yollar bunlardır:

Aşağı sosial-iqtisadi vəziyyət çox vaxt təhsil resurslarına məhdud çıxış, qeyri-adekvat qidalanma, qeyri-sabit mənzil və zorakılıq və ailə disfunksiyaları kimi stress amillərinə məruz qalma kimi amillər səbəbindən aşağı akademik nailiyyətlərlə əlaqələndirilir. Ali təhsildə olan tələbələrin akademik nailiyyətlərini artırma biləcək dəstək şəbəkələrinə və dərsləndənkənar fəaliyyətlərə daha asan çıxış əldə edə bilər. İrqi və etnik qruplar tez-tez akademik performansda qeyri-bərabərlik yaşayırlar ki, bu da o deməkdir ki, keyfiyyətli təhsil qeyri-bərabər çıxış, ayrı-seçkilik, mədəni qərəzlər və stereotiplər kimi sistemli amillərin təsirinə məruz qalır.

Seçilmiş irqi və etnik qruplardan olan tələbələr dil maneələri, öyrənmə üsullarında mədəni fərqlər və təhsil materiallarında təmsil olunmaması kimi əlavə problemlərlə üzləşə bilər. Tarixən cinslər arasında akademik fəaliyyətdə fərqlər olub, baxmayaraq ki, bu boşluqlar zamanla daralıb. Cəmiyyətin gözləntiləri, gender stereotipləri və qərəzli yanaşmalar təhsil təcrübələrinə və nəticələrinə təsir göstərə bilər. Məsələn, qızlar onları riyaziyyat və elm kimi müəyyən fənləri izləməkdən çəkindirən stereotiplərlə, oğlanlar isə akademik nailiyyətləri aşağı salan şəxs normalarına uyğunlaşmaq üçün təzyiqlə üzləşə bilərlər. Kənd, şəhər və şəhəratrafi mühitlər akademik uğur üçün müxtəlif üstünlüklər və çatışmazlıqlar təklif edə bilər.

Kənd yerlərinin keyfiyyətli məktəblər, qabaqcıl kurslar və məktəbdənkənar fəaliyyətlər kimi resurslara çıxışı məhdud ola bilər. Şəhər əraziləri həddən artıq dolu sinif otaqları, yüksək müəllim dəyişkənliyi, cinayət və yoxsulluğa məruz qalma kimi problemlərlə üzləşə bilər. Şəhəratrafi ərazilər orta hesabla daha çox resursa və daha yüksək sosial-iqtisadi statusa malik ola bilər ki, bu da tələbələr üçün daha yaxşı akademik nəticələrə gətirib çıxarır (Zorzi, Graedon.,2019).

Gutman və digərləri tərəfindən aparılan araşdırma akademiklərin nikbinlik səviyyəsini ölçür və demoqrafik amillərin (yaş, cins, gəlir səviyyəsi və s.) optimizm səviyyəsinə və əlaqəli akademik fəaliyyətə necə müsbət təsir etdiyini araşdırır (Gutman, L. M. & Schoon, I., 2013). Bu demoqrafik dəyişənlərin nikbinlik səviyyəsinə necə müsbət təsir etdiyini araşdırmaqla, tədqiqat nikbinliyin müəllimlər və alimlər arasında akademik fəaliyyətə potensial təsirinə işıq salır. Bu tədqiqat akademik sahədə performans və məhsuldarlığı artırmaq üçün müsbət düşüncə

tərzini inkişaf etdirməyin vacibliyini vurğulayaraq, akademik sahədə şəxsi xüsusiyyətlər və peşəkar nəticələr arasındakı qarşılıqlı əlaqə haqqında dəyərli fikirlər təqdim edir.

Boranın araşdırması Türkiyədə akademiklərin həyatdan məmnunluq səviyyələri ilə demoqrafik faktorlar (yaş, cins, gəlir səviyyəsi və s.) arasındakı əlaqəni və bu məmnuniyyətin onların iş fəaliyyətində necə əks olunduğunu araşdırır. Demoqrafik dəyişənlərin (yaş, cins, gəlir səviyyəsi və s.) həyat məmnunluğuna müsbət təsir etdiyi və buna uyğun olaraq akademik göstəricilərə də müsbət təsir etdiyi aşkar edilmişdir (Morey LC.,2017).

Bu demoqrafik dəyişənlərin həyat məmnuniyyətinə necə təsir etdiyini və sonradan iş performansına necə təsir etdiyini araşdıraraq, tədqiqat akademiklər arasında şəxsi rifah və peşəkar məhsuldarlıq arasındakı qarşılıqlı əlaqə haqqında dəyərli fikirlər təqdim edir. Nəticələr göstərir ki, yaş, cins və gəlir səviyyəsi daxil olmaqla demoqrafik faktorlar həyat məmnunluğuna müsbət töhfə verir ki, bu da öz növbəsində akademik performansı artırır. Bu tədqiqat şəxsi xüsusiyyətlərin və onların akademik mühitlərdə iş məmnunluğuna və effektivliyinə təsirlərinin nəzərə alınmasının vacibliyini vurğulayır.

Əhməd və başqalarının tədqiqatında akademiklərin fəaliyyətinə təsir edən fiziki amillər olan faktiki iş yükü və iş saatlarının onların fəaliyyətinə təsiri araşdırılmışdır. Ümumilikdə 29 akademik üzərində aparılan bu araşdırmada yüksək iş yükü və dərslərin yükünün fəaliyyətə mənfi təsir etdiyi qənaətinə gəlinib (Əhmədov N.,2000).

Bu tədqiqatlar akademik fəaliyyəti optimallaşdırmaq üçün iş yükünü effektiv idarə etməyin vacibliyinə diqqət yetirir. Eyni zamanda, akademiklərin öz peşəkar rolları çərçivəsində məhsuldarlığını və rifahını dəstəkləmək üçün iş yükü və iş saatları kimi fiziki amillərin həllinin vacibliyini vurğulayır.

1.1.3 Sosial-iqtisadi göstəricilərin akademik fəaliyyətə təsiri

Bu bölmədə tələbələrin akademik uğurlarına təsir edəcək bəzi sosial-iqtisadi xüsusiyyətlər nəzəri olaraq izah edilir. Bundan əlavə, akademik müvəffəqiyyətlə əlaqəsi şübhə altına alınacaq sosiallaşma və internet anlayışları da müzakirə edilir.

Uşağın inkişafının bütün mərhələlərində onu sevən, ona anlayışla yanaşan, onu tanıyaraq tərbiyə edən, problemlərinin həlli yollarını axtaran böyüklər olan ana və ata lazımdır. Uşaq ailəsi ilə münasibətlərinin təsiri altında xoşbəxt və ya bədbəxt, razı və ya narazı, ahəngdar və ya uyğunsuz olur. Ana uşağın ehtiyaclarına diqqətli olmalı, davranışını və vaxtını uşağın ehtiyaclarına uyğun müəyyən etməlidir. Ailələrin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri uşaqların təhsilində təsirli olur. Ailənin birbaşa rəhbərliyi uğurlu təhsil nəticələri ilə nəticələnir. Bundan əlavə, təhsil nəticələrində uğur həm valideyn himməti də uşaq arasındakı ünsiyyətlə bağlıdır. Çünki onun evdə məktəbdə yüksək akademik uğur əldə etməsi üçün lazım olan iş mühiti yoxdur.

Bəzi tədqiqatlar müvəffəqiyyətsiz tələbələrin valideynlərinin təhsil səviyyələrinin müvəffəqiyyətli tələbələrin valideynlərinin təhsil səviyyələrindən aşağı olduğunu vurğulayır (Elmacıoğlu, 2003: 125). Valideynləri təhsilli olan tələbələr ali təhsil fəaliyyətində daha uğurlu olurlar. Hindistanda təhsilli ailələr uşaqlarının da təhsil alması lazım olduğunu düşünürlər. Eyni vəziyyət İndoneziya, Nigeriya və Malidə də müşahidə olunur, bəzi kiçik fərqlər var (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (UNESCO), 2005: 52). Valideynlərin təhsilini davam etdirmə müddətinə paralel olaraq, uşaqların aldığı təhsilin miqdarı təxminən 3-4 faiz artır. Misal üçün; Ali təhsil diplomu olan valideynlərin uşaqları ən azı bir universitetdə təhsil almalıdırlar. Bu, ali təhsildə iştirakda ailənin təhsil səviyyəsinin əhəmiyyətinin göstəricisidir. Ona görə də uşaqların ali təhsilə davam edib-etməyəcəyində valideyn təhsili mühüm rol oynayır. Valideynlərinin təhsil səviyyəsi haqqında məlumatı olmayan uşaqların ali təhsildə iştirak nisbəti digərlərindən aşağıdır (UNESCO, 2005: 55).

Evdə öyrənmə üçün yüksək dəstəkləyici mühitin olması və onların valideynlərinin yüksək təhsil səviyyəsi uşaqların öyrənmək və yüksək səviyyədə təhsil almaq istəyini artırmaqda faydalı ola bilər. Dəstək mühiti tək-cə maddi cəhətdən deyil, həm də valideynlə uşaq, oxuduğu məktəb, ailəsinin ondan gözlədiyi gündəlik dialoq vasitəsilə mümkündür. IALS tədqiqatında iştirak edən 12 ölkədən müşahidə olunub ki, Avstraliya və Polşada valideynləri yaxşı təhsil almış tələbələrin ali təhsili başa vurma ehtimalı valideynlərinin təhsili olmayan uşaqlara nisbətən daha çoxdur.

Jacobs (1996) ABŞ-da apardığı araşdırmada bildirir ki, 1992-ci ildə ali təhsilə daxil olan tələbələrin 53%-i qız tələbələrdir. O, bu göstəricinin illər keçdikcə artdığını və magistratura pilləsində təhsil alan qızların sayının kişilərlə müqayisədə 54% olduğunu bildirib. 1980-ci ildə lisey son sinif şagirdləri arasında aparılan bir araşdırmada, qız tələbələrin elit məktəblərə getmə şansının daha az olduğu müəyyən edilmişdir (Jacobs, 1996: 155), Jacobs (1996) araşdırmasında qız tələbələrin sayının daha çox olduğunu təsbit etmişdir ABŞ-da digər ölkələrlə müqayisədə ən yüksək təhsil dərəcələri var.

Araşdırmalar göstərir ki, oğlanların təhsilini davam etdirmək istəyi qızlara nisbətən daha azdır. Oğlanların akademik uğurları aşağı olsa da, müəllimləri ilə münasibətləri də kifayət qədər yaxşı deyil. Bütün bu amilləri nəzərə alsaq, ali təhsil alma nisbətlərinin kişi tələbələr üçün statistik olaraq aşağı olduğunu başa düşmək çətin olmayacaq (Finnie et al., 2005: 23). Qızlara daha çox təhsilə sərmayə qoyulduğuna inanan tədqiqatçılar deyirlər ki, qızlar ailələri ilə daha çox ünsiyyət qurur və ailələri onlara daha çox rəhbərlik edir. Bundan əlavə, qızlar məktəbdən kənar mədəni fəaliyyətlərdə oğlanlara nisbətən daha çox iştirak edirlər. Bununla belə, oğlanların

valideynləri qızların valideynlərindən daha çox uşaqlarının gələcək təhsili üçün qənaət edirlər (Freese və Powell, 1999: 1724).

Ailə mühiti də akademik uğura təkan verən amil ola bilər. Valideynlərin övladının təhsilində yaxından iştirak etməsi onların məktəb həyatında uğur qazanmasına kömək edə bilər. Yaşlı şagirdlər üçün dəstəkləyici ailə mühiti də onlara öz vəzifələrini yerinə yetirməyə, məktəbə getməyə və məktəb mühitində daha uğurlu olmağa kömək edə bilər. Tək valideynli tələbələr üçün ana və ya atanın həm uşağın təhsili, həm də iş həyatı ilə məşğul olması çətin olduğu üçün bu dəstəkləyici mühit mümkün olmaya bilər. Ailənin quruluşu bu kontekstdə vacib, lakin həssas məsələdir. Bu gün hər iki valideyni olan şagirdlərin yalnız bir valideyni olan şagirdlərdən daha uğurlu olduğu görülür (PISA, 2003). PISA (2003) araşdırmasına görə, şagirdin ailəsinin iqtisadi vəziyyətinin onun akademik uğuruna təsir etdiyi bildirilir. Tədqiqat nəticələrinə görə, bu əlaqə qarışıq olsa da, müsbət olsa da, bəzi OECD ölkələrində maliyyə vəziyyəti uğura maneə yaratmır. Ailələrinin maddi vəziyyəti ən pis olan tələbələr Finlandiya və Yaponiyada ən yüksək müvəffəqiyyət səviyyəsində görülür (PISA, 2003: 143).

Ailələr uşaqlarına az-çox pul xərcləyirlər. Ailələr müxtəlif səbəblərdən uşaqlarını özəl məktəblərə göndərərkən, özəl məktəblərdən istifadə ailələrin iqtisadi vəziyyətini əks etdirir. Bundan əlavə, ailələrin evlərində tədris materiallarının olması həm valideynlərin, həm də uşağın məktəb uğuru və valideynlərin yüksək gəliri ilə əlaqələndirilir (Freese və Powell, 1999: 1717).

1.2. Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin tədris prosesində idarə olunması

1.2.1 Tələbələrin akademik fəaliyyətinin təlim prosesində idarə olunması

- Tələbə ehtiyaclarını və üstünlüklərini anlamaq:

Effektiv akademik idarəetmə tələbələrin şəxsi ehtiyaclarını, üstünlüklərini və öyrənmə üsullarını dərinlən dərk etməsindən asılıdır. Şagirdlər arasında xas olan müxtəlifliyi dərk edərək, pedaqoqlar müxtəlif öyrənmə üsullarını və qabiliyyətlərini özündə cəmləşdirən çevik yanaşma tətbiq etməlidirlər. Ehtiyacların qiymətləndirilməsi, əks əlaqə mexanizmləri və açıq dialoq kimi proaktiv tədbirlər vasitəsilə pedaqoqlar tələbələrin akademik qabiliyyətləri və çətinlikləri haqqında əvəzolunmaz fikirlər əldə edə və bununla da uyğunlaşdırılmış dəstək və rəhbərliyi asanlaşdırmağa bilirlər. Ehtiyacların qiymətləndirilməsinin aparılması müəllimlərə tələbələrin xüsusi tələblərini və öyrənmə üstünlüklərini araşdırmağa imkan verir. Əvvəlki akademik təcrübələr, üstünlük verilən təlim üsulları və maraq sahələri kimi amillər haqqında məlumat toplamaqla, pedaqoqlar öz tədris metodologiyalarını tələbələrinin müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşdırmağa bilirlər. Bundan əlavə, tələbələrdən öyrənmə təcrübələri ilə bağlı rəy

sorğusu, tələbələrin öz fikir və narahatlıqlarını ifadə etmək səlahiyyətinə malik olduqları, nəticədə akademik idarəetmənin effektivliyini artıran əməkdaşlıq mühitini inkişaf etdirir (Cabbarov R.H.,1996)

➤ Aydın gözləntilər və məqsədlər qoymaq:

Tələbələrin akademik səylərini idarə etməkdə aydınlıq əsasdır. Pedaqoqlar əvvəldən kursun məqsədləri, tapşırıqları və qiymətləndirmə meyarları ilə bağlı birmənalı gözləntilər yaratmalıdırlar. Dəqiq təlim nəticələrini və məqsədlərini ifadə etməklə, pedaqoqlar tələbələrə müvəffəqiyyət üçün yol xəritəsi təqdim edir, akademik səriştə və ustalığa nail olmaq üçün yolları müəyyənləşdirirlər. Aydın gözləntilər tələbələrin akademik səylərini istiqamətləndirən və onların öyrənmə strategiyalarını məlumatlandıran rəhbər prinsiplər kimi xidmət edir. Kurs tələblərinin əhatə dairəsini və parametrlərini qeyd etməklə, müəllimlər tələbələrə akademik ərazidə səmərəli naviqasiya üçün çərçivə təqdim edirlər. Bundan əlavə, qiymətləndirmə meyarlarının şəffaf şəkildə bildirilməsi tələbələrin uğur üçün meyarları başa düşmələrini və gözləntiləri qarşılamaq və ya aşmaq üçün təchiz olunmasını təmin edir. Təlim məzmununun arzu olunan təlim nəticələri ilə uyğunlaşdırılması təlim prosesində ahəngdarlığın və uyğunluğun gücləndirilməsi üçün vacibdir. Pedaqoqlar kurs materiallarının, fəaliyyətlərin və qiymətləndirmələrin əsas anlayışları möhkəmləndirmək və təlim məqsədlərinə nail olmağı asanlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmasını təmin etməlidirlər. Tədris məzmunu ilə arzu olunan nəticələr arasında uyğunluğu gücləndirməklə, pedaqoqlar akademik idarəetmənin effektivliyini maksimum dərəcədə artırır və tələbələrə təhsil istəklərinə nail olmaq üçün səlahiyyət verirlər (Cabbarov R.H.,2001).

➤ Aktiv İştirak və İştirakın Təşviqi:

Fəal iştirak effektiv öyrənmənin təməl daşığıdır, tələbələrin öyrənmə səyahətlərinə sahiblik etmək səlahiyyətinin verildiyi dinamik və birgə öyrənmə mühitini təşviq edir. Pedaqoqlar qarşılıqlı əlaqə, sorğu və kəşfiyyat mədəniyyətini inkişaf etdirən pedaqoji strategiyalardan istifadə etməklə fəal iştirak və iştirakın təşviqində mühüm rol oynayırlar. Fəal iştirakın həvəsləndirilməsi tələbələrin təlim prosesinə fəal töhfə verməsi üçün imkanların yaradılmasını nəzərdə tutur. Bütün səslərin eşidildiyi və qiymətləndirildiyi inklüziv sinif mühitini inkişaf etdirməklə pedaqoqlar tələbələr arasında aidiyyət və sahiblik hissini gücləndirirlər. Şagirdləri qrup müzakirələrinə, debatlarla və birgə layihələrə cəlb etmək tənqidi düşünməyə, problem həll etməyə və həmyaşıdlarla öyrənməyə təşviq edir. Bundan əlavə, interaktiv texnologiyaların və multimedia resurslarının daxil edilməsi dərəcə cəlb olunmasını artırır və tələbələrin kurs materialına marağını stimullaşdırır (Məmmədzadə R.H.,2002)

➤ Vaxtında Əlaqə və Dəstək Verilməsi:

Geribildirim tələbələrin akademik tərəqqisini və böyüməsini istiqamətləndirən, güc sahələrini və təkmilləşdirmə imkanlarını işıqlandıran bir kompas rolunu oynayır. Tərbiyəçilər tapşırıqlar, qiymətləndirmələr və sinifdə iştirakla bağlı vaxtında və konstruktiv rəyin təmin edilməsində mühüm rol oynayır, tələbələrə təlim nəticələrini artırmaq və akademik məqsədlərinə çatmaq üçün səlahiyyət verir. Vaxtında əks əlaqə tələbələrə öz fəaliyyətləri haqqında düşünməyə, inkişaf sahələrini müəyyənləşdirməyə və təkmilləşdirmə üçün real hədəflər təyin etməyə imkan verir. Şəxsi təlimat və dəstək təklif etməklə, pedaqoqlar tələbələri akademik uğur qazanmaq üçün lazım olan alətlər və resurslarla təchiz edirlər. Bundan əlavə, konstruktiv və dəstəkləyici tərzdə geribildirim vermək böyümə təfəkkürünə təkan verir və tələbələri öyrənmə və inkişaf imkanları kimi çətinlikləri qəbul etməyə təşviq edir. Bundan əlavə, davamlı dəstək və mentorluq təklif etmək müəllimlərə tələbələrin şəxsi ehtiyaclarını və narahatlıqlarını effektiv şəkildə həll etməyə imkan verir. Əlçatan və əlçatan olmaqla, pedaqoqlar tələbələrin kömək və rəhbərlik axtarmaqda rahat hiss etdikləri dəstəkləyici öyrənmə mühiti yaradırlar. İstər təkbətək məsləhətləşmələr, istər virtual ofis saatları, istərsə də repetitorluq proqramları vasitəsilə pedaqoqlar tələbələrə maneələri dəf etmək, maneələri dəf etmək və akademik cəhətdən inkişaf etməkdə mühüm rol oynayırlar (Mərdanov və dig., 2003).

➤ Texnologiya və Resurslardan istifadə:

Müasir dövrdə texnologiya tələbələrin akademik fəaliyyətinin effektiv idarə olunmasında güclü müttəfiq rolunu oynayır. Texnologiyanın təhsilə inteqrasiyası müəllimlərə öyrənmə təcrübəsini artırmaq və akademik idarəetməni optimallaşdırmaq üçün innovativ alətlər və resurslar təklif edərək imkanlar dünyası açır. Moodle, Canvas və ya Blackboard kimi Öyrənmə İdarəetmə Sistemləri (LMS) müəllimlər üçün kurs materiallarını təşkil etmək, tələbələrlə ünsiyyət qurmaq və qiymətləndirmələri idarə etmək üçün mərkəzləşdirilmiş platforma təmin edir. Bu platformalar kursun idarə edilməsini sadələşdirir, müəllimlərə kurs məzmununu yükləməyə, elanları paylaşmağa və real vaxt rejimində tələbələrin gedişatını izləməyə imkan verir. Bundan əlavə, LMS platformalarında tez-tez müzakirə forumları, viktorinalar və multimedia resursları kimi interaktiv elementlər var, bu da tələbələrin öyrənmə təcrübələrini zənginləşdirir və əlaqəni gücləndirir. Google Workspace, Microsoft Teams və ya Zoom kimi onlayn əməkdaşlıq platformaları tələbələr və müəllimlər arasında ünsiyyəti və əməkdaşlığı asanlaşdırır. Bu platformalar tələbələrə qrup layihələrində əməkdaşlıq etmək, virtual müzakirələrdə iştirak etmək və həmyaşıdlar arası öyrənmə fəaliyyətlərində iştirak etmək imkanı verir. Onlayn əməkdaşlığın gücündən istifadə etməklə, müəllimlər coğrafi məhdudiyyətlərdən asılı

olmayaraq tələbələrə əlaqə yaratmaq, ideyaları bölüşmək və mənalı layihələrdə əməkdaşlıq etmək imkanları yaradır. Rəqəmsal resurslar, o cümlədən elektron kitablar, onlayn jurnallar və təhsil saytları tələbələrə zəngin məlumat və təlim materiallarına çıxış təklif edir. Bu resurslar ənənəvi dərslikləri və kurs materiallarını tamamlayır, tələbələrə müxtəlif perspektivlər və kurs mövzuları üzrə ən yeni məlumatlar verir. Bundan əlavə, videolar, simulyasiyalar və virtual laboratoriyalar kimi interaktiv multimedia resursları tələbələrin mürəkkəb anlayışları başa düşmələrini artırır və onların maraqlarını stimullaşdırır. Texnologiyadan istifadə etməklə pedaqoqlar müxtəlif öyrənmə üsullarına və üstünlüklərinə cavab verən interaktiv təlim təcrübələri yarada, tələbələrin fəallığını və akademik nəticələrini artırma bilirlər. İstər interaktiv simulyasiyalar, istər virtual sahə səfərləri, istərsə də onlayn müzakirə forumları vasitəsilə texnologiya pedaqoqlara marağı ruhlandıraraq, əməkdaşlığa kömək edən və ömürboyu öyrənməni təşviq edən dinamik və immersiv öyrənmə mühitləri yaratmağa imkan verir (Scott, J. C.,2006)

➤ Məsuliyyət və Məsuliyyət Mədəniyyətinin Təşviqi:

Tələbələr arasında məqsədyönlülük, nizam-intizam və dürüstlük hissi aşılaraq akademik uğurun əsasında hesabatlılıq dayanır. Pedaqoqlar hesabatlılıq və məsuliyyət mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayır, tələbələrə öz öyrənmə səyahətlərinə sahib çıxmağa və mükəmməlliyə can atmağa imkan verir. Yüksək gözləntilərin qoyulması tələbələr arasında hesabatlılığın artırılmasında ilk addımdır. Aydın təlim məqsədlərini, akademik standartları və performans gözləntilərini ifadə etməklə, müəllimlər tələbələrin akademik səylərini istiqamətləndirən və onların öyrənmə strategiyalarını məlumatlandıraraq uğur üçün yol xəritəsi yaradırlar. Bundan əlavə, tələbələrə öz irəliləyişləri və performansları ilə bağlı mütəmadi rəylərin verilməsi hesabatlılığı gücləndirir, tələbələrə öz inkişaflarını izləməyə və təkmilləşdirmə sahələrini müəyyən etməyə imkan verir. Tələbələr arasında hesabatlılığın və məsuliyyətin inkişafı üçün dəstəkləyici mühitin yaradılması vacibdir. Pedaqoqlar tələbələrə maneələri aradan qaldırmaqda və akademik məqsədlərinə çatmaqda kömək etmək üçün akademik məsləhətlər, repetitorluq xidmətləri və təhsil qrupları kimi dəstək strukturları yaratmalıdırlar. Bundan əlavə, tələbələr arasında icma və əməkdaşlıq hissini inkişaf etdirmək qarşılıqlı hesabatlılığı və həmyaşıl dəstəyini təşviq edir, akademik uğur üçün kollektiv məsuliyyət mədəniyyətini inkişaf etdirir. Özünü əks etdirməyi və məqsəd qoymağı təşviq etmək tələbələrə öz öyrənmə və tərəqqilərinə sahib çıxmağa imkan verir. Pedaqoqlar tələbələrə real akademik məqsədlər qoymağa, fəaliyyət planları hazırlamağa və bu məqsədlərə nail olmaq üçün öz irəliləyişlərini izləməyə rəhbərlik etməklə bu prosesi asanlaşdırma bilirlər. Özünüdərk etmə və özünütənzimləməni inkişaf etdirməklə, pedaqoqlar tələbələrə akademik

çətinliklərin öhdəsindən gəlmək və möhkəmlik və qətiyyətlə maneələri dəf etmək üçün lazım olan bacarıq və düşüncə tərzi ilə təchiz edirlər. Nəticə olaraq, texnologiyadan istifadə etməklə və hesabatlılıq və məsuliyyət mədəniyyətini inkişaf etdirməklə pedaqoqlar tələbələrə öz öyrənmələrinə sahib çıxmağa, akademik cəhətdən inkişaf etməyə və tam potensiallarına çatmağa imkan verə bilər. İnnovativ pedaqoji yanaşmalar, şəxsiləşdirilmiş dəstək və mükəmməllik mədəniyyətini inkişaf etdirmək öhdəliyi vasitəsilə müəllimlər tələbələrinin akademik uğurunun və gələcək trayektoriyasının formalaşmasında mühüm rol oynayirlər.

Təhsilin mürəkkəb kontekstində tələbələrin akademik fəaliyyətinin effektiv idarə edilməsi tərbiyələndirici və gücləndirici öyrənmə mühitinin dəstəklənməsi üçün təməl daşı kimi xidmət edir. Tələbə ehtiyaclarını başa düşməyi, aydın gözləntiləri müəyyən etməyi, fəal iştirakın təşviqini, vaxtında rəy təqdim etməyi, texnologiyadan istifadəni və hesabatlılıq mədəniyyətini inkişaf etdirməyi əhatə edən çoxşaxəli yanaşmadan istifadə etməklə, pedaqoqlar təlim prosesini optimallaşdırır və tələbələrə öz potensiallarını tam şəkildə həyata keçirməyə imkan verə bilərlər. Tələbə ehtiyaclarını başa düşmək effektiv akademik idarəetmənin əsasını təşkil edir və bu, pedaqoqlara öz yanaşmalarını müxtəlif öyrənmə üsullarına və üstünlüklərinə uyğunlaşdırmağa imkan verir. Aydın gözləntilər və məqsədlər müəyyən etməklə, müəllimlər tələbələrə uğur üçün yol xəritəsi təqdim edir, onların akademik səylərini istiqamətləndirir və tədris məzmunu ilə arzu olunan təlim nəticələri arasında uyğunluğu təmin edir. Fəal iştirak və iştirakın təşviqi fikir mübadiləsinin aparıldığı, sualların təşviq edildiyi və müxtəlif perspektivlərin qiymətləndirildiyi bircə öyrənmə mühitini təşviq edir. Fəal təlim üsullarını və interaktiv pedaqogikaları birləşdirməklə, pedaqoqlar tələbələrin fəallığını artırır və kurs materialını daha dərinləndirir və dərk edirlər. Vaxtında geribildirim və dəstəyin təmin edilməsi tələbələrə öz performansları haqqında düşünməyə, təkmilləşdirmə məqsədləri təyin etməyə və öyrənmə səyahətinə sahib çıxmağa imkan verir. Şəxsi təlimat və konstruktiv rəy təklif etməklə, müəllimlər tələbələri akademik uğur qazanmaq üçün lazım olan alətlər və resurslarla təchiz edirlər. Texnologiyadan istifadə müəllimlərə öyrənmə təcrübəsini artırmaq və akademik idarəetməni optimallaşdırmaq üçün innovativ alətlər və resurslar təklif edir. Tədris idarəetmə sistemlərindən, onlayn əməkdaşlıq platformalarından və rəqəmsal resurslardan istifadə etməklə, pedaqoqlar müxtəlif öyrənmə üsullarına və üstünlüklərinə cavab verən dinamik və immersiv öyrənmə mühitləri yaradırlar. Hesabatlılıq və məsuliyyət mədəniyyətinin aşılınması tələbələr arasında məqsəd, nizam-intizam və dürüstlük hissi aşılayır, onlara öyrənmələrinə sahib çıxmağa və mükəmməlliyə can atmağa imkan verir. Yüksək gözləntilər müəyyən etməklə və dəstək strukturları təmin etməklə, müəllimlər tələbələrin maneələri dəf etmək və akademik

məqsədlərinə çatmaq üçün güc hiss etdikləri dəstəkləyici mühit yaradırlar (Əlizadə, Ə.Ə., Sultanova, İ.H., 2008).

Yekun olaraq, tələbələrin akademik fəaliyyətinin effektiv idarə olunması dinamik, inklüziv və gücləndirici öyrənmə mühitinin yaradılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Birgə səylər və davamlı təkmilləşdirmə öhdəliyi sayəsində müəllimlər tələbələri 21-ci əsrdə və ondan sonrakı dövrdə uğura hazırlayan transformativ təhsil təcrübəsini inkişaf etdirə bilirlər.

1.2.2 Ali təhsil müəssisələrində tələbələrin akademik fəaliyyətində maraqlı tərəflərin rolu

Ali təhsilin dinamik ekosistemində tələbələrin akademik uğurları təkcə onların şəxsi səyləri ilə müəyyən edilmir, həm də bir çox maraqlı tərəflərin rolu vardır. Tələbələrin özlərindən tutmuş akademik heyətə, ailələrə, həmyaşıdlara, universitet rəhbərliyinə və daha geniş cəmiyyətə qədər bu maraqlı tərəflər tələbələrin akademik fəaliyyətlərinin formalaşdırılmasında və dəstəklənməsində mühüm rol oynayır. Bu maraqlı tərəflərin müxtəlif töhfələrini başa düşmək tələbə uğuru üçün əlverişli mühit yaratmaqdan ötrü vacibdir. Bu maraqlı tərəflərdən bir neçəsinə aydınlıq gətirək:

Tələbələr: Təhsil fəaliyyətlərinin mərkəzində tələbələr akademik trayektoriya üçün əsas məsuliyyət daşıyırlar. Mühazirə salonları və tədris sessiyalarının hüdudlarından kənar, onların öyrənməyə meyilliliyi uğurlarının təməli kimi xidmət edir. Tədris materialları ilə fəal şəkildə məşğul olmaq, sinif müzakirələrində iştirak etmək və əlavə resurslar axtarmaq onların mövzunu mənimsəməyə maraqlı olduğunu nümayiş etdirir. Tapşırıqların vaxtında yerinə yetirilməsi sadəcə yoxlanılacaq bir iş deyil, həm də tələbələrin nizam-intizamının və vaxtın idarə edilməsi bacarıqlarının əksidir. Son tarixlərə riayət etməklə, tələbələr hesabatlılıq hissini inkişaf etdirir və akademik çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə hazır olduqlarını göstərir. Eynilə, imtahanlara səylə hazırlaşmaq onların akademik mükəmməlliyə sadıqlığını vurğulayır və müvəffəqiyyət üçün möhkəm təməl təmin edir. Öyrənməyə proaktiv yanaşmanın mənimsənilməsi ali təhsilin mürəkkəbliklərini idarə etmək üçün əsasdır. Məlumatı passiv şəkildə mənimsəmək əvəzinə, fəal tələbələr öz təhsillərinə diqqət yetirirlər, böyümə və zənginləşmə imkanlarını fəal şəkildə axtarırlar. İstər dərindən fəaliyyətlərdə, istər təcrübədə, istərsə də tədqiqat layihələrində iştirak etməklə, onlar öz üfqlərini genişləndirmək və anlayışlarını dərinləşdirmək üçün mövcud olan bütün imkanlardan istifadə edirlər. İstər çətin kurs işlərinin öhdəsindən gəlmək, istər şəxsi maneələrin öhdəsindən gəlmək, istərsə də karyera rəhbərliyi axtarmaq, kömək üçün müraciət etməyə hazır olan tələbələr möhkəmlik və yetkinlik nümayiş etdirirlər. Akademik məsləhətçilər, məsləhətçilər və həmyaşid mentorlar tərəfindən

təklif olunan resurslardan istifadə etməklə, onlar akademik nailiyyətlər və şəxsi inkişaf üçün mövqe tuturlar (Özer, M., Gür, B.S., & Küçükcan, T.,2011).

Akademik heyət: Fakültə üzvləri tələbələrin öyrənmə təcrübələrinə dərin təsir göstərməklə onların akademik axtarıqlarının arxasında rəhbər qüvvə kimi xidmət edir. Onların təcrübə həddlərindən kənarda gələcək nəsil alimlərin və liderlərin yetişdirilməsi öhdəliyi var. Onlar yorulmaz səyləri ilə tələbələrin intellektual maraqlarını cəlb edən və tənqidi düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirən mühazirələr hazırlayırlar. Mühazirələr sadəcə məlumatın yayılmasından daha bacarıqlı təlimatçıların rəhbərliyi altında müzakirə və debat üçün canlı forumlara çevrilirlər. İnteraktiv öyrənmə mühitini təşviq etməklə, müəllimlər tələbələri müxtəlif perspektivləri araşdırmağa, fərziyyələrə etiraz etməyə və mövzunu daha dərinləndirən dərk etməyə təşviq edirlər. Fakültə üzvləri tərəfindən istifadə olunan tədris metodologiyalarının effektivliyi tələbələrin təlim nəticələrini dərinləndirən formalaşdırma bilər. Fəal öyrənmə strategiyaları, dəyişdirilmiş sinif otaqları və təcrübə öyrənmə imkanları kimi innovativ pedaqoji yanaşmalardan istifadə etməklə, onlar müxtəlif öyrənmə üslublarına xidmət edir və tələbələrin yadda saxlama və qavrama qabiliyyətini artırır. Bundan əlavə, professor-müəllim heyəti tərəfindən təqdim olunan tədris materiallarının keyfiyyəti tələbələrin təhsil təcrübəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Düşünülmüş müəllimlər, multimedia resursları və praktiki fəaliyyətlər tələbələrin tədris materialı ilə əlaqəsini zənginləşdirir və daha dərin anlama səviyyələrini artırır. Tələbələrin böyüməsi və inkişafı üçün katalizator rolunu oynayan professor-müəllim heyətinin rəyləri də eyni dərəcədə vacibdir. Konstruktiv tənqid, şəxsi istiqamətləndirmə və həvəsləndirmə tələbələri mükəmməlliyə can atmağa və akademik bacarıqlarını təkmilləşdirməyə həvəsləndirir. Tələbələri ruhlandırmaq və onlara mentorluq edən professor-müəllim heyəti təkcə bilik verməklə kifayətlənmir, həm də sinifdən kənara çıxan ömürlük öyrənmə sevgisini aşılayır (Pinkham, F.O. (1955)).

Ailələr: Tələbənin akademik fəaliyyətinin mürəkkəb kontekstində ailələr davamlı dəstək və rəhbərlik sütunları kimi özünü göstərir. Ailələrin təsiri sinif həddlərindən çox kənara çıxır, tələbələrin münasibətini, davranışlarını və istəklərini formalaşdırır. Uşaqlığın formalaşma illərindən ali təhsilin əsas mərhələlərinə qədər ailələr akademik uğur üçün əlverişli mühitin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Onların təsirinin əsasında öyrənmə sevgisini və intellektual maraq doğuran dəstəkləyici ev mühitinin yaradılması dayanır. Kitablar, kompüterlər və tədris materialları kimi təhsil resurslarına çıxışı təmin etməklə ailələr tələbələrə yeni ideyalar kəşf etmək və akademik maraqlarını həyata keçirmək imkanı verir. Bundan əlavə, vaxtın idarə edilməsi və təşkili kimi müsbət təhsil vərdislərinin təşviqi və gücləndirilməsi akademik nailiyyətlər üçün zəmin yaradır. Ailələr tərəfindən təklif olunan emosional təşviq və

mənəvi dəstək akademik çətinliklər və ya çətinliklər zamanı əvəzsiz motivasiya mənbəyi kimi xidmət edir. İstər təsdiqedicilərin sözləri, istər xeyirxahlıq, istərsə də sadəcə olaraq dinləyici olmaqdan asılı olmayaraq, ailələr tələbələrin təsəlli və dözümlülük üçün güc tapma bildikləri tərbiyəvi sığınacaq təmin edirlər. Emosional dəstəkdən əlavə, ailələr tələbələrin akademik tərəqqisini izləməkdə və konstruktiv rəy təklif etməkdə fəal rol oynayırlar. Kurs işləri, tapşırıqlar və imtahan cədvəlləri haqqında məlumatlı qalmaqla onlar lazım olduqda vaxtında rəhbərlik və yardım göstərə bilirlər. Ev tapşırığına kömək edən, təhsil materiallarını nəzərdən keçirən və ya akademik məqsədləri müzakirə edən ailələr tələbələrin uğur ehtimalını artıran əməkdaşlıq tərəfdaşlığı yaradırlar (Təhsildə Keyfiyyət Təminatı Agentliyi.,2022).

Universitet Administrasiyası və Dəstək Xidmətləri: Ali təhsil müəssisələrinin səs-küylü dəhlizlərində universitet administrasiyaları və dəstək xidmətləri akademik həyatın mürəkkəbliyi ilə üz-üzə gələn tələbələr üçün bələdçilik və yardım çiraqları rolunu oynayır. Onların saysız-hesabsız resurs və dəstək sistemlərini təmin etmək üçün yorulmaz səyləri tələbələrin öyrənmə təcrübələrinin və ümumi rifahının artırılmasında mühüm rol oynayır. Tələbələrin akademik səyahətlərinə rəhbərlik etmək vəzifəsi həvalə edilmiş akademik məsləhətçilər şəxsi ehtiyac və istəklərə uyğunlaşdırılmış şəxsi yardım və məsləhətlər təklif edirlər. Kurs seçimi və akademik planlaşdırmadan karyera kəşfinə və hədəflərin müəyyənləşdirilməsinə qədər, onlar tələbələrə uğura aparacaq yolları müəyyənləşdirməkdə əvəzsiz müttəfiqlər kimi xidmət edirlər. Məsləhət mərkəzləri tələbələrin şəxsi problemlərini, psixi sağlamlıq problemlərini və emosional rifahını həll etmək üçün təhlükəsiz və dəstəkləyici mühit təmin edir. Şəxsi məsləhət sessiyaları, qrup terapiyası və sağlamlıq seminarları vasitəsilə onlar tələbələrə mübarizə strategiyaları, möhkəmlik bacarıqları və həyatın qaçılmaz eniş-yoxuşlarını idarə etmək üçün resurslarla təchiz edirlər. Kitabxanalar kitablar, jurnallar, rəqəmsal arxivlər və multimedia materialları da daxil olmaqla geniş resurslara çıxış təklif edən canlı bilik və öyrənmə mərkəzləri kimi xidmət edir. Kitabxanaçılar informasiya savadlılığı və tədqiqat bacarıqları sahəsində təcrübələri ilə tələbələrə akademik ədəbiyyatın geniş dənizində naviqasiya etməkdə və təhsillərində uğur qazanmaq üçün lazım olan məlumatları tapmaqda kömək edirlər. Repetitorluq xidmətləri xüsusi fənlər və ya çətinlik sahələrində əlavə yardım və möhkəmləndirmə istəyən tələbələrə əlavə dəstək təklif edir. İstər təkbətək repetitorluq sessiyaları, istər qrupda təhsil seansları, istərsə də həmyaşıdların rəhbərlik etdiyi seminarlar vasitəsilə, bu xidmətlər tələbələrin akademik məzmununu başa düşmələrini və mənimsəmələrini artırmaq üçün şəxsi yardım və təlimat verir. Effektiv institusional siyasət və təcrübələr, güclü dəstək xidmətləri ilə birləşərək, tələbələrin özlərini dəyərli, səlahiyyətləndirilmiş və uğur qazanmaq üçün təchiz olunduğu mühit yaradır. İnküzivlik, əlçatanlıq və dəstək mədəniyyətini

inkişaf etdirməklə universitetlər tələbələrin akademik və şəxsi inkişafı üçün zəmin yaradır (Yörük, D., 2007).

Cəmiyyət və sənaye: Korpus hüduqlarından kənarda daha geniş cəmiyyət və sənaye maraqlı tərəfləri real dünya təcrübələri, peşəkar inkişaf və karyera inkişafı üçün imkanlar təklif edərək, tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə böyük təsir göstərir. Təcrübə imkanları tələbələrə əvəzolunmaz praktik təcrübə təqdim edir, onlara nəzəri bilikləri real dünya şəraitində tətbiq etməyə, praktiki bacarıqlar əldə etməyə və peşəkar şəbəkələr qurmağa imkan verir. Təcrübələr vasitəsilə tələbələr sənayeyə xas təcrübəni inkişaf etdirir, karyera yollarını araşdırır və gələcək məşğulluq imkanlarının əsasını qoyurlar. Universitetlər və sənaye maraqlı tərəfləri arasında əməkdaşlıq müəssisələri tələbələrə tədqiqat layihələri, innovasiya təşəbbüsləri və icma tərəfdaşlıqlarında iştirak etmək üçün unikal imkanlar təklif edir. Akademiya və sənaye arasındakı uçurumu aradan qaldıraraq, bu əməkdaşlıq tələbələri qabaqcıl texnologiyalar, yaranan tendensiyalar və problemlərin həlli üçün fənlərarası yanaşmalarla tanış edir. İş perspektivləri və karyera yolları cəmiyyətin və sənayenin tələbləri, həmçinin tələbələrin masaya gətirdiyi bacarıqlar, bacarıqlar və təcrübələrlə formalaşır. Akademik proqramları bazar ehtiyaclarına uyğunlaşdıraraq, universitetlər tələbələri qlobal bazarda uğura hazırlayır və onlara cəmiyyətə mənalı töhfələr vermək üçün səlahiyyət verir. Bütövlükdə cəmiyyət tərəfindən təklif olunan dəstək və tanınma, tələbələrin məqsəd və motivasiya duyğusuna və akademik cəhətdən üstün olmaq motivasiyasına kömək edir. İstər təqaüdlər, istər mükafatlar, istərsə də təriflər vasitəsilə, cəmiyyət tərəfindən tanınma tələbələrin nailiyyətlərini təsdiq edir, onları daha yüksək pillələrə çatmağa ruhlandırır və akademik fəaliyyətlərində qürur və nailiyyət hissi aşılıyır. Əslində, universitet rəhbərliyinin, dəstək xidmətlərinin, cəmiyyətin və sənayenin maraqlı tərəflərinin təsiri kampus hüduqlarından çox kənara çıxır, tələbələrin akademik səyahətlərini formalaşdırır və onları sürətlə dəyişən dünyada uğura hazırlayır. Əməkdaşlığı, innovasiyanı və əlaqəni təşviq etməklə, bu maraqlı tərəflər mükəmməlliyə aparan yollar və tələbələrin inkişaf etməsi və cəmiyyətə mənalı töhfələr verməsi üçün imkanlar yaradır (Yörük, D., 2007).

Akademik Məsləhətçilər və Alimlər: Ali təhsil müəssisələrinin mürəkkəb strukturları çərçivəsində akademik məsləhətçilər və alimlər akademik səyahətlərinin mürəkkəbliklərində naviqasiya edən tələbələr üçün rəhbər və müdriklilik çıraqları kimi xidmət edirlər. Əvəzolunmaz akademik məsləhət və dəstək xidmətlərinin təmin edilməsi vəzifəsini daşıyan bu fədakar peşəkarlar tələbələrin akademik məqsəd və istəklərinə nail olmaq üçün gücləndirilməsində mühüm rol oynayırlar. Akademik məsləhətçilər tələbələrin şəxsi ehtiyaclarına və istəklərinə uyğunlaşdırılmış şəxsi təlimat təklif edir, onlara kurs seçimi, əsas kəşfiyyat və akademik

planlaşdırma labirintində naviqasiya etməkdə kömək edir. Onlar təkbətək məsləhət seansları vasitəsilə tələbələrə potensial karyera yolları, akademik tələblər və zənginləşmə imkanları haqqında anlayışlar təqdim edərək, onlara təhsil axtarışları ilə bağlı əsaslandırılmış qərarlar qəbul etmək imkanı verir. Bundan əlavə, akademik alimlər, öz sahələrində zəngin bilik və təcrübələri ilə, akademik fənlər haqqında anlayışlarını dərinləşdirmək və elmi səylər davam etdirmək istəyən tələbələr üçün mentor və bələdçi kimi xidmət edirlər. Mühazirələr, seminarlar və tədqiqat əməkdaşlıqları vasitəsilə bu hörmətli professor-müəllim heyəti əvəzolunmaz fikirlər verir, intellektual marağı alovlandırır və tələbələri tənqidi araşdırmaya və elmi kəşfiyyata cəlb etməyə ruhlandırır. Akademik mükəmməllik və intellektual marağ mədəniyyətini inkişaf etdirməklə, akademik məsləhətçilər və alimlər tələbələrin öz akademik ehtiraslarını və istəklərini həyata keçirmək üçün dəstək, səlahiyyət və təchizat hiss etdikləri mühit yaradır. Onlar yorulmaz səyləri ilə tələbələrin hərtərəfli inkişafına töhfə verir və onları daim inkişaf edən ali təhsil mənzərəsində və ondan kənarında uğurlara hazırlayırlar (Yörük, D., 2007).

Mentorlar və rol modelləri: Ali təhsilin canlı qobelenində mentorlar və rol modelləri tələbələr üçün akademik mükəmməlliyə və şəxsi inkişafa gedən yolu işıqlandıran rəhbər işıqlar kimi meydana çıxır. Zəngin təcrübə və təcrübələrinə əsaslanaraq, bu təcrübəli mütəxəssislər akademik səyahətlərinin mürəkkəbliklərini idarə etmək istəyən tələbələrə əvəzolunmaz rəhbərlik, dəstək və ilham təklif edirlər. Müvəffəqiyyətli mentor etibarlı məsləhətçi və sirdaş kimi xidmət edir, tələbələrə akademik məqsəd və istəklərinə nail olmaq üçün səy göstərərəkən şəxsi təlimat, təşviq və dəstək verir. Təkbətək mentorluq sessiyaları vasitəsilə onlar praktiki məsləhətlər təklif edir, şəxsi fikirlərini bölüşür və konstruktiv rəy verir, tələbələrə çətinliklərin öhdəsindən gəlmək, imkanlardan istifadə etmək və bütün potensiallarını açmaq imkanı verir. Bundan əlavə, effektiv rol modelləri təqaüd, dürüstlük və mükəmməllik dəyərlərini təcəssüm etdirir, tələbələri böyüklük üçün səy göstərməyə və akademik ehtiraslarını can və qətiyyətlə davam etdirməyə ruhlandırır. Bu nümunəvi şəxslər öz hərəkətləri, nailiyyətləri və ömürboyu təhsilə sadıqlığı ilə müsbət nümunə göstərməklə tələbələrə məqsəd, motivasiya və möhkəmlik hissi aşılayır, onları akademik uğura və şəxsi yerinə yetirməyə aparən yolda istiqamətləndirirlər. Əslində, akademik məsləhətçilərin, alimlərin, mentorların və örnək modellərin təsiri sinif hədudlarından çox kənara çıxır, tələbələrin akademik səyahətlərini formalaşdırır və onlara öz potensiallarını tam reallaşdırmaq üçün güc verir. Dəyişməz fədakarlıqları, müdrikliyi və rəhbərliyi ilə bu hörmətli peşəkarlar tələbələrin akademik, intellektual və şəxsi olaraq inkişaf edə biləcəyi dəstəkləyici və tərbiyəedici mühit yaradırlar.

Psixoloji Dəstək və Peşəkar Xidmətlət: Ali təhsilin mürəkkəb qobelenində akademik uğura nail olmaq təkcə akademik şücaətdən asılı deyil, həm də emosional və psixoloji rifahla sıx

bağlıdır. Bu simbiotik əlaqəni dərk edən universitetlər tez-tez tələbələrə psixoloji dəstək və məsləhət xidmətləri təklif edir, onların psixi sağlamlığını inkişaf etdirmək və akademik və şəxsi problemlər qarşısında dayanıqlığını gücləndirmək üçün həyati resurslar təqdim edirlər. Bu psixoloji dəstək xidmətləri tələbələrə emosiyalarını ifadə etmək, qorxuları ilə üzləşmək və insan psixikasının mürəkkəbliklərini idarə etmək üçün təhlükəsiz yer təklif edərək, təsəlli və şəfa sığınacaqları kimi xidmət edir. Şəxsi məsləhət sessiyaları, qrup terapiyası və sağlamlıq seminarları vasitəsilə təlim keçmiş mütəxəssislər tələbələrə stressi azaltmaq, narahatlığı idarə etmək və emosional dayanıqlığı inkişaf etdirmək üçün əvəzolunmaz rəhbərlik, dəstək və mübarizə strategiyaları təqdim edirlər. Bundan əlavə, bu peşəkar xidmətlər tələbələrə effektiv ünsiyyət, münaqişələrin həlli və stressin idarə edilməsi kimi əsas həyat bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verir, onları akademik həyatın sərtliklərində hərəkət etmək və şəxsi və peşəkar səylərində inkişaf etmək üçün lazım olan vasitələrlə təchiz edir. Emosional intellekt və özünə qulluq mədəniyyətini inkişaf etdirərək, universitetlər tələbələrə öz psixi sağlamlıqlarını və rifahlarını prioritetləşdirməyə imkan verir, akademik uğur və şəxsi yerinə yetirmə üçün zəmin yaradır.

Təhsil Texnologiyası və Resursları: Təhsilin rəqəmsal əsrində texnologiya tələbələrin akademik performansını dəstəkləməkdə və onların öyrənmə təcrübələrini artırmaqda güclü müttəfiq kimi ortaya çıxır. Saysız-hesabsız təhsil texnologiyalarından, onlayn kurs materiallarından, interaktiv təhsil platformalarından və distant təhsil alətlərindən istifadə edən universitetlər tələbələri kurs məzmunu ilə məşğul olmaq, həmyaşdqları ilə əməkdaşlıq etmək və istənilən vaxt, hər yerdə təhsil resurslarına daxil olmaq üçün çox yönlü resurslarla təmin edir. Elektron kitablardan və multimedia təqdimatlarından tutmuş interaktiv simulyasiyalara və virtual laboratoriyalara qədər onlayn kurs materialları tələbələrə müxtəlif öyrənmə üsulları və üstünlüklərinə cavab verən dinamik və immersiv öyrənmə təcrübələri təklif edir. Barmaqlarının ucunda zəngin təhsil resurslarına çıxışı təmin etməklə, universitetlər tələbələrə yeni ideyalar kəşf etməyə, kurs materialını dərk etməyə və akademik maraqlarını ehtiras və maraqla həyata keçirməyə imkan verir. Öyrənmə idarəetmə sistemləri (LMS) və virtual sinif otaqları kimi interaktiv təhsil platformaları tələbələr və müəllimlər arasında əməkdaşlığı, ünsiyyəti və bilik mübadiləsini asanlaşdırır. Müzakirə forumları, qrup layihələri və real vaxt rejimində əks əlaqə mexanizmləri vasitəsilə bu platformalar coğrafi sərhədləri aşan icma və iştirak hissini gücləndirir, tələbələrə dünyanın hər yerindən həmyaşdqları və pedaqoqları ilə əlaqə yaratmağa imkan verir. Bundan əlavə, video konfrans proqramı və onlayn əməkdaşlıq platformaları kimi uzaqdan təhsil alətləri tələbələrə mühazirələrdə, seminarlarda və qrup fəaliyyətlərində öz evlərinin rahatlığında iştirak etmək üçün çevik və əlçatan imkanlar təklif edir. Bu alətlər təhsilə

çıxış üçün maneələri aradan qaldırmaq və əhatə dairəsini genişləndirməklə, coğrafi məhdudiyyətlərdən və ya fiziki məhdudiyyətlərdən asılı olmayaraq tələbələrə akademik məqsəd və istəklərini həyata keçirmək imkanı verir. Əslində, psixoloji dəstək və peşəkar xidmətlər, təhsil texnologiyası və resursları ilə yanaşı, tələbələrin akademik uğurlarının və hərtərəfli inkişafının təmin edilməsində əvəzsiz dəstək sütunları kimi xidmət edir. Tələbələrin emosional və psixoloji rifahını prioritetləşdirməklə, onların öyrənmə təcrübələrini zənginləşdirmək üçün texnologiyanın gücündən istifadə etməklə, universitetlər hər bir tələbənin inkişaf etmək, böyümək və tam potensialına nail olmaq imkanı olan dinamik və inklüziv təhsil mühiti yaradır.

Sosial və Maliyyə Əlaqələri: Universitet həyatının zəngin qobelenində tələbə təcrübəsi tələbələrin akademik səylərini və şəxsi inkişafını dərinlən formalaşdıran çoxsaylı sosial, maliyyə və kommunal qarşılıqlı əlaqələri əhatə edərək, akademik təhsilin sərhədlərini aşır. Bu amillər arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni dərk edərək, universitetlər tələbələrin bütöv təhsil təcrübələrini zənginləşdirmək üçün sosial əlaqələrin, maliyyə sabitliyinin və icma ilə əlaqənin birləşdiyi mühiti inkişaf etdirməyə çalışırlar. Sosial qarşılıqlı əlaqələr universitet ictimaiyyətinin təməlini təşkil edir, tələbələr arasında dostluq, yoldaşlıq və dəstək bağlarını gücləndirir. Paylaşılan təcrübələr, əməkdaşlıq layihələri və dərscənkənar fəaliyyətlər vasitəsilə tələbələr müxtəlif perspektivlərin, mədəniyyətlərin və mənşəylərin canlı qobelenini yaradaraq, sinifin hüdudlarından kənara çıxan əlaqələr yaradırlar. Bu qarşılıqlı əlaqələr tələbələrə akademik çətinliklərin öhdəsindən gəlmək, ehtiraslarını həyata keçirmək və akademik məqsədlərinə inam və möhkəmliliklə nail olmaq üçün güc verən ilham, həvəsləndirmə və motivasiya mənbəyi kimi xidmət edir. Kampus siyasətləri, qaydalar və davranış kodeksləri də daxil olmaqla mülki tədbirlər universitet ictimaiyyətinin sosial quruluşunun formalaşmasında mühüm rol oynayır. Inklüzivliyi, müxtəlifliyi və başqalarına hörməti təşviq etməklə, bu tədbirlər bütün tələbələrin özlərini dəyərli, hörmətli və akademik diskursa töhfə vermək səlahiyyətinə malik olduqları təhlükəsiz və inklüziv mühit yaradır. Bundan əlavə, mülki tədbirlər akademik həyatın düzgünlüyünü və etik standartlarını qoruyan, tələbələr arasında akademik dürüstlük, hesabatlılıq və peşəkarlıq mədəniyyətini inkişaf etdirən rəhbər prinsiplər kimi xidmət edir. Maliyyə mülahizələri tələbələrin akademik təcrübələrinə də təsir edir, çünki resurslara çıxış və maliyyə sabitliyi tələbələrin təhsillərində tam şəkildə məşğul olmaq və akademik istəklərini həyata keçirmək qabiliyyətinə təsir göstərir. Təqaüdlər, qrantlar və maliyyə yardımı proqramları maliyyə yüklərini yüngülləşdirir və müxtəlif sosial-iqtisadi mənşəli tələbələrə ali təhsil almaq imkanı yaradır. Universitetlər təhsil üçün maliyyə maneələrini aradan qaldırmaqla inklüzivliyi və müxtəlifliyi təşviq edir, maliyyə

vəziyyətlərindən asılı olmayaraq bütün tələbələrin akademik inkişaf və akademik ehtiraslarını davam etdirmək imkanına malik olmasını təmin edir. Üstəlik, tələbə konsensusu və kollektiv fəaliyyət tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə transformativ təsir göstərə bilər, çünki tələbələr dəyişikliyi müdafiə etmək, ümumi narahatlıqları həll etmək və dəyərləri və istəkləri ilə rezonans doğuran səbəbləri həll etmək üçün bir araya gəlirlər. Kollektiv fəaliyyətin gücündən istifadə etməklə, tələbələr akademik təcrübəni artıran və tələbə uğurunu təşviq edən siyasətləri, proqramları və təşəbbüsləri formalaşdırmaqla universitet icmasında müsbət dəyişikliklərə nail ola bilərlər. Mahiyyət etibarı ilə sosial və maliyyə əlaqələri universitet təcrübəsinin ayrılmaz tərkib hissələrini təşkil edir, tələbələrin akademik səylərini zənginləşdirir, aidiyyət və cəmiyyət hissini aşılıyır və tələbələrə öz potensiallarını tam reallaşdırmağa imkan verir. Sosial əlaqələri inkişaf etdirərək, maliyyə əlçatanlığını təşviq etməklə və kollektiv fəaliyyət mədəniyyətini və qarşılıqlı yardımını təşviq etməklə universitetlər tələbələrin akademik, şəxsi və sosial cəhətdən inkişaf edə biləcəyi dinamik və inklüziv təhsil mühiti yaradır (Yörük, D., 2007).

Nəticədə, Ali təhsilin çoxşaxəli mənzərəsində tələbələrin akademik göstəriciləri təkcə onların şəxsi səyləri ilə müəyyən edilmir, əksinə, hər biri təhsil səyahətinin formalaşmasında mühüm rol oynayan bir-biri ilə əlaqəli maraqlı tərəflərin simfoniyası ilə müəyyən edilir. Tələbələrin özlərindən tutmuş akademik heyətə, ailələrə, həmyaşıdlarına, universitet rəhbərliyinə, daha geniş cəmiyyətə və sənaye tərəfdaşlarına qədər bu maraqlı tərəflərin töhfələri birləşərək tələbə uğurunu hərtərəfli şəkildə inkişaf etdirən bir mühit yaradır. Maraqlı tərəflərin müxtəlif rollarının tanınması hər bir səsə eşidildi, qiymətləndirildi və hörmət edildi əməkdaşlıq ekosistemini inkişaf etdirmək üçün çox vacibdir. Maraqlı tərəflərin kollektiv müdrikiyindən, təcrübəsindən və resurslarından istifadə etməklə, universitetlər tələbələrə akademik, şəxsi və peşəkar şəkildə inkişaf etmək imkanı verən inklüziv və dəstəkləyici mühit yarada bilər. Tələbələrə öz öyrənmələrinə sahib olmaq üçün səlahiyyət vermək akademik mükəmməlliyi və şəxsi inkişafı təşviq etmək üçün əsasdır. Tələbələrə səlahiyyət, məsuliyyət və möhkəmlik hissi aşılamaqla, universitetlər onları ali təhsilin və ondan sonrakı çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün lazım olan vasitələrlə təchiz edir. Tələbələr mentorluq, rəhbərlik və dəstək vasitəsilə öz ehtiraslarını davam etdirməyə, ömür boyu öyrənməyə və daim inkişaf edən dünyada uğur qazanmaq üçün lazım olan bacarıq və səriştələri inkişaf etdirməyə təşviq olunurlar. Bundan əlavə, tələbələrə lazımi dəstək strukturları ilə təmin etmək inklüzivlik, əlçatanlıq və uğur mədəniyyətini inkişaf etdirmək üçün vacibdir. İstər akademik məsləhət, məsləhət xidmətləri, maliyyə yardımı, istərsə də texnoloji resurslar vasitəsilə universitetlər bütün tələbələrin inkişaf etmək və öz potensiallarına çatmaq imkanına malik olduğu əlverişli təhsil mühitinin yaradılmasında mühüm rol oynayır.

Nəhayət, ali təhsil müəssisələrində tələbələrin uğurları ümumi məqsədə doğru birlikdə işləyən maraqlı tərəflərin birgə səylərindən asılıdır: tələbələrə akademik mükəmməlliyə, şəxsi məmnuniyyətə və ictimai təsirə nail olmaq üçün səlahiyyət vermək. Universitetlər əməkdaşlıq, innovasiya və inklüzivlik mədəniyyətini inkişaf etdirməklə gələcək nəsillərin daim dəyişən dünyada uğur qazanmasına yol açmağa bilər, onları gələcəyin mürəkkəbliklərində inam, möhkəmlik və məqsədlə hərəkət etməyə hazırlaya bilər.

1.2.3 Bəzi psixoloji göstəricilərin tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsiri

Uğur, ən sadə təriflə, insanın universitet həyatı boyunca aldığı kursların faydası kimi ifadə edilir. Təhsildə uğur; məktəblərdə alınan dərslərin imtahan və sınaqlarla müəllimlər tərəfindən qiymətləndirilməsindən sonra toplanan ballara görə ifadə edilən və ya alınan dərslərin şagird üçün faydalı olduğu ifadə edilən “Akademik uğur” kimi izah edilir.

Universitet tələbələrinin universitet həyatı boyunca aldıkları dərslərdən əldə etdikləri faydaların məcmusundan ibarət olan akademik müvəffəqiyyət, fərdin aldığı dərslərdən topladığı ballar hesabına nəticəsində ən real şəkildə şərh olunur. Kurslardan alınan ballara əsasən həmin tələbənin vəziyyəti qiymətləndirilir və çəkili GPA yaradılır. Akademik uğur universitet tələbələrinin uğurlarını şərh etməkdə təsirli olan uğur amillərindən biri olmaqla yanaşı, fərdin universitet həyatı boyunca yaşadığı hadisələr və fərdin zəka, yaş və s. kimi bəzi şəxsi amillər təsir edir.

Akademik fəaliyyətə təsir göstərən başlıca səbəblər arasında tələbələrin imtahan zamanında psixoloji göstəriciləridə mühüm rol oynayır.

Tələbə universitet həyatına başladığı zaman yeni həyatına uyğunlaşma, yeni dostlar qazanma, ailəsindən uzaqlaşma və qarışıqlıq kimi əhəmiyyətli emosional, davranış və zehni dəyişikliklər olur. Universitetdə tələbə olmaq və universitet həyatı stresli vəziyyətlər olduğu üçün bu cür sıx dəyişikliklərin baş verdiyi yerlərdə narahatlıq və stress kimi psixoloji simptomlar meydana çıxır. Bu səbəbdən onların stresslə qarşılaşmalarında bəzi amillər rol oynayır. Bu amillər şəxsin yaşadığı mühitdən və ailəsindən gözləntiləri, yeni sosial mühitə alışma narahatlığı, yeni bir şəhərə yerləşib yeni həyata başlamaq narahatlığı, müvəffəqiyyətli olub-olmayacağı narahatlığı kimi bir çox misal çəkmək olar.

Ədəbiyyatda aparılan araşdırmalar göstərir ki, psixoloji xəstəliklər, xüsusən də narahatlıq və təşviş dünyanın bütün universitet tələbələrində müxtəlif şiddətdə müşahidə olunur. Təşviş avtonom sinir sisteminin stimullaşdırılması ilə əlaqəli gərginlik, sərtlik, qıcıqlanma və narahatlıq vəziyyətidir. Təşviş termini bu yaxınlarda bəzi narahatlıqların davamlı və çoxşaxəli xarakterini vurğulamaq üçün situasiyaya uyğun olaraq istifadə edilmişdir. Narahatlıq fizioloji, davranış və psixoloji reaksiyadır. Fizioloji səviyyədə narahatlığa fiziki reaksiyalar daxil ola

bilər. Davranış səviyyəsində narahatlıq hərəkətə keçmək, özünü ifadə etmək və ya gündəlik problemlərin öhdəsindən gəlmək qabiliyyətini təhdid edə bilər. Narahatlıq insanın düşünmə, qavrama və öyrənmə qabiliyyətini zəiflədir. Narahatlıq yaşayan insan tez-tez hadisələrə və insanlara diqqətini cəmləməkdə, obyektləri xatırlamaqda və insanlarla münasibət qurmaqda çətinlik çəkir. Dünya əhalisi arasında narahatlığın yayılmasının 10% - 30% arasında olduğu bildirilir. Narahatlıq universitet tələbələrində də müşahidə olunan narahat və qorxulu bir vəziyyətdir. Universitet tələbələri, professorları imtahan vaxtı, tezis və ya layihə zamanı ev tapşırığı verdikdə bu prosesin uğursuzluqla bitəcəyini düşünərək narahat olmağa və yüksək səviyyədə təşviş hiss etməyə başlayırlar. “İmtahanda aşağı qiymət alıb o kursdan keçə bilməyəcəyəm”, “Disertasiya və ya layihəni vaxtında bitirə bilməyəcəm”, “Təqdim olunan ev tapşırığımı istədiyim kimi yerinə yetirə bildimmi” kimi mürəkkəb fikirlər ya da “vaxtında başa çatdırma bilməmək” tələbəni narahat edir və onu qorxudur, təşviş hissi yaradır. Bunlardan başqa tələbələrin narahatlığına səbəb olan başqa amillər də var. Bunlar; valideynlərdən ayrılıq, yeni şəhərə uyğunlaşmaqda çətinlik, yeni mühitə uyğunlaşmaqda çətinlik, iqtisadi şərait, yaşadıkları şəhərin sıxlığı kimi faktorlar şagirdlərin narahat və ya narahat olmasına səbəb olan amillərdir.

Narahatlıq, mübarizə strategiyaları və psixoloji sabitlik kimi psixoloji göstəricilər akademik performansla əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər:

Koqnitiv müdaxilə: Anksiyete, həddindən artıq narahatlıq və qorxunun başqa cür öyrənmə tapşırıqları üçün istifadə oluna bilən zehni resursları tutduğu idrak müdaxiləsinə səbəb ola bilər. Bu müdaxilə diqqəti, yaddaşı bərpa etməyi və problem həll etmə qabiliyyətlərini poza bilər, bu da tələbələrin akademik materialla effektiv şəkildə məşğul olmasını çətinləşdirir.

Sınaq Narahatlığı: İmtahanlar zamanı yüksək səviyyəli narahatlıq konsentrasiyanı pozaraq və fizioloji oyanışı artıraraq performansını pisləşdirə bilər ki, bu da ürək döyüntüsü, tərləmə və boşalma kimi simptomlara səbəb olur. Bu, tələbələrin məlumatı xatırlamaq və biliklərini düzgün nümayiş etdirmək qabiliyyətinə mane ola bilər.

Mükəmməllik: Çox vaxt narahatlıqla əlaqəli mükəmməllik meyilləri tələbələri özləri üçün qeyri-real standartlar təyin etməyə səbəb ola bilər. Uğursuzluq qorxusu və mükəmməlliyə ehtiyac böyük təzyiq yarada bilər ki, bu da qaçma davranışlarına və süründürməçiliyə səbəb olur və nəticədə akademik performansla təsir göstərir.

Sosial Təşviş: Bəzi tələbələr üçün narahatlıq akademik tapşırıqlardan kənara çıxaraq sinif və ya qrup mühitində sosial qarşılıqlı əlaqələrə qədər uzanır. Həmyaşdları tərəfindən mühakimə və ya mənfi qiymətləndirmə qorxusu akademik fəaliyyətlərdə iştiraka, əməkdaşlığa mane ola bilər və bununla da performansla dolaylı təsir göstərə bilər.

Mübarizə strategiyaları:

Problemin həlli: Problemlərin həlli strategiyalarından istifadə edən tələbələr akademik problemlərin öhdəsindən səmərəli şəkildə gəlmək üçün daha yaxşı təchiz olunublar. Çətinliklərə proaktiv düşüncə ilə yanaşırlar, tapşırıqları idarə edilə bilən addımlara bölürlər və maneələrə qapılmaq əvəzinə həll yolları axtarırlar.

Sosial Dəstək Axtarmaq: Həmyaşıdları, müəllimləri və ya dəstək şəbəkələri ilə əlaqə stress zamanı emosional arxayınlıq və praktiki yardım təmin edə bilər. Həmyaşıdlara dəstək qrupları, mentorluq proqramları və məsləhət xidmətləri tələbələrə narahatlıqlarını bölüşmək, perspektiv əldə etmək və akademik təzyiqlərin öhdəsindən gəlmək üçün resurslara çıxış yolları təklif edə bilər.

Müsbət Yenidən Çərçivə: Müsbət düşüncə tərzini qəbul etmək və böyümə imkanları kimi çətinlikləri yenidən nəzərdən keçirmək davamlılığı və motivasiyanı artırma bilər. Uğursuzluqları müvəqqəti və öhdəsindən gəlmək mümkün hesab edən tələbələr uzunmüddətli akademik məqsədlərə diqqətini saxlayaraq, çətinliklər qarşısında daha dözümlü olurlar.

Vaxtın İdarə Edilməsi və Planlaşdırılması: Effektiv vaxt idarəetmə bacarıqları tələbələrə vaxtlarını səmərəli şəkildə bölüşdürməyə, tapşırıqları prioritetləşdirməyə və balanslaşdırılmış cədvəli saxlamağa kömək edir. Tapşırıqları daha kiçik son tarixlərə bölmək və təhsil, istirahət və özünə qulluq üçün vaxt ayırmaqla, tələbələr həddən artıq yüklənmə hissələrini azalda və məhsuldarlığını artırma bilərlər.

Emosional Tənzimləmə: Psixoloji sabitlik, hətta çətin vəziyyətlərdə belə sakitlik və perspektiv hissini qoruyub saxlamaq, emosiyaları effektiv şəkildə tənzimləmək qabiliyyətini əhatə edir. Stressorları həddən artıq yüklənmədən idarə edə bilən tələbələr akademik məqsədlərinə diqqətini daha yaxşı saxlaya və ardıcıl performansını qoruya bilərlər.

Öz-özünə effektivlik: Psixoloji sabitlik öz-özünə effektivliklə və ya konkret vəziyyətlərdə uğur qazanmaq və ya tapşırıqları yerinə yetirmək qabiliyyətinə olan inamla sıx bağlıdır. Özünə səmərəliliyi yüksək olan tələbələr uğursuzluqlar qarşısında daha dözümlü olurlar, maneələri keçilməz maneələr kimi deyil, onları aşla bilən problemlər kimi görürlər.

Mənsubluq hissi: Akademik cəmiyyətə bağlılıq hissi və aidiyyət hissi psixoloji sabitliyi gücləndirə bilər. Özlərini öyrənmə mühitinin dəyərli üzvləri kimi qəbul edən tələbələr daha çox akademik fəaliyyətlərdə fəal iştirak edir, ehtiyac olduqda dəstək axtarır və çətinliklər qarşısında inadkarlıq nümayiş etdirirlər.

Nəticə olaraq, narahatlığın aradan qaldırılması, effektiv mübarizə strategiyalarının təşviqi və psixoloji sabitliyin gücləndirilməsi tələbələrin akademik uğurlarını dəstəkləməyin vacib komponentləridir. Stressin idarə edilməsi, adaptiv mübarizə bacarıqlarını öyrətmək və dəstəkləyici və inklüziv öyrənmə mühiti yaratmaq üçün resursları təmin etməklə, müəllimlər

və institutlar tələbələrin zehni rifahını prioritetləşdirməklə akademik inkişaf etmək imkanı verə bilərlər.

Fəsil II. Metodologiya, Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər ilə bağlı pedaqoji tədqiqatın aparılması, nəticələrin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1. Aparılan araşdırmanın modeli və tədqiqatın iştirakçıları

Tədqiqatın modeli

Tədqiqatda əsas məqsəd, tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amilləri araşdırmaqdır. Bu tədqiqat ali təhsil müəssisələri tələbələrinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin və psixoloji göstəricilərinin onların akademik uğurlarına təsir edib-etmədiyini araşdıran təsviri və analitik tədqiqatdır. Birinci mərhələdə sosyodemoqrafik göstəricilərin tələbələrin akademik fəaliyyətinə necə təsir etdiyi araşdırılmışdır. İkinci mərhələdə isə tələbələrin psixoloji göstəricilərindən təşviş, koping-strategiya və psixoloji dayanıqlılığın tələbələrin akademik uğurlarına necə təsir etdiyi araşdırılmışdır. Bu tədqiqatda kəmiyyət tədqiqat metodlarından olan Likert tipli şkalalı anket-sorğudan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatda diqqət nöqtəsi olan iki dəyişən vardır : asılı və müstəqil dəyişənlər. Müstəqil dəyişənə araşdırma edən şəxs özü diqqət edir, hətta bu dəyişənin qiymətini dəyişə bilər. Bunlar akademik fəaliyyət və tələbənin sosyo-demoqrafik və psixoloji göstəriciləridir. Bu araşdırmada asılı dəyişən olaraq “sosyo-demoqrafik və psixoloji göstəricilər”, əsas dəyişən olaraq “tələbələrin akademik fəaliyyəti” qeyd alınmışdır.

2.2 Məlumatların Təhlili

Bu tədqiqat Xəzər Universiteti 2023-2024 təhsil ilində Humanitar Elmlər fakültəsi IV kurs tələbələri arasında sorğu anketləriylə keçirilmişdir. Tədqiqatda 80 tələbə iştirak etmişdir.

Tədqiqatda istifadə olunan fərziyyələrlə bağlı istifadə olunacaq statistik metodların əsas fərziyyəsi olan normallıq testi aparılmışdır. Nümunə sayı 29-dan az olduqda, məlumatların normal paylanması üçün uyğunluğunu yoxlamaq üçün Şapiro-Wilkis testindən istifadə edilə bilər, müşahidələrin sayı 29 və ya daha çox olduqda Kolmogorov-Simironov testinə üstünlük verilə bilər (Yazıcıoğlu, 2004). Tədqiqatda istifadə olunan və bizim fərziyyələrimizə mövzu olan tərəzilərin normallıq sınağı üçün hipotezlər aşağıdakılardır;

H₀: Məlumatların paylanması normal paylanmaya uyğundur.

H_a: Məlumatların paylanması normal paylanmaya uyğun gəlmir.

Sig. 5% əhəmiyyətlik səviyyəsinə əsaslanır. dəyərlərin 5%-dən az olduğu aşkar edildi və H₀ hipotezi rədd edildi. Müvafiq olaraq, məlumatlar normal paylanmaya uyğun gəlmir. Verilənlərin hipotez testində qeyri-parametrik metodlardan istifadə olunacaq.

Etibarlı hesab edilən 80 sorğunun statistik hesablamaları SPSS 27.00 (Statistical Package For The Social Science 17.00 For Windows) paket proqramı ilə aparılmışdır. Araşdırmamızın sorğu məlumatlarının təhlili hissəsində tezlik cədvəlləri, Spearman korrelyasiya analizi, Kolmogorov-Simironov və Shapiro-Wilks normallıq testləri, Kruskal Wallis testləri və Mann Whitney U testlərindən istifadə edilmişdir.

Kruskal Wallis testi (həmçinin Kruskal-Wallis H testi kimi tanınır) qruplararası dispersiya təhlilinə alternativdir və davamlı dəyişənləri olan üç və ya daha çox qrup üçün istifadə olunur.

2.3. Kəmiyyət tədqiqatı

Tədqiqat məlumatlarının toplanması üçün tələbələrə paylanmış sorğu formasından istifadə edilmişdir. Tədqiqatçılar tərəfindən hazırlanmış sorğu vərəqi tələbələrin sosial-iqtisadi mədəni vəziyyətini müəyyən edəcək maddələrdən ibarətdir. Bundan əlavə, sorğuda tələbələrin uğurunu müəyyən edəcək orta bal haqqında məlumatlar da yer alıb. Sorğunu təşkil edən maddələr problemlə vəziyyətlə bağlı tədqiqatın məzmununu təşkil edə biləcək bəndlərin 9-u seçilməklə yaradılmışdır. Sorğuya cins, valideyn peşəsi və təhsili, ailənin gəlir səviyyəsi, ailədəki bacı-qardaşların sayı və tələbənin akademik uğurunu müəyyən edən maddələr daxildir. Sorğunun məzmununun etibarlılığı üçün Proqram İnkişafı sahəsində üç mütəxəssislə məsləhətləşmələr aparılmışdır. Sorğunun tədqiqat məlumatlarının əldə ediləcəyi ilə bağlı konsensus əldə edilib və bu rəylərə uyğun olaraq sorğu yekunlaşdırılıb.

2.4 Nəticələrin təhlili

Bu bölmədə universitet IV kurs tələbələrinin akademik uğurlarının orta göstəricilərinin cinsi, valideynlərinin təhsili, peşəsi, ailəsinin təhsil vəziyyəti və qardaşlarının sayı ilə müqayisəsi əsasında təhlillər aparılmış və nəticələr cədvəl şəklində verilmişdir.

Cədvəl 1. İştirakçıların Demografik Faizlərini Göstərən Cədvəl

Demografik göstəricilər	Kateqoriyalar	N	%
Cinsiyət	Qız	45	56,25
	Oğlan	35	43,75
	Cəmi	80	100
Ananın təhsil səviyyəsi	Ali təhsil	65	81,25
	Orta təhsil	15	18,75
	Cəmi	80	100
Atanın təhsil səviyyəsi	Ali təhsil	25	31,25
	Orta təhsil	55	68,75
	Cəmi	80	100
Ananın işləmə vəziyyəti	İşləyir	70	87,50
	İşləmir	10	12,50
	Cəmi	80	100
Atanın işləmə vəziyyəti	İşləyir	78	97,50

	İşləmir	2	2,50
	Cəmi	80	100
Aylıq gəlir	1000+	74	92,50
	1000-	6	7,50
	Cəmi	80	100
Bacı və ya qardaş sayı	Var	79	98,75
	yoxdur	1	1,25
	Cəmi	80	100
Qəbul balları	500+	25	31,25
	500-	55	68,75
	Cəmi	80	100

Cədvəl 1'də tədqiqatda iştirak edən 80 tələbədən 45-i qız, 35-i isə oğlandır. Bu tələbələrin analarının təhsili ilə bağlı kateqoriyada 15-i orta, 65-i ali təhsillidir. Atanın təhsili yoxlanılarda onların 55 nəfərinin orta, 15 nəfərinin isə ali təhsilli olduğu görülür. Şagirdlərin valideynlərinin məşğuliyyəti araşdırıldıqda onlardan 70 nəfərinin analarının işlədiyini, 10 nəfərinin evdar qadın olduğu görülür. Atanın işləmə vəziyyətinə baxdıqda isə 78 nəfərin işlədiyini, 2 nəfərin işləmədiyini götürük. Valideynlərin aylıq gəlirini nəzərə alsaq, onlardan 74 nəfərinin iqtisadi gəliri 1000 manatdan yüksək, 6 nəfərin 1000 manatdan az iqtisadi gəliri var. Şagirdlərin bacı-qardaş sayına baxıldığında onların 79 nəfərinin bacı və ya qardaşının olduğunu, yalnız 1 nəfərinin tək uşaq olduğu görülür. Şagirdlərin akademik nailiyyətləri yoxlanıldıqda onlardan 25 nəfərinin 500 baldan yuxarı, 55 nəfərinin isə 500 baldan aşağı olduğu müşahidə edildi.

Cinsiyyət Dəyişməsi ilə bağlı nəticələr: Manny-Whitney U cədvəl 2-də cinsiyyət dəyişkənliyinə görə tələbələrin akademik uğurlarını göstərən qiymət ortalamalarının test nəticələri verilmişdir.

Cədvəl 2. Manny-Whitney U Tələbə Nailiyyətləri üzrə Gender Testinin Nəticələri

Cinsiyyət	N	Sıra Ort	Sıra Toplam	U	p
Qız	45	57,86	125.50	5091.50091	.000
Oğlan	35	31,24	113.50		

H_0 : Oğlan və qız tələbələrin arasında ciddi fərq yoxdur.

H_1 : Oğlan və qız tələbələrin orta qiymətləri arasında ciddi fərq vardır.

Cədvəl 2-ə əsasən, tələbə uğuruna təsir edəcəyi düşünülmən faktorlardan biri olan cinsiyyət dəyişəninə tətbiq edilən Mann-Whitney U testi nəticəsində tələlərin qəbul balları arasında ciddi fərq olduğu aşkar edilmişdir ($U = 5091, 50091; p < .05$). Göstəriciləri nəzərə aldığımız zaman qız tələlələrin orta qiymətlərinin oğlan tələlələrinkindən daha yüksək olduğu anlaşılır. Və H_1 doğru qəbul edilir.

Ananın işləmə vəziyyəti ilə bağlı göstəricilər: Tələlələrin ananın işləmə vəziyyətinə görə akademik uğurlarını göstərən qiymət göstəricilərinin Manny-Whitney U test nəticələri Cədvəl 3-də verilmişdir.

Cədvəl 3. Ananın işləmə vəziyyəti və tələbənin akademik nailiyyətinin Manny-Whitney U test nəticələri

Ananın işləmə vəz	N	Sıra Ort	Sıra Toplam	U	p
İşləyir	70	88,04	1577.00	8192.000	.108
İşləmir	10	29,06	36.94	209.00	

H_2 : Ananın işləməsi tələlələrin akademik uğuruna ciddi təsir edir.

H_{2a} : Ananın işləməsi tələlələrin akademik uğuruna heç bir təsiri yoxdur.

Cədvəl 3-ə görə, tələbənin akademiknailiyyətinə təsir edəcəyi düşünülmən amillərdən biri olan ananın iş dəyişənə tətbiq edilən Manny-Whitney U testi nəticəsində şagirdlərin balları ilə ananın işləməsi arasında ciddi fərq müşahidə edilməmişdir ($U=8192.000; p > .05$). Bu tapıntı göstərir ki, işləyən anaların tələlələrin uğuruna təsiri ilə evdar qadınların tələbə uğuruna təsiri fərqlənmir. Yəni demək olar ki, ananın işləyib-ışləməməsi şagirdin uğurunda fərq yaratmır. H_{2a} hipotezi öz əksini tapmış olur.

Atanın təhsil dəyişənə dair göstəricilər: Atanın təhsil dəyişənə görə tələlələrin akademik nailiyyətlərinin Kruskal-Vallis test nəticələri cədvəl 4-də verilmişdir.

Cədvəl 4. Atanın təhsilinin tələbə nailiyyətlərinə təsirinin Kruskal-Wallis Test Nəticələri

Ata təhsili	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p
Ali təhsil	25	191.97	3	7.132	.000
Orta təhsil	55	465.59			

H_3 : Atanın təhsil səviyyəsinin tələlələrin akademik uğuruna ciddi təsir edir.

H_{3a} : Atanın təhsil səviyyəsi tələlələrin akademik uğuruna heç bir təsiri yoxdur.

Cədvəl 4-ə əsasən, tələbə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülmən atanın təhsil dəyişənə tətbiq edilən Kruskal-Wallis testi nəticəsində tələbə nailiyyətləri ilə atanın təhsili ($\chi^2 (sd=3, n=691)=7,132; p < .05$)

arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir. Bu nəticə göstərir ki, akademik uğurları yüksək olan tələbələrin ana təhsili də yüksək səviyyədədir. Və beləliklə H_3 hipotezi doğrulanmış olur.

Ana Təhsil Dəyişkəninə dair göstəricilər;

Ananın təhsil dəyişəninə görə tələbələrin akademik nailiyyətlərinin Kruskal-Vallis testinin nəticələri

Cədvəl 5-də verilmişdir.

Cədvəl 5. Ananın təhsilinin tələbə nailiyyətlərinə təsirinin Kruskal-Wallis Test Nəticələri

Ana təhsili	N	Sıra Ort.	Sd	X^2	p
Ali təhsil	65	665.79	3	7.058	.000
Orta təhsil	15	151.12			

H_4 : Ananın təhsil səviyyəsinin tələbələrin akademik nailiyyətinə heç bir təsiri yoxdur.

H_{4a} : Ananın təhsil səviyyəsinin tələbələrin akademik nailiyyətinə ciddi təsiri vardır.

Cədvəl 5-ə əsasən, tələbə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülmən ananın təhsil dəyişəninə tətbiq edilən Kruskal-Wallis testi nəticəsində tələbə nailiyyətləri ilə ananın təhsili (x^2 (sd=3 ,n=691)=7,058; $p < ,05$) arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir. Bu tapıntı göstərir ki, akademik uğurları yüksək olan tələbələrin ana təhsili də yüksək səviyyədədir. H_{4a} - hipotezi doğrulanmışdır.

Bacı və qardaş dəyişkəninə dair göstəricilər;

Bacı və qardaş dəyişkəninə görə tələbələrin akademik nailiyyətlərinin Kruskal-Vallis test nəticələri Cədvəl 6-da göstərilmişdir.

Cədvəl 6. Tələbə nailiyyətlərinə görə bacı və qardaş sayı üçün Kruskal-Vallis Test Nəticələri

Bacı və qardaş	N	Sıra Ort	Sd	X^2	p
Vardır	79	795.01	3	7.539	.057
Yoxdur	1	8.09			

H_5 : Bacı -qardaş sayı ilə tələbələrin akademik göstəriciləri arasında ciddi fərq aşkar olunmamışdır.

H_{5a} : Bacı -qardaş sayı ilə tələbələrin akademik göstəriciləri arasında mənalı fərqliliklər vardır.

Cədvəl 6-ya əsasən, tələbə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülmən bacı qardaşın olması dəyişəninə tətbiq edilən Kruskal-Wallis testi nəticəsində tələbələrin nailiyyətləri ilə bacı qardaş sayı (x^2) arasında əhəmiyyətli əlaqə aşkar edilməmişdir. $sd=3, n=691) = 7.539; p > .05$). Bu tapıntı göstərir ki, tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə bacı-qardaş sayı arasında statistik əhəmiyyətli əlaqə yoxdur. H_5 doğrulanmışdır.

Ailənin gəlirinə dair göstəricilər

Tələbə nailiyyətinə təsir edən ailə gəliri dəyişəni ilə bağlı Kruskal-Vallis testinin nəticələri Cədvəl 7-də göstərilmişdir.

Cədvəl 7. Aylıq ailə gəlirinin tələbə nailiyyətlərinə görə Kruskal-Vallis Test Nəticələri

Aylıq gəlir	N	Sıra Ort.	Sd	X ²	p
1000+	74	280.09	3	6.421	.000
1000-	6	73.01			

H₆: Ailə gəliri ilə tələbələrin akademik nailiyyəti arasında əlaqə yoxdur.

H_{6a}: Ailə gəliri ilə tələbələrin akademik nailiyyəti arasında əlaqə vardır.

Cədvəl 7-ə əsasən, tələbə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülmən ailə gəliri dəyişənə tətbiq edilən Kruskal-Vallis testi nəticəsində tələbələrin nailiyyətləri ilə ailə gəlirləri (x² (sd=3,) arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir. n=691)=6.421; p<.05). Bu tapıntı göstərir ki, akademik nailiyyətləri yüksək olan tələbələrin ailə gəlirləri yüksəkdir. H_{6a} -nın doğruluğu aşkarlanmışdır.

Atanın işləməsi ilə bağlı göstəricilər: tələbə nailiyyətləri üzrə atanın işləməsi ilə bağlı Kruskal-Vallis testinin nəticələri Cədvəl 8-də göstərilmişdir.

Cədvəl 8. Atanın işləməsi və tələbə nailiyyətlərinə görə Kruskal-Vallis testinin nəticələri

Atanın işləmə vəziyyəti	N	Sıra Ort.	Sd	X ²	p
İşləyir	78	830.40	5	3.959	.000
İşləmir	2	94.61			

Cədvəl 8-ə əsasən, tələbənin nailiyyətinə təsir etdiyi düşünülmən atanın işləmə dəyişənə tətbiq edilən Kruskal-Vallis testi nəticəsində tələbənin nailiyyəti ilə atanın peşəsi arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir (x² (sd=5,) n=691)=23.959; p<.05).

Cədvəl 9. Qəbul balları ilə gəlir arasında korrelyasiya testi nəticələri

		Qəbul balları	Gəlir
Qəbul balı	Korelyasiya əmsalı	1,000	,255*
	İki tərəfli p dəyəri		,000
	N	80	80
Gəlir	Korelyasiya əmsalı	,255**	1.000
	İki tərəfli p dəyəri	1,000	
	N	80	80

** Korrelyasiyanın əhəmiyyətlik diapazonu 0,01

Bizim hipotezimiz;

H_0 : Oğlan və qız tələbələrin ümumi akademik qiymət ortalamaları arasında ciddi fərq yoxdur.

H_2 : Oğlan və qız tələbələrin ümumi akademik qiymət ortalamaları arasında ciddi fərq var.

Buna görə də əhəmiyyət 0,05-dən azdır. Buna görə də nəticə statistik cəhətdən əhəmiyyətlidir və iki qrup arasında ümumi akademik qiymət ortalaması baxımından statistik fərq var (H_2 qəbul edilir).

Cədvəl 9-un tədqiqi göstərir ki, tələbələrin akademik nailiyyətlərini əks etdirən orta qiymətləri ilə gəlirləri arasında aşağı, müsbət əhəmiyyətli əlaqə var, $r = 0.25$, $p < .01$. Buna görə də demək olar ki, tələbələrin akademik ortalamaları gəlirə görə dəyişir. Determinasiya əmsalını ($r^2=0,006$) nəzərə alsaq, demək olar ki, sinif bölgüsünün ümumi dispersiyasının 0,6%-i valideynlərin gəlir səviyyəsindən asılıdır.

Bu bölmədə universitet tələbələrinin psixoloji göstəricilərinin tələbələrin akademik nailiyyətlərinə necə təsir etdiyi nəticələr cədvəl şəklində verilmişdir.

Hipotezlər:

H_1 : Universitet tələbələrinin akademik fəaliyyəti ilə təşviş arasında mənfi yöndə mənəli əlaqə vardır.

H_2 : Universitet tələbələrinin akademik nailiyyəti ilə psixoloji dayanıqlılıq arasında mənfi yöndə mənəli əlaqə vardır.

H_3 : Universitet tələbələrinin akademik nailiyyəti ilə koping-strategiyası arasında müsbət yöndə mənəli əlaqə vardır.

Statistik təhlil SPSS proqramının 27.0 versiyası ilə həyata keçirilmişdir. Əldə olunan nəticələr $p < 0,05$ səviyyəsində əhəmiyyətlidir. Tədqiqat zamanı verilənlər üçün uyğun analiz növünü müəyyən etmək üçün əvvəlcə onların normal paylanıb- paylanmadığı Kolmoqorov Simirnov testi ilə yoxlanılmış, sonra verilənlərin homojen olub-olmaması yoxlanılmışdır. Məlumatların homojen olması və normal paylanması bizə parametrik testlərdən istifadə etməyə imkan vermişdir. İlk olaraq korellasiya analizi aparılmış və parametrlər arasında uyğunluq olduğu aşkarlanmışdır. Təşviş, koping-strategiya və psixoloji dayanıqlılığın birlikdə akademik nailiyyətə necə təsir etdiyini araşdırmaq üçün regressiya analizindən istifadə olunmuşdur.

Verilənlərin normal paylanmaya malik olub-olmadığını qiymətləndirmək üçün əyrilik və kurtoz dəyərlərinin -1 ilə +1 arasında dəyər aldığı güman edilir. Cədvəl 10-da əldə edilən nəticələrə əsasən demək olar ki, tədqiqat məlumatları normal paylanma göstərir (Kılıç S.,2013).

Cədvəl 10. Normallıq təhlili

Statistics	Std. Error
Koping-strategiya	

Skewness	-0.119	0.269
Kurtosis	-0.354	0.532
Təşviş		
Skewness	-0.645	0.269
Kurtosis	-0.089	0.532
Statistics		Std. Error
Psixolojidyn		
Skewness	0.355	0.269
Kurtosis	-0.343	0.532

Cədvəl 11. Orta və standart kənarlaşma göstəriciləri

	Mean	Std. Deviation	N
Təşviş_ort	3.0734	.62157	80
Kopingstr_ort	3.3656	.54641	80
Psidyn_ort	3.3281	.50212	80

təşviş_ort	Pearson Correlation	.019	1	.206	.196
	Sig. (2-tailed)	.870		.067	.081
	N	80	80	80	80
kopingstr_ort	Pearson Correlation	.591**	.206	1	.223*
	Sig. (2-tailed)	<.001	.067		.046
	N	80	80	80	80
Psidyn_ort	Pearson Correlation	.246*	.196	.223*	1
	Sig. (2-tailed)	.028	.081	.046	
	N	80	80	80	80

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Cədvəl 12. Akademik nailiyyətlərin təşviş, koping-strategiya və psixoloji dayanıqlılıq arasındakı əlaqəni açıqlayan Pearson Korrelyasiya Analizi

	Təşviş_ort	koping_ort	Psidyn_ort
Akademik fəaliyyət	.019	.591**	.246*

Təşviş (Orta = 3.07, SD = .62), Kopinq-strategiya (Orta = 3.36, SD = .54), Psixoloji dayanıqlılıq (Orta = 3.32, SD = .50) dəyərləri arasındakı əlaqə Pearson Korrelyasiyası ilə ölçüldü.

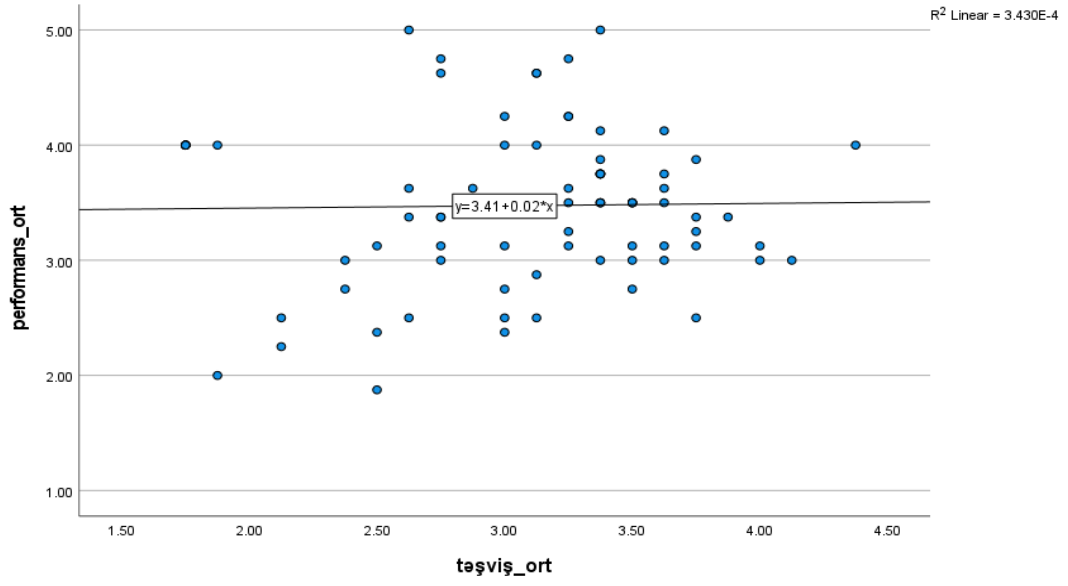
Cədvəl 12-də verilmiş Pearson Korrelyasiya təhlilinə görə, akademik nailiyyət miqyasının təşviş, kopinq-strategiya və psixoloji dayanıqlılıq arasında müsbət, zəif və güclü əhəmiyyətli əlaqənin olduğu görülür. Performans və “təşviş” arasında pozitiv yöndə, zəif səviyyədə ($r=.019$; $p<0.05$), performans və “kopinq-strategiya” arasında pozitif yöndə, güclü səviyyədə ($r=.591$, $p<0.01$), performans və “psixoloji dayanıqlılıq” arasında pozitiv yöndə, zəif səviyyədə ($r=.246$, $p<0.05$) uyğun bir əlaqə olduğu aşkarlanmışdır.

Regressiya analizi - iki və ya daha çox kəmiyyət dəyişənləri arasındakı əlaqəni ölçmək üçün istifadə edilən analiz üsuludur. Təhlil tək dəyişəndən istifadə edilməklə aparılırsa, birdəyişənli regressiya, birdən çox dəyişən istifadə edilərsə, çoxdəyişənli regressiya təhlili adlanır. Dəyişənlərin qiymətləri əsasında asılı dəyişənin dəyərini proqnozlaşdırmaq üçün adətən istifadə olunur (Basım, H. N. ve Çetin, F.,2011).

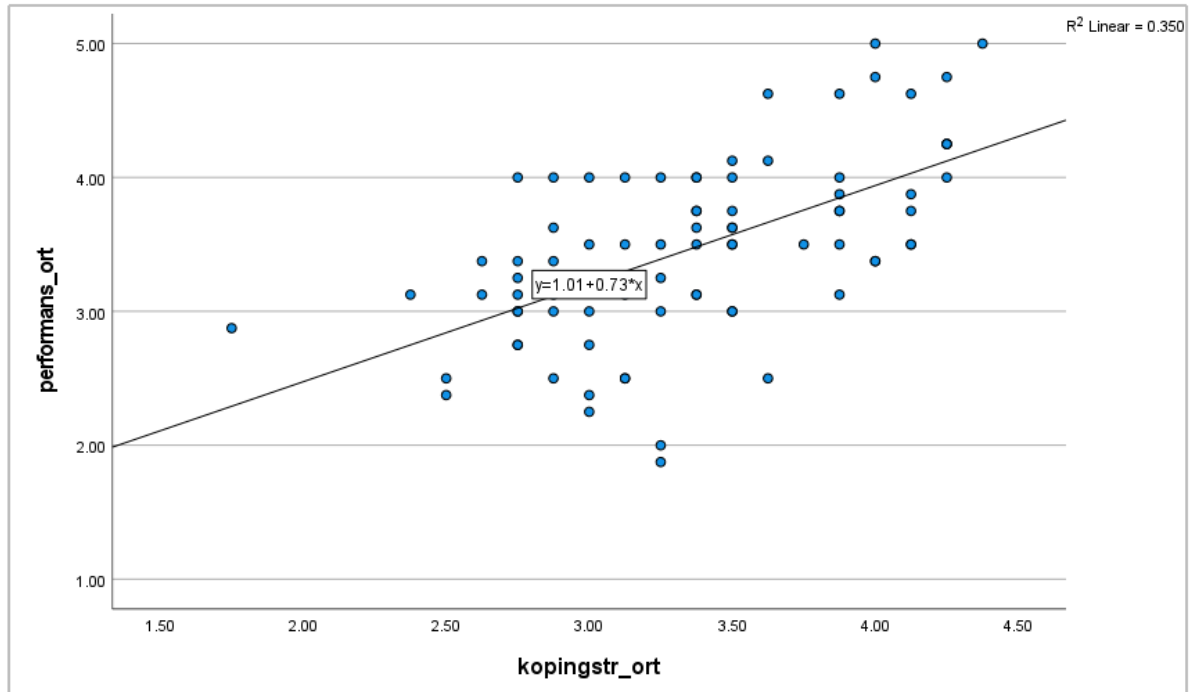
Təhlilə davam etməzdən əvvəl regressiya təhlili aparmağa imkan verəcək ilkin şərtləri yoxlamaq lazımdır. Bizim tədqiqatımız aşağıdakı şərtləri ödədikdə analiz etməyə imkan verir. Bu şərtlər aşağıdakılardır;

1. Asılı dəyişən bərabər məsafədə və ya bərabər mütənasib ölçü səviyyəsində və davamlı dəyişən olmalıdır. Biz müstəqil dəyişənlərin eyni olmasını istəyirik, lakin onlar kateqoriyalı ola bilər.
2. Bütün dəyişənlər normal paylanmaya malik olmalıdır. (Normallıq)
3. Dəyişənlər arasında xətti əlaqə olmalıdır
4. Müstəqil dəyişənlər arasında multikollinearlıq olmamalıdır.
5. Müşahidə dəyərləri arasında heç bir uc dəyər olmamalıdır.
6. Xətlər normal paylanmalıdır.
7. Homosedastiklik olmalıdır.
8. Xətlər bir-birindən müstəqil olmalıdır.

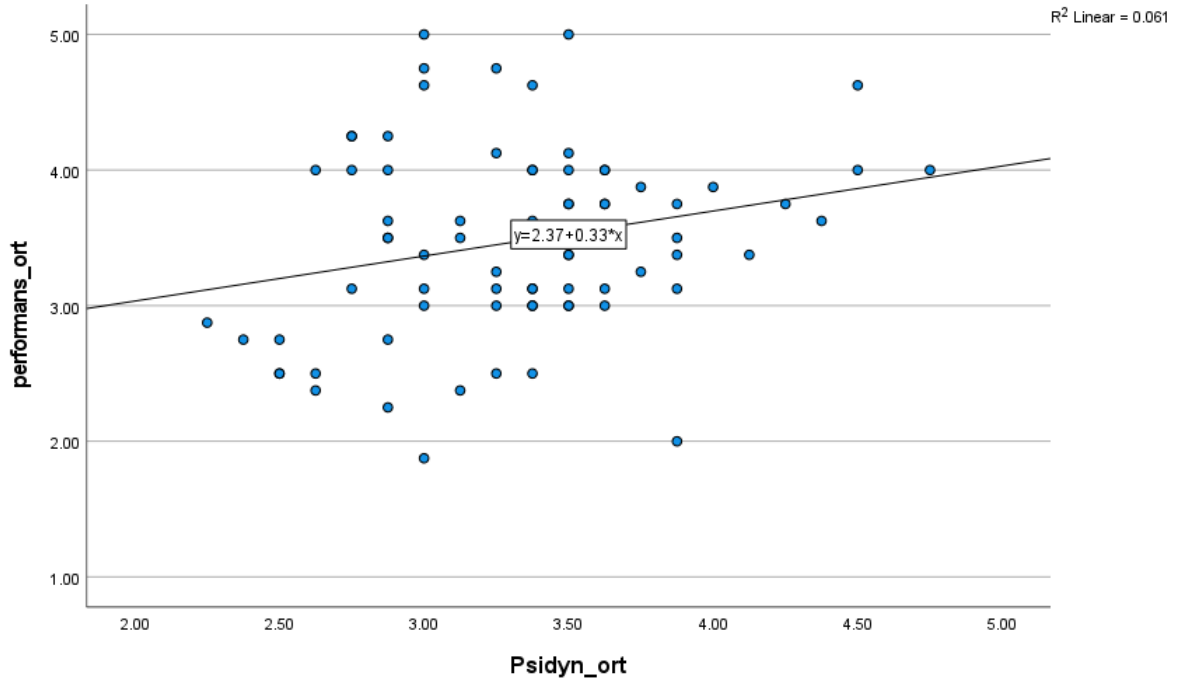
Çoxsaylı regressiya analizində birdən çox asılı dəyişənin müstəqil dəyişənə necə təsir etdiyi təhlil edilir. Regressiya təhlilində baxılacaq olan dəyərlər göstərilmişdir. Regressiya təhlilində təyinetmə əmsalı (R^2) X-in Y-də izah etdiyi dəyişmə sürətini göstərir. İki və ya daha çox proqnozlaşdırıcı dəyişənlərlə çoxlu regressiya təhlilində korrelyasiya əmsalı R və determinasiya əmsalı ilə işarələnir.

Şəkil 1. Akademik nailiyyət və təşviş arasındakı xəttlik grafiki.

Şəkil 2. Akademik nailiyyət və koping-strategiya arasındakı xəttlik grafiki.

Şəkil 3. Performans və psixoloji dayanıqlılıq arasındakı xəttlik grafiki.

	Akademik nailiy	Təşviş_ort	Kopingstr_ort	Psixolojidyn_ort
Akademik nailiy		.019	.591**	.246*
Təşviş_ort			.206	.196
Kopingstr_ort				.223*
Psixolojidyn_ort				

**P<0.01

*P<0.05

Cədvəl 13. Performans şkalasının təşviş, koping-strategiya və psixoloji dayanıqlılıq arasındakı əlaqəni göstərən Pearson Korrelyasiya Analizi

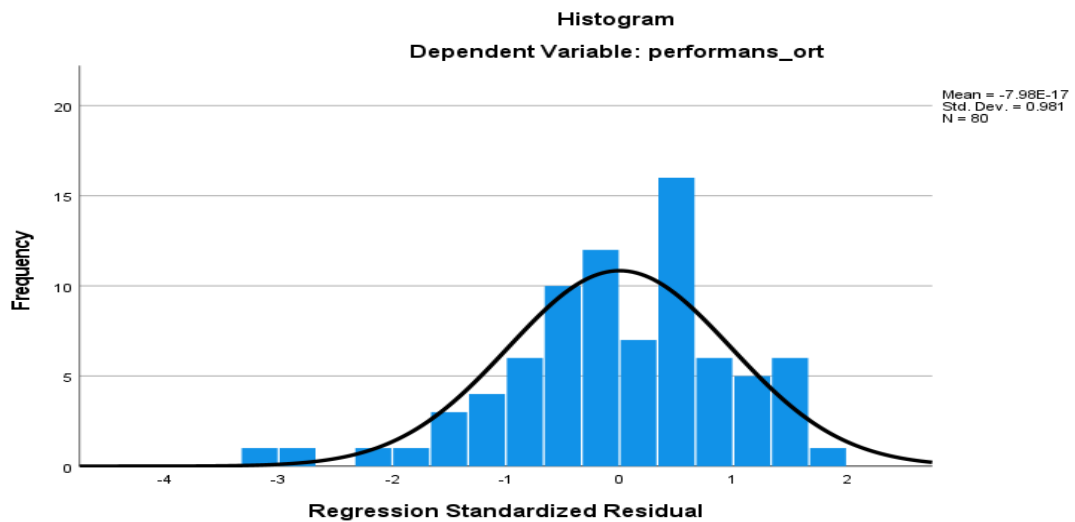
Cədvəl 13-ə baxdığımız zaman müstəqil dəyişənlər arasında multikollinearlıq yoxdur.

Residuals Statistics ^a					
	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	2.0892	4.1985	3.4750	.41678	80
Std. Predicted Value	-3.325	1.736	.000	1.000	80
Standard Error of Predicted Value	.066	.249	.116	.036	80
Adjusted Predicted Value	1.9347	4.1510	3.4714	.42223	80
Residual	-1.66412	1.06276	.00000	.53340	80
Std. Residual	-3.060	1.954	.000	.981	80
Stud. Residual	-3.204	2.005	.003	1.008	80
Deleted Residual	-1.82474	1.11833	.00360	.56350	80
Stud. Deleted Residual	-3.423	2.046	-.001	1.028	80
Mahal. Distance	.184	15.544	2.962	2.565	80
Cook's Distance	.000	.248	.014	.032	80
Centered Leverage Value	.002	.197	.037	.032	80

Şəkil 4. Xəta Statistikalari cədvəli.

Şəkil 4-dəki cədvəldə Std Residual xəttindəki dəyərlər $-3.29/+3.29$ arasında olmalıdır.

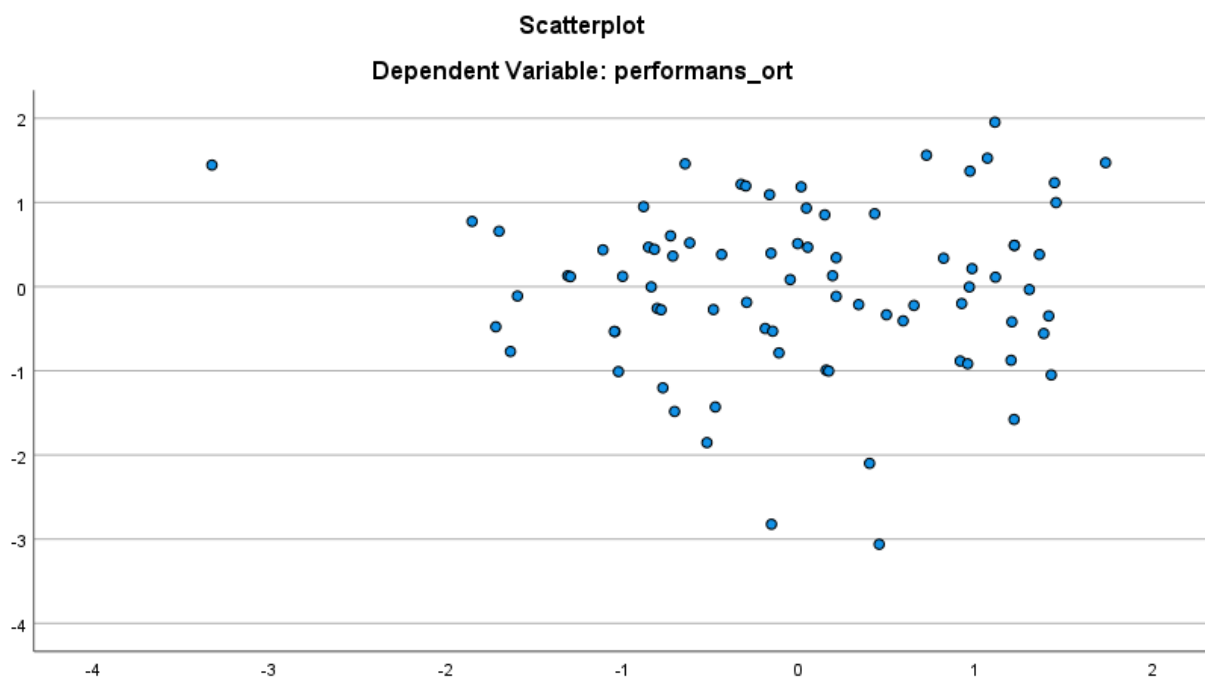
Beşinci şərtimiz səhvlərin normal paylanma göstərib-göstərməməsidir. Bunu Reqrəssiya Standartlaşdırılmış Qalıq (Regression Standardized Residual) qrafikindən müəyyən edirik. Diaqramdakı sütunlar normal zəng əyrisinə uyğun yerləşməlidir.

Şəkil 5. Xətaların normal dağılması cədvəli.

Qrafikdən görüldüyü kimi, səhvlərin paylanmasının normal zəng əyrisi şəklində olduğunu və xətlərin normal paylandığını görə bilərik.

6-cı şərtimiz homosedastiklikdir. Bunu sonuncu qrafikdən görə bilərik. Buradakı cəmləmə dəyərlərinin qrafikdə mümkün qədər yayılmasını istəyirik.

Şəkil 6. Homosedastiklik grafiki

Son şərtimiz səhvlərin bir-birindən asılı olmamasıdır. Model Summary-də Durbin Watson dəyərinin 2-yə yaxın olması arzu edilir. Qəbul edilən dəyər 1-3 arasındadır.

Model Summary^b					
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	.616 ^a	.379	.355	.54383	1.823

Şəkil 7. Durbin Watson dəyəri göstərici grafiki

Təşviş, koping-strategiya və psixoloji dayanıqlıq dəyişənlərindən istifadə edərək akademik nailiyyət dəyişənini proqnozlaşdırmaq üçün çoxdəyişənli xətti reqressiya təhlili aparılmışdır.

Variable	Unstandardized		Bootstrapping BC _a %95 CI		Standardized		R ²
	B	SE _B	Lower limit	Upper limit	β	t	
Constant	.833	.536	-.234	1.900		1.555	

Təşviş_ort	-.141	.102	-.344	.061	-.130	-1.388	0.02
Kopingstr_ort	.727	.117	.495	.959	.587	6.235	0.33
Psidyn_ort	.190	.127	-.063	.442	.141	1.498	0.02

Cədvəl 14. Çoxlu regressiya təhlili nəticələri proqnozları

Koping-strategiyanın akademik nailiyyətə təsirinə baxdığımızda, performansı müsbət istiqamətdə əhəmiyyətli dərəcədə proqnozlaşdırır, $\beta=.587$, $t(76)=6.23$, $p<.001$, $pr^2=.033$.

Psixoloji dayanıqlılığın akademik nailiyyətə təsiri müsbət və əhəmiyyətlidir, $\beta=.141$, $t(76)=1.49$, $p<.001$, $pr^2=.002$.

Təşviş performansına mənfi yöndə, mənasız təsir göstərir, $\beta=-.130$, $t(76)=-1.38$, $p>.169$, $pr^2=.002$.

Tələbələrin təcrübələri ilə onların akademik uğurlarının arasında əhəmiyyətli fərqliliyin mövcudluğu haqqında fərziyələrin yoxlanılması üçün "ANOVA" köməkliyi ilə dispersiya analizi aparıldı.

		Sum of Square	df	Mean Square	F	Sig.
Akademik nailiyyət	Qruparası	2.357	3	.786	2.006	.121
	Qrupdaxili	28.986	74	.392		
	Ümumi	31.343	77			
Təşviş_ort	Qruparası	1.148	3	.383	1.027	.385
	Qrupdaxili	27.568	74	.373		
	Ümumi	28.716	77			
Kopingstr_ort	Qruparası	1.218	3	.406	1.345	.266
	Qrupdaxili	22.341	74	.302		
	Ümumi	23.559	77			
Psidyn_ort	Qruparası	4.589	3	1.530	7.586	<.001
	Qrupdaxili	14.922	74	.202		
	Ümumi	19.511	77			

Cədvəl 15. Akademik nailiyyət və təcrübə arasındakı münasibətin ANOVA ilə təhlili.

Cədvəl 5-də $p > 0.05$ 'dir. Buna əsasən performans, təşviş, koping- strategiya və təcrübə arasında əhəmiyyətli fərqlilik yoxdur.

Psixoloji dayanıqlılıq ilə təcrübə arasında isə mənalı fərqlilik vardır. $P < 0.05$ 'dir.

NƏTİCƏ

Sosial-iqtisadi quruluş və təhsil arasındakı əlaqə kontekstində aparılan araşdırmalarda bu iki dəyişən arasında əhəmiyyətli əlaqənin olduğu bildirilir. Bu sahədə aparılan araşdırmalar, ümumiyyətlə, daha əlverişli təbəqədən olan şagirdlərin məktəbdə daha müvəffəqiyyətli olduğunu, yoxsul ailələrdən olan uşaqların isə akademik uğursuzluq riski daha çox olduğunu ortaya qoyur. Tədqiqat nəticələrindən də görünür ki, ailələrin sosial-iqtisadi şəraiti uşağın hazırlığına təsir edən mühüm amildir. Bundan əlavə, ana və atanın təhsil səviyyəsi ilə şagirdin hazırlıq səviyyələri arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir. Bu, sosial-iqtisadi şəraitin və valideynlərin təhsil səviyyəsinin şagird uğuruna təsirini dəstəkləyir.

Bu araşdırma nəticəsində akademik müvəffəqiyyət və cinsiyyət arasında əhəmiyyətli bir fərq olduğu anlaşıldı. Bu fərq qız tələbə qrupunun xeyrinədir.

Bu araşdırmada evdar qadın və işləyən anaların uşaqlarının akademik nailiyyətləri arasında ciddi fərq olmadığı müşahidə edilmişdir. Tədqiqat nəticələrinə görə, şagirdlərin uğurları analarının iş vəziyyətinə görə qiymətləndirildikdə qrupların bir-birinə nisbətən zəif vəziyyətdə olmadığı görülür.

Şagirdlərin akademik uğurları ana və atanın təhsil səviyyəsindən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Valideynlərin təhsil səviyyəsi ilə valideynlərin övladlarının oxumasına və ev tapşırığı hazırlamasına nə dərəcədə kömək etmələri arasında çox sıx əlaqə vardır. Övladlarının uğur qazanmasında ananın təhsil səviyyəsi çox mühüm yer tutur. Bu araşdırma da göstərir ki, anaların təhsil səviyyəsinin artırılması övladlarının uğuruna müsbət təsir göstərir. Savadlı ananın övladının əqli və fiziki inkişafına verdiyi müsbət dəstək əvəzolunmazdır. Həm ananın, həm də atanın təhsil səviyyəsinin uşağın uğuruna müsbət təsir etdiyini göstərən müxtəlif araşdırmalar var.

İqtisadi vəziyyəti yaxşı olan ailələr övladlarının təhsil problemləri ilə yaxından maraqlandıqları üçün problemləri vaxtında həll etmək imkanı əldə edirlər. Bu ailələrin övladlarına hər cür akademik dəstəyi təmin edə bilmələri bu uşaqları məktəbdə və ömürboyu təhsildə müvəffəqiyyətli etmişdir. İqtisadi səviyyə tələbələrin özünə inamına, özünə hörmətinə və inkişafına təsir edən mühüm amildir. İqtisadi rifah səviyyəsi yüksək olan ailələrdə böyüyən yeniyetmələrin özünə güvənən, özünə inamı yüksək olan şəxslər olduğu müşahidə edilir. Bu vəziyyət iqtisadi səviyyəsi yüksək olan şəxslərin aşağı iqtisadi səviyyəli tələbələrlə müqayisədə daha yaxşı akademik uğur qazanmasına imkan verir. Yüksək təhsil səviyyəsinə malik ata övladına həm dərs deyə bilər, həm də dərslərdə ona rəhbərlik edə bilər. Bundan

əlavə, ailənin demoqrafik xüsusiyyətlərinin ikinci göstəricisini təşkil edən bacı-qardaşların sayı və ya ananın doğum sayı ilə ev təsərrüfatlarının sayı ilə ən mühüm göstərici olan atanın təhsil səviyyəsi arasında güclü mənfi əlaqənin aşkarlanması, ailənin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri, qadının ailə və cəmiyyətdəki mövqeyi haqqında məlumat verir. Bu məlumatların işığında ailə quruluşunun ata mövqeyindən nə qədər asılı olduğunu da göstərir.

Bu tədqiqatda bacı və qardaş sayı nəzərə alındıqda, tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə uşaqsayı arasında əhəmiyyətli əlaqə tapılmadı. Ancaq iki bacı-qardaş olanların tək uşaq olanlara və daha çox bacı-qardaş olanlara nisbətən daha müvəffəqiyyətli olduğu müşahidə edilmişdir. Məlumdur ki, tələbələrin uğur qazanmasına ailənin sosial-iqtisadi səviyyəsi də təsir göstərir. Ailənin sosial-iqtisadi səviyyəsi ailə üzvlərinin təhsil səviyyəsi, alıcılıq qabiliyyəti və xərcləri, sosial mühiti, yaşadıqları ev mühiti, ailədəki şəxslərin sayı və s. ilə ölçülə bilər. Bu araşdırmanın nəticələri həm də yüksək təhsil səviyyəsinə malik ailələrin digərlərinə nisbətən daha az uşaq sahibi olması barədə məlumat verir.

Bu araşdırmada iqtisadi gəlir səviyyəsi 1000 manat və yuxarı olan ailələrin uşaqlarının orta akademik uğurlarının yüksək olduğu müşahidə edilmişdir. Qiymət bölgüsü ilə gəlir arasındakı əlaqə araşdırıldığında, tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə gəlirləri arasında müsbət və əhəmiyyətli əlaqənin olduğu görülür. İqtisadi səviyyə tələbələrin özünə inamının və özünə hörmətinin inkişafına təsir edən mühüm amildir.

Atanın işləmə dəyişkəni araşdırıldığında, tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə atanın peşəsi arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir.

Aparduğunuz çoxsaylı regressiya təhlili "akademik nailiyyət" asılı dəyişəni ilə üç müstəqil dəyişən arasındakı əlaqəni qiymətləndirmişdir.

Adjusted $R^2 = 0,355$: Bu, orta performans göstəricisindəki fərqi təxminən 35,5%-nin modelə daxil edilmiş müstəqil dəyişənlərlə izah edilə biləcəyini göstərir. Tənzimlənmiş R-kvadrat modeli modeldəki proqnozlaşdırıcıların sayını tənzimləyir və modelin uyğunluq yaxşılığının daha dəqiq ölçüsünü verir.

ANOVA cədvəli regressiya modelinin ümumi əhəmiyyətini yoxlayır.

Əhəmiyyətlik $< 0,001$: Bu, ümumi regressiya modelinin çox yüksək etimad səviyyəsində statistik əhəmiyyətli olduğunu göstərir.

F-dəyəri = 15,467, df=3 ilə: F-qiyməti modeldə izah edilən dispersiyanın izah olunmayan dispersiyaya nisbətini təmsil edir. Əhəmiyyətli F-dəyəri müstəqil dəyişənlərin birlikdə asılı dəyişənə əhəmiyyətli təsir göstərdiyini göstərir.

Müvafiq əhəmiyyətlik səviyyələri (Sig) ilə təmin edilmiş əmsallar müstəqil dəyişənlər və asılı dəyişən arasındakı əlaqələrin gücünü və istiqamətini göstərir.

"Təşviş" əmsalı = 0,169 (Sig <0,01): Bu, narahatlıqdakı hər bir vahid artım üçün performansın ortalamasının digər dəyişənləri sabit saxlayaraq, 0,169 vahid artmasının gözlənildiyini göstərir. Buda ona gətiriki performans və təşviş arasında əhəmiyyətli əlaqə vardır və təşvişin artımı idmançının performansının azalmasına gətirir.

"kopingstr_ort" əmsalı < 0,01 (Sig < 0,01): Bu, orta öhdəsindən gəlmə strategiyasının akademik nailiyyət ilə əhəmiyyətli mənfi əlaqəyə malik olduğunu göstərir.

"psikdyn_ort" əmsalı = 0,138 (Sig < 0,01): Bu, psixodinamik ortalamının hər bir vahid artımı üçün digər dəyişənləri sabit saxlayaraq, akademik nailiyyət göstəricisinin 0,138 vahid artmasının gözlənildiyini göstərir.

Tədqiqat nəticələrində korelyasiya analizinə baxdığımızda akademik nailiyyət və təşviş arasında 19%, performansla kopingstrategiya arasında 59 % (p<0.01), performans və psixoloji dayanıqlılıq arasında 22% (p<0.05) pozitif yöndə mənalı əlaqə mövcuttur.

Tədqiqat işində irəli sürülən fərziyyələr eksperimental iş zamanı təsdiqini tapmışdır.

TƏKLİFLƏR

Bu tədqiqat məhdud əhaliyə tətbiq edilmişdir. Odur ki, tələbələrin sosial-iqtisadi və mədəni xüsusiyyətləri və uğurları ilə bağlı dəyişənlər haqqında daha ətraflı məlumat əldə etmək üçün tədqiqatçıların daha geniş əhali kütləsi ilə araşdırma aparması faydalı olardı. Bu tədqiqat valideynlərin təhsil vəziyyəti, tələbələrin və ailələrinin iqtisadi və sosial strukturları və sosiallaşma səviyyələri və onların akademik uğurları kimi dəyişənlər arasındakı əlaqəni kəmiyyətə əlaqəni araşdırdı. Tədqiqatçılar keyfiyyətli tədqiqatlar vasitəsilə nəticələrin səbəblərini daha dərinəndən araşdırıb şərh edə bilirlər.

Akademik olaraq uğur qazanan qadınların sosial həyatda niyə arxa planda qaldığı sual altına alınmalı və bu mövzuda əməli siyasətlər hazırlanmalıdır. Araşdırmalar göstərir ki, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə ailənin orta gəlirinin artması arasında müsbət əlaqə var. Gəlirlərin artırılması imkanlı şəxslər və güclü ölkə iqtisadiyyatı deməkdir. İnsanların xoşbəxtliyi üçün bu qədər əhəmiyyət kəsb edən təhsilə qoyulan sərmayələr artırılmalı və şəxsin

üzərində cəmlənməlidir. Fərqli bacarıq və maraqları olan tələbələr üçün şəxsi təhsil proqramları hazırlanmalıdır.

Ailələr və övladları gələcəklə bağlı narahatlıqla yaşayırlar, bu da onların ictimai fəaliyyətlərə lazımi əhəmiyyət verməməsinə səbəb olur. Ailələr ictimailəşməyə sərf etdikləri vaxtı boş vaxt hesab edirlər. Ailələr bu məsələ ilə bağlı məlumatlandırılmalıdır. Gələcəklə bağlı narahatlıq tələbələrin erkən yaşda peşə narahatlığına düşməsinə səbəb olur. Cəmiyyətimizdə təhsilin öz məqsədinə çatması üçün işsizlik problemi həll edilməli, gənclər gələcəyi düşünmədən təhsil almalıdırlar. Uğurlu tələbələri və ailələri dəstəkləyən siyasətlər hazırlanmalıdır. Bunu edərkən tələbələr və ehtiyacı olan ailələr təhsil almaq imkanlarına daha çox cəlb edilməlidir.

İSTİNAD EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abdullayeva.S.,2019., <https://muallim.edu.az/news.php?id=7003>
2. Arıcı, 2007; Howie ve Pieterston, 2001; Şevik, 2014; Wang, 2004). Türkiye’de Öğrencilerin Akademik Başarısını Etkileyen Faktörler: Bir Meta-Analiz Çalışması, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.
3. Ateş, H., Kırılmaz, H., & Aydın, S. (2007). Sağlık sektöründefəaliyyət yönetimi: Türkiye örneği: Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
4. Barrett, P., Davies, F., Zhang, Y., & Barrett, L. (2015). The Impact of Classroom Design on Pupils’ Learning: Final Results of a Holistic, Multi-Level Analysis. *Building and Environment*, 89, 118-133.
5. Billington R. (1997). Felsefeyi Yaşamak, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
6. Cabbarov R.H., Təhsil müəssisələrində təlim-tərbiyə işlərinin planlaşdırılması sistemi, Bakı, 1996
7. Caldas, S. J., & Bankston, C. L., III. (1999). Multilevel examination of student, school, and district-level effects on academic achievement. *Journal of Educational Research*, 93(2), 91–100.
8. Chen, C., Lee, S. Y., & Stevenson, H. W. (1996). Long-term prediction of academic achievement of American, Chinese, and Japanese adolescents. *Journal of Educational Research*, 90(3), 207–215.
9. Clark, B. R. (1983) *The Higher Education System, Academic Organization in CrossNational Perspective*. University of California Press, Berkeley
10. Dill, D. D. (1997). Higher education markets and public policy. *Higher Education Policy*, 10(3-4), 167-185.
11. Əhmədov N. və b. «İdarəetmənin pedaqogikası və psixologiyası» Bakı, 2000
12. Əlizadə, Ə.Ə., Sultanova, İ.H. (2008). Taksonomiya nəzəriyyəsi və müasir məktəbin inkişaf yolu. Bakı, ADPU, s.173.
13. Erarslan, İ. (2015). Üniuersitelerin uluslararası görünürlüğü: akademik fəaliyyət ve üniversite marka değeri ilişkisi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 37-47.
14. ERDEM, A. R. (2013). “Bilgi toplumunda üniversitenin değişen rolleri ve görevleri”. *Yükseköğretim Dergisi*. 3/2. 109-120.
15. Fraser, B. J., Walberg, H. J., Welch, W. W., & Hattie, J. A. (1987). Syntheses of Educational Productivity Research. *International Journal of Educational Research*, 11, 147-252.

16. Gaffron, P., & Niemeier, D. (2015). School locations and traffic emissions—environmental (in)justice findings using a new screening method. *Int J Environ Res Public Health*. Pp
17. Gallagher, S. A. (1994). Middle school predictors of science achievement. *Journal for Research in Science Teaching*, 31(7), 721–734.
18. Goedegebuure. L., Kaiser. F. Maassen, P., Meek, L., van Vught, F. and de Weert. E. (1994) *Higher Education Policy: An International Comparative Perspective*. Pergamon Press. Oxford.
19. Gutman, L. M. & Schoon, I. (2013). *The impact of noncognitive skills on outcomes for young people*. London, England: Education Empowerment Foundation.
20. Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2001). Early teacher–child relationships and the trajectory of children's school outcomes through eighth grade. *Child Development*, 72(2), 625–638.
21. Huisman, J., Smolentseva, A., & Froumin, I. (2018). *25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries*.
22. Kraag, G., Zeegers, M. P., Kok, G., Hosman, C. & Abu-Saad, H. H. (2006). School programs targeting stress management in children and adolescents: A meta-analysis. *Journal of School Psychology*, 44(6), 449-472.
23. Ladson-Billings, G. (1995). But That's Just Good Teaching! The Case for Culturally Relevant Pedagogy. *Theory into Practice*, 34, 159-165.
24. Lalə Məmmədova. Tələbələrə Təlim Motivasiyasının Formalaşmasında Layihə Əsaslı Tədrisin Əhəmiyyəti. Yıl 2023, Cilt: 10 Sayı: 2, 498 – 507
25. Lewis CG, H. K. (2017). The utility of single-item readiness screeners in middle school. *J Sch Psychol.*, 64, pp. 1-16. doi:10.1016/j.jsp.2017.04.003
26. Mardanov, M. (2009). Azərbaycan təhsili: Yaxın keçmişə, bu günə və gələcəyə bir baxış. Retrieved November 27, 2020,
27. McMillan, J. H., & Schumacher, S. (2010). *Research in Education: Evidence-Based Inquiry*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc.
28. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). *Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta analysis and review of online learning studies*. Washington DC: US Department of Education.
29. Məmmədzadə R.H., «İxtisasartırma təhsili» Bakı, «Müəllim», 2002
30. Mərdanov M., Mehrabov A., Ağamalıyev R., Qardaşov T., «Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə», «Çaşıoğlu», 2003

31. Morey LC. (2017). Examining a novel performance validity task for the detection of feigned attentional problems. *Appl Neuropsychol Adult.*, pp. 1-13.
32. Muradov, A., BAGIRZADEH, E., & Suleymanov, T. (2020). Internal Corporate Brand Building in Higher Education Institutions: Case Study of UNEC.
33. Nəzərov, İ.Q., Bəylərov, E.B., Kərimova, E.M., Həşimova, A.Q., Quliyeva, R.E., Hüseynova, T.Ə., Əhmədova, G.Q., Tahirli, G.İ. (2021). “Ümumi təhsil müəssisələrində peşəyönü xidmətinin təşkili”. ARTİ, Bakı, s.7-10.
34. Okçabol, R. ve diğərleri. (2003). Öğretmen Yetiştirme Araştırması. Ankara, Eğitim Sen Yayınları- Araştırma İnceleme
35. Orucova İlahə. Azərbaycan Və Türkiyə Universitet Tələbələrində Akademik Göstərici (Gpa), Təşviş Səviyyəsi Və Yaşam Məmnuniyyəti Arasındakı Əlaqənin Müqayisəli Təhlili. Dissertasiya işi. Bakı 2023 s. 39
36. Özer, M., Gür, B.S., & Küçükcan, T. (2011). Kalite güvencesi: Türkiye yükseköğretimi için stratejik tercihler. *Journal of Higher Education & Science*, 1(2), 59-65.
37. Petri, H.L. & Govern, J.M. (2004). *Motivation: Theory, Research, and Applications* (5th ed.). CA: Wadsworth/Thomson, p.31.
38. Pinkham, F.O. (1955). The accreditation problem. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 301(1), 65-74.
Psychology, 88(4), 750–759.
39. Robbins, S.P. (2004) *Comportamiento organizacional*. Pearson educación, London.
40. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
41. Salasiah H, I. Z. (2014). Spiritual Approach in Managing Work related stress of academicans. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* , pp. 1229-1233.
42. Scott, J. C. (2006). The mission of the university: medieval to postmodern transformations. *The journal of higher education*, 77(1), 1-39.
43. Seyidov F._., «Qori seminariyası v_ onun m_zunları» «Maarif» n_sriyyatı. Bakı, 1988.
44. Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*, 75(3), 417–453.

45. Sutton, A., & Soderstrom, I. (1999). Predicting elementary and secondary school achievement with school-related and demographic factors. *Journal of Educational Research*, 92(6), 330–338.
46. Təhsildə Keyfiyyət Təminatı Agentliyi – TKTA | TKTA. (2022).
47. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind and society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
48. Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık
49. Yokuş, G., Ayçiçek, B., & Kanadlı, S. (2018). Akademisyen görüşleri doğrultusunda yükseköğretimde faaliyet a dayalı akademik teşvik sisteminin incelenmesi. *Yükseköğretim Dergisi*, 8(2), 140-149.
50. Yörük, D. (2007). Lise öğrencilerinin akademik başarıları, başarı korkuları ve verimli ders çalışma alışkanlıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
51. Zorzi, Graedon (2019). Liberalism and Locke's Philosophical Anthropology, *The Review of Politics*, 81(2), 183–205.
52. Kılıç S. Doğrusal regresyon analizi. *Journal of Mood Disorders*. Şubat 2013;3(2):90-92.
53. BASIM, H. N. ve ÇETİN, F. (2011). “Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22, 104-114.
54. **D Yörük**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 625-652, **2007**. 41, **2007**. Karaman Eyaletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483).
55. Təhsildə Keyfiyyət Təminatı Agentliyi.,2022.
56. Neuman, S. B., Kaefer, T., & Pinkham, A. M. (2018). A double dose of disadvantage: Language experiences for low-income children in home and school. *Journal of Educational Psychology*, 110(1), 102–118.
57. **Əlizadə Ə.Ə., Sultanova İ.H. (2008)**. Taksanomiya nəzəriyyəsi və təcrübəsi: müasir məktəbin işıqlı yolu. Bakı, 173 s.
58. Scott, J. (2006) *Documentary Research*. Sage Publications Ltd., London.
59. **Özer M, Gür BS, Küçükcan T**. Kalite Güvencesi: Türkiye Yükseköğretimi için Stratejik Tercihler. *J Higher Edu Sci*. Ağustos **2011**;(2):59-65.
60. **Məmmədzadə R.H.**, "İxtisasartırma təhsili" bakı, "Müəllim" **2002**.

61. Erarslan, İ. (2015). ÜNİVERSİTELERİN ULUSLARARASI GÖRÜNÜRLÜĞÜ:
AKADEMİK PERFORMANS VE ÜNİVERSİTE MARKA DEĞERİ İLİŞKİSİ.
Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 37-47.

XÜLASƏ

Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillərin kompleks məcmusunun icmalı təqdim edilmiş və onların tədris prosesi çərçivəsində effektiv idarə olunması strategiyaları araşdırılmışdır. Mövcud ədəbiyyatı və empirik tədqiqatları sintez etməklə, bu tədqiqat tələbələrin akademik fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən tələbə motivasiyası, öyrənmə mühiti, müəllim-tələbə qarşılıqlı əlaqəsi, təlim metodları və sosial-iqtisadi mühit kimi əsas amilləri müəyyən etmişdir.

Bundan əlavə, o, mənfi təsirləri azaltmaq və optimal tələbə iştirakını və akademik nailiyyətləri təşviq etmək üçün müsbət amilləri gücləndirmək üçün müəllimlər və təhsil müəssisələri tərəfindən tətbiq olunan müxtəlif yanaşmaları və müdaxilələri araşdırmışdır. Bu faktorların və idarəetmə strategiyalarının hərtərəfli təhlili vasitəsilə bu dissertasiya tələbə xüsusiyyətləri ilə təhsil mühiti arasında dinamik qarşılıqlı əlaqənin daha dərinə dərk edilməsinə töhfə verir, hamı üçün dəstəkləyici və zənginləşdirici öyrənmə təcrübəsini inkişaf etdirməyi hədəfləyən müəllimlər, tələbələr və tədqiqatçılar üçün fikirlər təklif edir. Tədqiqat nəticələrində korelyasiya analizinə baxdıqımızda akademik nailiyyət və təşviq arasında 19%, performersla kopingstrategiya arasında 59% ($p < 0.01$), performers və psixoloji dayanıqlılıq arasında 22% ($p < 0.05$) pozitif.

Açar sözlər: akademik fəaliyyət, təsir amilləri, idarə olunma.

ABSTRACT

An overview of the complex set of factors influencing students' academic activity was presented and strategies for their effective management within the educational process were investigated. By synthesizing existing literature and empirical research, this study identified key factors such as student motivation, learning environment, teacher-student interaction, teaching methods, and socioeconomic environment that significantly affect students' academic performance.

In addition, he has explored various approaches and interventions used by teachers and educational institutions to reduce negative effects and enhance positive factors to promote optimal student engagement and academic achievement. Through a comprehensive analysis of these factors and management strategies, this dissertation contributes to a deeper understanding of the dynamic interplay between student characteristics and the educational environment, offering insights for teachers, students, and researchers who aim to develop supportive and enriching learning experiences for all.

When we look at the correlation analysis in the research results, there is a 19% positive relationship between academic achievement and anxiety, 59% ($p < 0.01$) between performance and coping strategy, and 22% ($p < 0.05$) between performance and psychological stability.

Keywords: academic activity, influencing factors, management.

Sorğu Forması

Hörmətli tələbələr, mən ali təhsil müəssisələrində təhsil alan tələbələrin uğurlarına təsir edən amillərlə bağlı araşdırma aparıram. Bu araşdırma ilə tələbələrin aşağıdakı sosyo-demografik göstəriciləri ilə tələbə müvəffəqiyyəti arasındakı əlaqə ortaya qoyulacaq və bu mövzuda məlumatlar əldə ediləcək. Anketə obyektiv və dəqiq cavab verməyiniz tədqiqatın etibarlılığı üçün çox vacibdir.

Fakültəniz.....

SOSYODEMOQRAFİK GÖSTƏRİCİLƏR

1. Cinsiyyətiniz?

1.Oğlan () 2. Qız()

2. Atanın təhsil səviyyəsi?

1.Ali təhsil () 2.Orta təhsil()

3. Ananın təhsil səviyyəsi?

1.Ali təhsil () 2.Orta təhsil()

4. Atanın işləmə vəziyyəti?

1.İşləyir() 2.İşləmir()

5. Ananın işləmə vəziyyəti?

1.İşləyir() 2.İşləmir()

6. Ailənin aylıq gəliri ?

1.1000 “+” () 2.1000 “-”()

7. Bacı qardaş sayı?

1.Var () 2.Yoxdur ()

8. Qəbul balları?

1.500 “+” () 2.500 “-” ()

Əlavə 2. Təşviş, Koping-Strategiya və Performans dayanıqlılıq Şkalası

- 1- Qəti razı deyiləm
- 2- Qismən razı deyiləm
- 3- Razı deyiləm
- 4- Qismən razıyam
- 5- Tamamilə razıyam

Təşviş Şkalası					
Adapte olmaqda çətinlik çəkirəm	1	2	3	4	5
Bədənimin gərgin olduğunu hiss edirəm	1	2	3	4	5
Etməli olduğum şeyə diqqət yetirməkdə çətinlik çəkirəm	1	2	3	4	5
Başqalarını məyus edəcəyimdən narahatam	1	2	3	4	5
Mədəmdə gərginlik hiss edirəm	1	2	3	4	5
Mən ən yaxşı şəkildə çıxış edə biləcəyimdən narahatam	1	2	3	4	5
Sınaq zamanı hər şeyi qarışdıracağımdan narahatam	1	2	3	4	5
Məşqçimin mənə dediklərinə diqqət yetirməkdə çətinlik çəkirəm	1	2	3	4	5
Koping-strategiya Şkalası					
Problemim olanda heç kimin bilməsini istəmirəm	1	2	3	4	5
Problemim olanda optimist olmağa çalışıram	1	2	3	4	5
Problemim olanda mütləq bir yol tapa biləcəyimə inanıram və bunun üçün çalışıram	1	2	3	4	5
Problemim olanda hadisələri böyütməyib üstündə durmamağa çalışıram	1	2	3	4	5
Problemim olanda mənə dəstək ola biləcək insanların olduğunu bilmək məni rahatlatır	1	2	3	4	5
Problemim olanda sakit düşünməyə və əsəbləşməməyə çalışıram	1	2	3	4	5
Problemim olanda problemin əsl səbəbini anlamaq üçün başqaları ilə məsləhətləşirəm	1	2	3	4	5
Problemim olanda bir insan kimi yaxşılığa doğru dəyişdiyimi və püxtələşdiyimi hiss edirəm	1	2	3	4	5
Psixoloji Dayanıqlılıq Şkalası					

Gözlənilməz bir hadisə baş verəndə hər zaman bir həll tapıram	1	2	3	4	5
Gələcək planlarıma nail olmaq mümkündür deyə düşünürəm	1	2	3	4	5
Öz-özümə olmağı xoşlayıram	1	2	3	4	5
Ailəmin həyatda nəyin vacib olduğunu başa düşməsi mənimkindən fərqlidir	1	2	3	4	5
Şəxsi mövzularda heçkimlə mübarizə etmirəm	1	2	3	4	5
Yeni yarışa başlayanda ərtəflı plan qurmağa üstünlük verirəm	1	2	3	4	5
Məni bəzi yaxın dostlar, ailə üzvləri həvəsləndirə bilər	1	2	3	4	5
Ailə üzvlərimdən və dostlarımdan dəstək alıram	1	2	3	4	5